

Linnunlaulun alueen ympäristöhistoriallinen selvitys

Linnunlaulun alueen ympäristöhistoriallinen selvitys

Tilaaja

Helsingin kaupunkisuunnitteluvirasto
Asemakaavaosasto

Ohjausryhmä

Helsingin kaupunkisuunnitteluvirasto
Anne Karppinen
Anu Lamminpää
Riitta Salastie

Helsingin kaupungin rakennusvirasto
Petri Arponen
Anu Kiiskinen

Helsingin kaupunginmuseo
Johanna Björkman
Anne Salminen

Selvitystyön tekijät

Maisema-arkkitehtitoimisto Näkymä Oy
Matti Liski
Eeva Ruoff
Niina Alapeteri

Taitto: Matti Liski ja Katri Tikkanen, Näkymä Oy

Nykytilan värikuvat vuodelta 2014 ja 2015: Matti Liski (ML), Katri Tikkanen (KT) ja Anu Lamminpää (AL).

Etukannen kuva: Linnunlaulu kuvattuna Stadionin tornista 1960-luvulla. MV

Takakannen kuva: Öinen Linnunlaulu kuvattuna Stadionin tornista 1930-luvun lopulla. MV

Helsingin kaupunkisuunnitteluviraston julkaisuja 2015:5

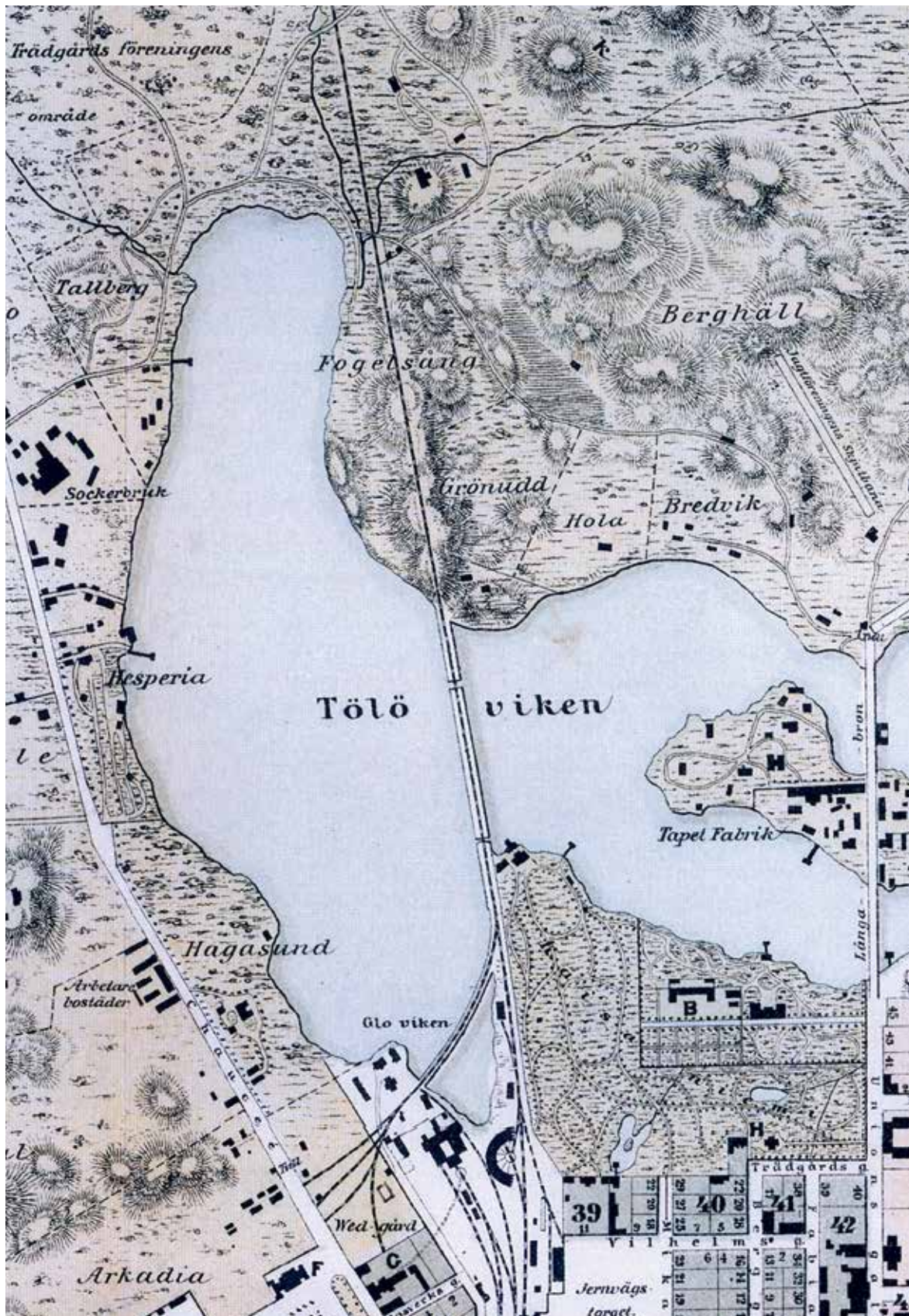
Helsingin kaupunkisuunnitteluviraston asemakaavaosaston selvityksiä 2015:5

Linnunlaulun alueen ympäristöhistoriallinen selvitys

ISSN 2243-092X

Sisällysluettelo

Esipuhe	7
1. Alueen sijainti ja suunnittelutilanne	9
2. Tarkastelualuetta koskevia varhaisia tietoja	13
Peltoja ja kallioita	13
Töölönjoen suistoalue	13
3. Suuret puistot - olennainen osa eurooppalaista pääkaupunkia	15
4. Tarkastelualue pyritään liittämään Töölön puistoon	19
Puutarha-arkkitehti Knut Forsberg Suomessa	23
5. Rautatien rakentamisen jälkeinen tilanne	25
6. Knut Forsbergin suunnitelmaa ryhdytään toteuttamaan muuttuneissa olosuhteissa	29
7. Tarkastelualueen kehitys 1900-luvulla	35
8. Alueen nykytila ja säilyneisyys	39
Liittyminen ympäristöön ja paikan yleinen topografia	39
Kasvillisuus	39
Rantaviiva ja täytöt, Töölönjoki	41
Huvila-alueen kevyenliikenteen reitit	42
Näkymät ja maisema, huviloiden suhde ympäröivään maisemaan ja maastoon	45
Eläintarhantie ja Linnunlauluntie	48
Säilyneiden huvilatonttien nykytilan kuvaus ja säilyneisyys	51
Purettujen huviloiden tontit	69
9. Alueen arvot ja ominaispiirteet	73
Alueen arvot	73
Vaalittavat ominaispiirteet	77
10. Kehittämisperiaatteet	79
Viitteet	80
Lähteet ja kirjallisuus	86

Kartalla näkyvät Linnunlaulun alueen muodostavat vanhat tontit Fogelsång, Grönudd, Ilola,

Bredvik sekä niillä olleet muutamat rakennukset. Töölönjoen uoma laskee Töölönlahden koillis-

kulmaan. Helsingin asemakaava ympäristöineen 1876, C.H. Nummelin. HKA

Esipuhe

Linnunlaulun alue on määritelty valtakunnallisesti merkittäväksi rakennetuksi kulttuuriympäristöksi (RKY 2009) ja ympäristöhistoriallinen selvitys on alueelle laadittavan suojeluasemakaavan pohjana. Samalla se on dokumentti, jolla on laajempaa kiinnostavuutta. Selvitys tuo esiin tutkittua ajan tasalla olevaa tietoa alueen suunnittelusta, rakentamisen historiasta ja alueen muutosvaiheista. Ympäristöhistoriallinen selvitys käsittää koko Linnunlaulun alueen ja tarkastelun kohteena on huviloiden lisäksi niihin liittyvät huvilapuutarhat ja alueen maiseman kehitys. Selvityksessä otetaan kantaa myös alueen kehittämisperiaatteisiin.

Selvitys nostaa esiin maisema-arkkitehti Knut Forsbergin Eläintarhan alueelle vuonna 1865 laatiman maisemapuistosuunnitelman merkityksen huvila-alueen ja sen huvilapuutarhojen muotoutumisessa ja alueen rakentumisessa. Forsbergin Töölönlahden Eläintarhan alueen maisemapuistosuunnitelman jatkoksi laatimassa Linnunlaulun alueen suunnitelmassa määriteltiin paitsi huvilarakennusten paikat, luotiin myös suuntaviivat Linnunlaulun alueen tie- ja polkuverkostolle. Jokaista huvilarakennusta ympäröi maisematyylinen puutarha ja ne oli sommiteltu siten, että ne antaisivat visuaalisesti vaikutelman yhdestä suuresta puistosta. Toisin sanoen, tavoitteena oli luoda puistomainen alue, joka olisi osa laajempaa, Töölönlahtea reunustavaa puistoa. Tätä seikkaa on korostettu sittemmin myös kaupungin tonttien vuokraajille määräämissä ehdoissa.

Selvitysalue edustaa Helsingin kaupunkirakenteen kehityksen alkuvaiheita. Linnunlaulun lounaisosasta on mahdollista tarkastella Helsingin 1830-luvun historiallista maisematilaa vielä muutamilta paikoilta.

Selvityksen mukaan Linnunlaulun puistokokonaisuus huvila-alueineen on rakennustaiteellisesti ja helsinkiläisen puutarhataiteen historian kannalta erittäin merkittävä kokonaisuus, jolla on keskeinen merkitys osana Töölönlahden - Eläintarhan muodostamaa panoraamamaista maisematilaa ja

historiallista puistokokonaisuutta. Paikka on myös yksi perinteinen Helsinkiin saapumiskohta.

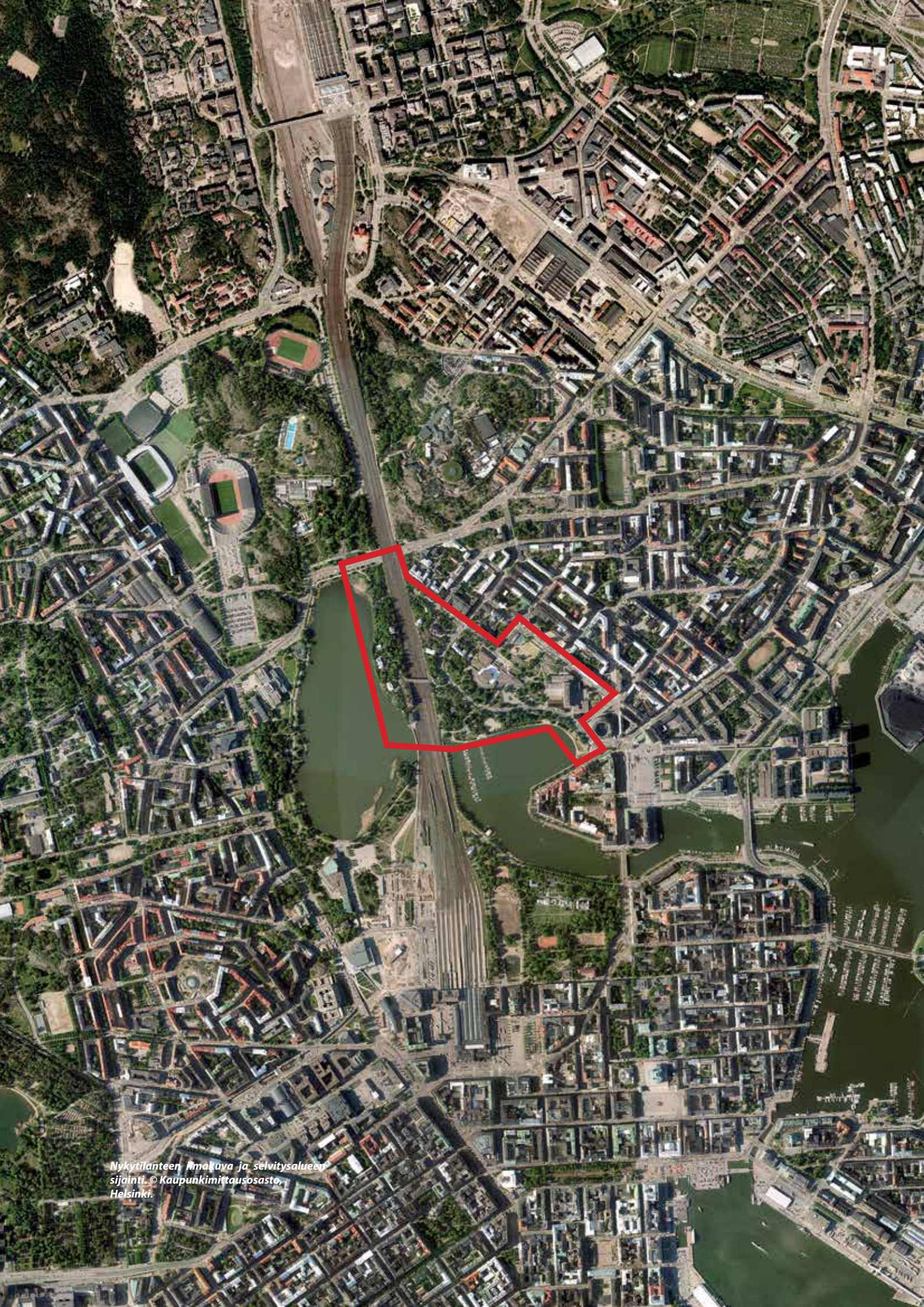
Toiminnallisesti ja kaupungin viheralueiden kehittämisen kannalta Linnunlaulun alueella on tärkeä merkitys osana keskustan kehittämistä. Alue on yhdessä Eläintarhan kanssa Helsingin keskustan merkittävin historiallinen puistovyöhyke. Yksi tulevaisuuden haaste liittyy alueen rantojen käytön kehittämiseen sekä Linnunlaulun alueen kautta kulkevan baanan suunnitteluun.

Tulevan asemakaavan keskeisiä tavoitteita on Linnunlaulun huvila-alueen suojelun ohella arvoympäristön ominaispiirteiden säilyttäminen ja alueen muodostaman historiallisen maisemakokonaisuuden eheyden turvaaminen. Muita tavoitteita ovat alueen virkistysarvojen säilyminen ja matkailun edistäminen alueella. Nämä ovat myös Helsingin kaupungin strategiaohjelman mukaisia tavoitteita.

Linnunlaulun alueen ympäristöhistoriallinen selvitys on tehty Helsingin kaupunkisuunnitteluviraston toimeksiannosta. Konsulttina on toiminut Maisema-arkkitehtitoimisto Näkymä Oy, jossa työstä ovat vastanneet maisema-arkkitehdit Matti Liski ja Niina Alapeteri. Työn historiaosuuden kirjoittamisesta on vastannut dosentti Eeva Ruoff. Konsulttityö on tehty yhteistyössä Helsingin kaupungin rakennusviraston ja kaupunginmuseon kanssa. HKR:n edustajina työssä ovat olleet aluesuunnittelijat Petri Arponen ja Anu Kiiskinen sekä kaupunginmuseosta tutkijat Johanna Björkman ja Anne Salminen. KSV:n puolesta työtä ovat ohjanneet asemakaavojuttaja, arkkitehti Anne Karppinen, maisema-arkkitehti Anu Lamminpää sekä arkkitehti Riitta Salastie, rakennussuojelu.

Helsingissä, 15.6.2015

Anne Karppinen
Anu Lamminpää
Riitta Salastie

Nykytilanteen ilmakehä ja selvitysalueen
sijainti. © Kaupunkimittausosasto,
Helsinki.

1. Alueen sijainti ja suunnittelutilanne

Kohdealue sijaitsee Kallion kaupunginosassa 11 Töölönlahden itäpuolella. Aluetta halkoo kallioleikkauksessa kulkeva junarata, joka muodostaa voimakkaan rajan kohdealueen itä- ja länsiosan välille niin maisemallisesti, kaupunkikuvallisesti kuin myös liikenne- ja jalankulkuyhteyksien kannalta. Kohdealue rajautuu pohjoisessa Helsinginkatuun, koillisessa Ensi linjaan ja Toiseen linjaan, kaakossa Hämeentiehen ja Säästöpankinrantaan, etelässä Eläintarhanlahteen ja idässä Töölönlahteen.

Selvitysalueen osa-alueita ovat junaradan itä- ja länsipuolelle levittäytyvä Linnunlaulun historiallinen huvilamiljö, 1960-luvulla rakennetut Kaupunginteatteri ja Kallion virastotalo ympäristöineen sekä Eläintarhanlahden pohjoisrannalle levittäytyvä puistoalue, Tokoinranta. Tokoinrannassa on Cafe Piritta niminen kahvila ja vuosittain Helsingin juhlatiik-koja varten pystytettävä Huvila-teltha. Osa Linnunlaulun säilyneistä huviloista on julkisessa käytössä. Huviloissa toimii muun muassa kaksi päiväkotia ja vanhusten palvelutalo Hedvig Sofiahemmet. Villa Kivi on Helsingin kirjailijayhdistyksen käytössä ja Sinisen huvilan piharakennuksessa toimii kesäisin kahvila. Ilolanpuistossa, Toisen linjan lounaispuolella on leikkipuisto, lisäksi Tokoinrannassa on pieni leikkipakka. Radan itäpuolella on koirapuisto.

Alue on osa Bertel Jungin vuonna 1914 valtuuston hyväksymää Keskuspuistosuunnitelmaa.

Eläintarhan huvilat ja yleishyödylliset laitokset muodostavat **valtakunnallisesti merkittävän rakennetun kulttuuriympäristön (RKY 2009)**, joka ilmentää aikansa uutta huvilakulttuuria sekä filantrooppista liikettä. RKY 2009:n perustelutekstissä Linnunlaulun alueesta todetaan mm.

”Töölön- ja Eläintarhanlahden rantakallioille väljästi sijoitetut 1800-luvun lopun huvilarakennukset ja niiden rinnalle ryhmittyneet saman aikakauden sosiaalista rakennustoimintaa edustavat julkiset ja yksityiset rakennukset ilmentävät sekä aikansa uutta huvilakulttuuria että filantrooppista

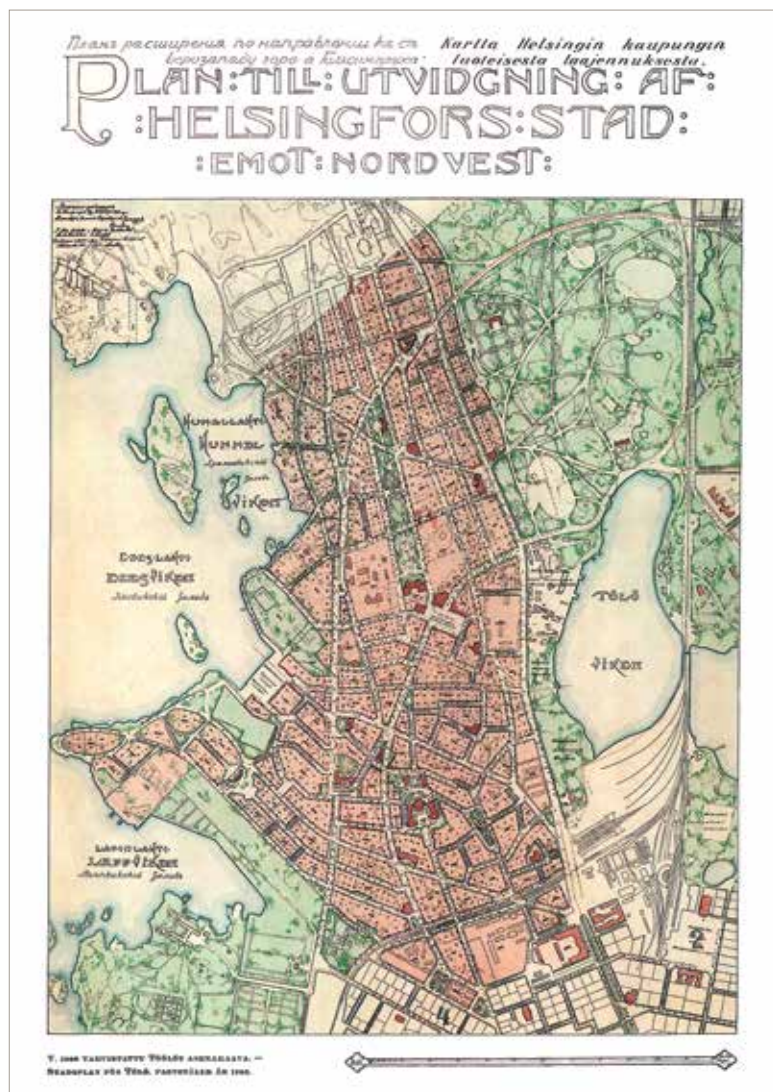
liikettä. Eläintarhan rakennuspaikoilta avautuvat alkuperäisen suunnittelutavoitteen mukaisesti vapaat näköalat, useimmista merenlahdelle. Korkealla kalliolla sijaitsevat rakennukset puolestaan näkyvät edustavana, ajallisesti yhtenäisenä ja arkkitehtonisesti korkeatasoisena puistomaisena huvilamiljöönä”.

Kaupunginteatterin teatterirakennus ympäröivine puistoalueineen on myös valtakunnallisesti merkittävä rakennettu kulttuuriympäristö, joka kuuluu Museoviraston RKY-kohdeluetteluun osana kokonaisuutta Finlandia-talo, Kaupunginteatteri ja Kulttuuritalo. Lisäksi rakennus kuuluu Docomomon suomalaisen modernin arkkitehtuurin merkkiteosvalikoimaan. Teatterirakennuksesta on laadittu rakennushistorian selvitys vuonna 2013 ja teatteria ympäröivistä piha- ja puistoalueista on tehty ympäristöhistoriallinen selvitys vuonna 2014.

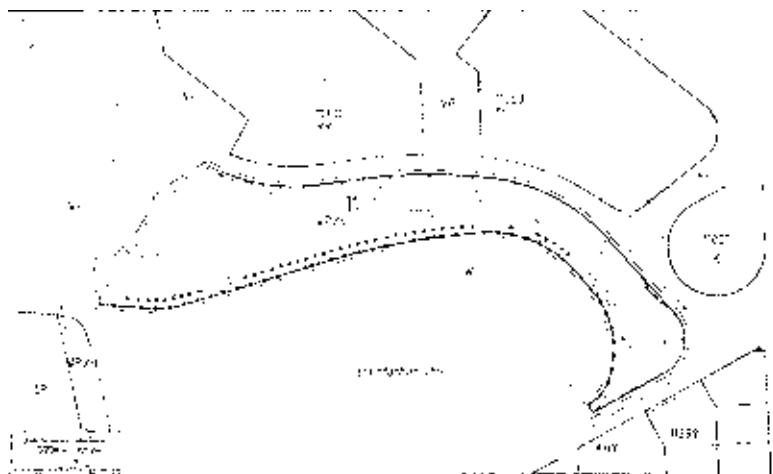
Maakuntakaavassa Linnunlaulu on virkistysaluetta sekä kulttuuriympäristön tai maiseman vaalimisen kannalta tärkeää aluetta, joka on valtakunnallisesti merkittävä.

Yleiskaavassa 2002 selvitysalue oli osoitettu kaupunkipuistoksi tai hallinnon ja julkisten palveluiden alueeksi. Suurelta osin selvitysalue on kulttuurihistoriallisesti, rakennustaiteellisesti ja maisemakulttuurin kannalta merkittävää aluetta. Yleiskaavamerkintä edellyttää aluetta kehitettävän siten, että alueen arvot ja ominaisuudet säilyvät.

Tekeillä olevassa **Helsingin yleiskaava 2050**:ssa alue on merkitty virkistys- ja viheralueeksi seuraavalla määräyksellä: Aluetta kehitetään merkittävänä virkistys-, ulkoilu-, liikunta-, luonto- ja kulttuurialueena, joka kytkeytyy seudulliseen viherverkostoon ja merelliseen virkistysvyöhykkeeseen. Lisäksi alue on osoitettu yleiskaavan liiteraportissa *Kaupungin muutos ja kulttuuriympäristöt* maisemakulttuurikartalla määritelmän alla: ”merelliset huvila-alueet maisemakokonaisuuksina ja arvokkaat huvilapuutarhat”. Määräykseen liittyy kehittämistavoitetta koskeva teksti:

Töölön asemakaavakilpailun tuloksena syntynyt asemakaava vuodelta 1906 on edelleen voimassa radan ja Töölönlahden välisellä alueella. Plan till Utvidgning af Helsingfors Stad emot nordvest. V. 1906 vahvistettu Töölön asemakaava. HKA

Tokoinrannan vuonna 2011 voimaan tulleessa asemakaavassa puistoalue on suojeltu maisemallisesti ja kaupunkikuvallisesti arvokkaana kaupunkipuistona. KSV

”Monet huvila-puutarhat ovat aikoinaan olleet näyttäviä, aikakauden puutarhataiteen ihanteita edustavia puistoja ja puutarhoja. Valtaosa huvilapuutarhoista on menettänyt alkuperäisen loistonsa, rappeutunut ja kokonaan hävinnyt. Linnunlaulun alueella, Meilahdessa ja Itä-Helsingissä on vielä jäljellä laajempia yhtenäisiä huvila-alueita, jotka tulee jatkossakin vaalia. Tunnettujen maisema-arkkitehtien suunnittelema huvilapuutarhoja on säilynyt vain vähän. Helsingin omistamia puutarhataiteellisesti arvokkaimpia kohteita tulee kunnostaa ja kehittää niitä yleisessä virkistys-, ravintola- ja kulttuurikäytössä.”

Selvitysalue jakautuu useaan eri **asemakaava-alueeseen**.

Vanhin voimassaoleva **asemakaava** on 1900-luvun alusta ja tuorein 2010-luvulta. Radan länsipuolella on voimassa Gustaf Nyströmin ja Lars Sonckin vuonna 1906 laatima Töölön asemakaava nro 447, jonka mukaan alue on puistoa lukuun ottamatta kapeaa rata-aluetta. Rautatien itäpuolella Eläintarhantien rajautuvalla alueella on voimassa 1969 laadittu asemakaava (nro 5958) sekä 1972 laadittu asemakaava nro 6759, joiden alueet ovat pääosin puistoa. Eläintarhantie18:n Huvilan 7 tontti on asemakaavoitettu 1982 nro 8502 sosiaalitointa palvelevaksi alueeksi. Tontilla toimii päiväkot.

Tokoinrannan alueella on voimassa vuonna 2011 hyväksytty **asemakaava** nro 11885. Asemakaavamääräyksen mukaan Tokoinrannan puistoalue on maisemallisesti ja kaupunkikuvallisesti arvokasta, suojeltua puistoa, jonka alueella olevaa puustoa tulee hoitaa siten, että sen maisemakuvallinen arvo säilyy. Asemakaavassa on osoitettu rakennusala Café Piritalle sekä sallittu Huvila-teltan pystyttäminen vuosittain.

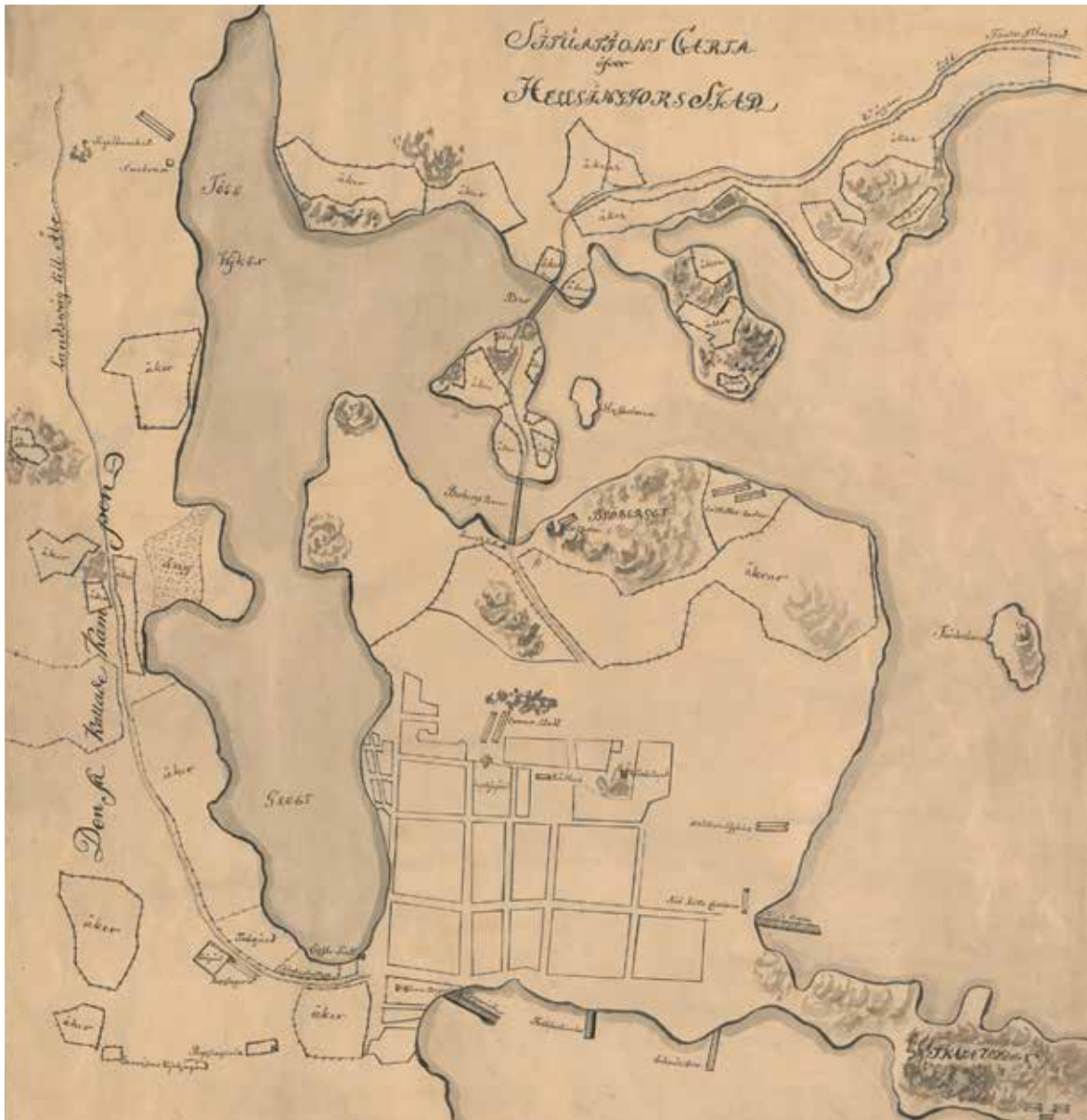
Kaupunginteatterin **asemakaavassa** ympäristö on merkitty kulttuuritoimintaa palvelevien rakennusten korttelialueeksi ja Kallion virastotalon ympäristö hallinto- ja virastorakennusten korttelialueeksi. Kaupunginteatterin lähialueet on merkitty puistoksi.

Eläintarhantien ja Ensi linjan kulmassa, Huvila-tontilla 7 toimivat päiväkodit ovat sosiaalitointa ja terveydenhuoltoa palvelevien rakennusten korttelialueella. Ilolanpuisto on merkitty leikkikentäksi.

Kaupunginteatterille valmistellaan **asemakaavan muutosta**, joka koskee teatterin tontin lisäksi läheisiä pysäköinti- ja puistoalueita (ksk hyväksynyt 16.12.2014). Kaavamuutoksella suojellaan kulttuurihistoriallisesti ja rakennustaiteellisesti arvokas teatterirakennus sekä teatteria ympäröivät puistoalueet, jotka yhdessä muodostavat kaupunkikuvallisesti merkittävän kokonaisuuden.

Linnunlaulun alueella on voimassa maankäyttö- ja rakennuslain 53 §:n 1 momentin mukainen **rakenuskielto** asemakaavan muuttamiseksi.

Linnunlaulun alueen tulevaisuutta on pohdittu **erilaisissa selvityksissä**. Helsingin kaupungin 1980-luvulla teettämässä selvityksessä käsiteltiin huvila-alueen tulevia käyttömahdollisuuksia ja alueelle sopivia toimintoja. Linnunlaulun alueelle laadittiin vuonna 1992 Linnunlaulun maisemaselvitys, jossa selvitettiin pääradan ratasuunnitelmien ja levenysten ympäristövaikutuksia sekä tutkittiin sillan vaihtoehtona kahta erilevyistä kansiratkaisua radan kohdalla. 1990-luvulla on tehty selvitys huvila-alueen kevyen liikenteen reittien linjausvaihtoehdoista, jonka tavoitteena on helpottaa Töölönlahden kiertämistä kevyen liikenteen reittejä pitkin. Linnunlaulun aluetta koskee myös vuonna 2014 tehty esisuunnitelma Helsingin keskustan ns. baana-hankkeista, jossa Kaisaniemi-Linnanmäki pyöräily-yhteyttä on tutkittu kulkemaan huvila-alueen läpi ratakuilun itäreunassa ja sen viereisen puiston kohdalla.

Helsingin kartta todennäköisesti 1750-luvun tienoilta. Kartalla näkyvät Linnunlaulun pellot, jotka on esitetty myös eräällä vuoden

1707 kartalla. Situations Carta öfver Helsingfors stad. Rätt kopierad efter den i Kongliga Bibioteket befintliga original kartan i "Gene-

ral-Tull-Arrende-Societetens Tullatlas" No 110, intygas. Stockholm den 14. Jan. 1889. Bernhard Lundstedt. KA

Ote Carl von Kugelgenin maalauksesta Siltavuorelta Töölönlahden suuntaan vuodelta 1818. Takana oikealla Eläintarhan lahtea reunustavat Linnunlaulun rinnepellot. MV

Vasemmallä ylhäällä sittemmin kuivattu Töölönjärvi, joka laski Töölönlahteen Myhrin niityn ja soisen laaksopainanteen kautta. Charta öfver Helsingfors stad med dess ägor i Nyland inom Borgo härd och Hellsinge sochn. Carl P. Hagström 1776–1777. Maanmittauslaitoksen arkisto

2. Tarkastelualuetta koskevia varhaisia tietoja

Peltoja ja kallioita

Tarkastelualue kuului keskiajan lopulla Töölön kylälle. Se luovutettiin Kristiina-kuningattaren holhoojahallituksen toimesta Helsingin kaupungille vuonna 1640. Täten kaupunki saatettiin perustaa etelämmäksi eli Vironniemelle. Se oli merenkulun kannalta edullisempaa, kuin mitä sen alkuperäinen paikka nykyisen Vanhankaupungin alueella oli ollut. Uusi Helsinki rakennettiin Kaupunginlahden pohjoispuolelle, suunnilleen nykyisen Senaatintorin ja Kruununhaan alueelle. Tullirajojen ulkopuolella olleita alueita käytettiin karjan laiduntamiseen ja niitä vuokrattiin myös yksityisille henkilöille. Viljavimmat alueet raivattiin pelloiksi jo varhain. Ne näyttävät olleen kooltaan milloin pienempiä, milloin suurempia. Ilmeisesti ne pääsivät välillä metsittymään ja raivattiin sitten taas uudelleen. Tarkastelualueella ei liene koskaan kasvanut hyvää metsää sen kallioisuuden ja toisaalta sen vetisyyden takia. Vanhat asiakirjat kertovat myös yhtäpitävästi siitä, että asutuskeskusten ympäristö oli yleensäkin paljaaksi hakattua. Entisaikaan varsinkin kaskeaminen tuhosi metsiä ja lämmittämiseen, rakentamiseen, kulku- ja työvälineiden valmistamiseen kului myös tavattomasti puutavaraa. Suurin osa tarkastelualueesta näyttää olleen eräänlaista joutomaata (stadens odisponerade ägor). Hyvää, viljelyskelpoista maata oli ilmeisesti vain alueella, joka sai myöhemmin nimen ”Ilola”. Se oli 1830-luvulla vuokrattu kauppias Carl Gustaf Langénille ja sitä kutsuttiin nimellä ”Langéns plantage”.¹ Langénilla oli siellä jonkinlaisia hyötykasviviljelmiä, ehkä eräänlainen taimitarha. Hänellä oli tuohon aikaan tallinnalaisen puutarhaliike Georg Haetgen Helsingin edustus.²

Nykyisin Linnunlauluksi kutsuttu alue sijaitsi tuolloin kaupungin eli niin sanottujen tullinpuomien ulkopuolella. Helsingin kaavoitettu alue päättyi 1800-luvulla salmeen, jota alettiin myöhemmin nimittää Kaisaniemenlahdeksi. Siltasaarella sijaitsi Hämeentulli³ ja venäläisen sotaväen hoitama matkustavaisten tarkistusasema. Sekä saari että siitä pohjoiseen sijaitsevat alueet kuuluivat hallinnollisesti Helsingin pitäjään, vaikka Helsingin kaupunki oli niiden omistaja. Kaupungin itäinen pääliikenneväylä johti Siltasaaren yli Hämeentielle (kuva vasemmalla alhaalla s. 12).

Helsingin jälleenrakennuskomitean ehdotuksesta kaupungin omistamia, kaavoitetun alueen ulkopuolella sijainneita maita alettiin jakaa tonteiksi ja vuokrata 30 vuodeksi kaupungin asukkaille. Jakaminen aloitettiin Töölössä 1820-luvulla, ja se jatkui verkkaiseen tahtiin. Toimenpiteen tarkoituksena ei ollut niinkään lisätä kaupungin tuloja kuin kaunistaa uuden pääkaupungin ympäristöä. Maistraatti antoi nimenomaisia määräyksiä myös siitä, että kaupunkiin johtavien molempien teiden varsille oli istutettava pensasaitoja ja lehtikujia.⁴ Kysymyksessä olivat siis Turuntie ja Hämeentie. Niiden Helsinkiä lähinnä sijainneita osuuksia alettiin myöhemmin kutsua nimillä Läntinen Viertotie ja Itäinen Viertotie. Kaupungin kirjanpidossa em. tontit numeroitiin juoksevilla numeroinnilla, mutta niiden vuokraajat antoivat niille mielellään erisnimiä. Näin tapahtui myös tarkastelualueella, jonka tontteja kutsuttiin nimillä: Bredavik (nro 38)⁵, Ilola (nro 39), Grönudd (nro 40), Fogelsång (nro 41)⁶ ja Alpen (nr. 42) (kuva s. 6).

Tarkastelualueelle pääsi kaupungista suhteellisen nopeasti Siltasaaren kautta. Sinne pääsi myös pitempää reittiä Turuntieltä eli Läntiseltä Viertotieltä – nykyiseltä Mannerheimintieltä – kiertämällä Töölönlahden pohjoispuolitse. Alueelle voitiin kulkea myös vesiteitse, kantakaupungista eli Kluuvin-Töölönlahdelta sekä avomereltä eli idästä käsin.

Töölönjoen suistoalue

Töölönjärvi oli osa vanhaa Helsinkiä. Sen alue näkyy edelleen Pasilassa Ratapihantien ja Veturitien välissä suurena, selvänä, laaksomaisena painanteena. Järven vedet purkautuivat Töölönjokea myöten Töölönlahteen. Töölönjoen suisto sijaitsee tarkastelualueen luoteisosassa. Sen uoma on merkitty selvänä ja leveänä Carl P. Hagströmin vuonna 1777 Helsinkiä ja Helsingin kaupungin omistamia maa-alueita esittävälle kartalle (kuva oikealla alhaalla s. 12). Karttamateriaalin vähäisyyden vuoksi joen vaikutuksia Töölönlahden pohjoispään rantojen muodostumiseen on vaikea seurata. Suurin osa kartoista on vasta ajalta, jolloin järveä oli jo alettu kuivattaa, jotta sen rantoja voitiin käyttää laiduntamiseen.

Venäjänkielinen kartta Helsingistä 1860-luvun tienoilta. Kartalla näkyvät jo tuolloin kehittyneet kaupungin tärkeimmät

puistoalueet: Töölönlahden ympäristössä Kaisaniemi ja Hesperianpuisto, etelässä Kaivopuisto ja Sinebryhoffin puisto ja

kartan koilliskulmassa historiallinen Kuntähdenkenttä. Karttapiirros Helsinki ympäristöineen. KA

3. Suuret puistot - olennainen osa eurooppalaista pääkaupunkia

Kun Helsinki oli määrätty suuriruhtinaskunnan pääkaupungiksi sen suunnitteluun haluttiin kiinnittää erityistä huomiota, sillä se koettiin pieneksi vihreäksi raakileeksi, kuten Z.Topelius otsikoi erään tuolloista Helsinkiä koskeneen kuvauksensa.⁷ Helsingin tuli saada uutta asemaansa vastaava ilme ja tulla siinä mielessä vertailukelpoiseksi Tukholman ja mielellään vielä muidenkin eurooppalaisten pääkaupunkien kanssa. Ennen kaikkea Helsingistä piti tulla jotain erinomaisempaa kuin Turku, missä Suomen senaatti aloitti toimintansa kaikkien uskoessa, että siitä tulisi suuriruhtinaskunnan hallintokaupunki. Helsinki ei kuitenkaan saanut pääkaupunkimaista ilmettä kovin nopeasti. Erään nuoren turkulaisen naisen mielestä hänen näkemänsä Helsingin alueet vaikuttivat 1820-luvun lopulla yhtä ikäviltä kuin Pori, siis pikkukaupunkimaisilta.⁸ Niinpä tarkastelualue ymmärrettiin osaksi suurempaa kokonaisuutta, jonka kaikki kaupunkitaiteelle tarjoamat mahdollisuudet oli käytettävä tarkkaan hyväksi, jotta Helsinki tulisi tekemään arvokkaan vaikutelman.

Kun J.A. Ehrenström oli valittu Helsingin jälleenrakentamistoimikunnan puheenjohtajaksi, hän kävi tehtävään ripeästi käsiksi, olihan kysymyksessä myös hänen kotikaupunkinsa kehittäminen.⁹ Hänen kokeuspiirinsä ulottui myös huomattavasti Turkua ja Tukholmaa kauemmaksi. Ehrenström tunsikin hyvin Tukholman silloiset puistot sekä Hagan ja Drottningholman linnojen puutarhat, sillä hän oli toiminut puutarha- ja puistosuunnittelusta suuresti kiinnostuneen kuningas Kustaa III:n yksityissihteerinä. Hän tunsikin myös Berliinin ja Wienin hyvin, sillä hän oli oleskellut pitempiä aikoja molemmissa kaupungissa.

Vanhat kuninkaalliset ja keisarilliset metsästyspuistot olivat vähitellen muuttuneet pääkaupunkien julkisiksi puistoiksi. Tämä oli tapahtunut lähinnä sen vuoksi, että a.o. kaupungit olivat kasvaneet nopeasti ja ulottuivat kyseisiin puistoihin saakka tai jonkinasteinen kaupunkirakenne oli alkanut jo suorastaan ympäröidä niitä. Yhteiskunnan vähittäinen demo-

kratisoituminen sekä pääkaupunkien väestökasvu oli myös alkanut vaikuttaa siihen, että hallitsijat eivät oikeastaan enää voineet kieltää alamaistensa pääsyä näille alueille. Ne muodostavat monissa kaupungeissa edelleen laajoja viheralueita, jotka liittyvät erottamattomasti ihmisten niitä koskeviin mielikuviiin. Lontoossa niitä ovat Hyde Park, Green Park ja St James's Park. Pariisissa Bois de Vincennes muodostaa melkein 1000 hehtaarin kokoisen julkisen puiston, ja Bois de Boulogne ei jää siitä paljon jälkeen, se on lähes 900 hehtaarin kokoinen. Berliiniläiset saivat Tiergartenin laajan alueen puistokseen, wieniläiset Praterin ja Schönbrunnin. Tanskassa Dyrehavenin eteläosa avattiin kööpenhaminalaisille 1800-luvun alussa. Tukholmassa Djurgården eli laajoja alueita vanhasta kuninkaallisesta metsästyspuistosta avattiin vähitellen yleisölle. Napoleon aloitti heti Italian valloituksen jälkeen suurten julkisten puistojen perustamisen niin Milanoon kuin Roomaan. 1700- ja 1800-luvun taitteessa laajoja julkisia puistoja pidettiinkin jo hyvän kaupunkisuunnittelun olennaisena osana.

Aikaisemmasta geometris-suoraviivaisesta tavasta suunnitella julkisia puistoja oli alettu luopua 1700-luvun lopulla. Münchenissä perustettiin tuolloin melkein 400 hehtaarin kokoinen Englischer Garten, Leipzigiin Englische Anlagen. Ei siis ihme, että Ehrenströmin vuonna 1812 laatimassa uutta Helsinkiä koskeneessa ehdotuksessa nykyisen Esplanadin alue tuli muodostaa englantilaiseksi puutarhaksi (*jardin anglais*).

Kaupunkisuunnittelijoiden ja päättävien tahojen kiinnostus puistoja kohtaan johtui varmaan osaksi siitä, että suurikin puisto saatiin perustetuksi suhteellisen vähin kustannuksin. Esimerkiksi Helsingissä puiden taimet saatiin hankituksi kaupungin omista metsistä. Puistojen ylläpitokustannuksetkin olivat melko vähäiset. Helsingin julkisissa puistoissa oli vain puita ja niittykasvillisuutta. Kukkaistutuksia ei ollut ylipäätään missään Euroopan julkisissa

puistoissa ennen 1800-luvun puoliväliä. Puistojen nurmiheinä leikattiin pari kertaa kesässä viikatteella, ja Helsingissä puistojen niittäminen ja heinäkorjuu tarjottiin julkisella huutokaupalla eniten tarjoaville henkilöille. Kiinnostuneita kaupunkilaisia ei puuttunut - lähes jokaisella vauraammalla porvarilla oli vaunuhevonen ja lehmä tai pari sekä niiden tarvitsemat ulkorakennukset ja heinäsuojat omalla tontillaan.¹⁰ Huutokauppojen tuottamilla varoilla kaupunki voi taas puolestaan kustantaa käytävien ja puistoja ympäröineiden aitojen ylläpidon.¹¹

Ehrenström laati myös elegantin suunnitelman laajan puiston luomiseksi nykyisen Kaisaniemen alueelle. Sinne oli jo 1700-luvun jälkipuolella muodostunut eräänlainen kaupunginpuisto eli ”Promenadträdgård” (kuva s. 17). Ehrenströmin suunnitelma tähtäsi vanhan puistoalueen laajentamiseen ja sen hahmon selkeyttämiseen. Tuo tasaisella maalla sijainnut ”kävelypuutarha” olisi säilyttänyt siihenastisen suoraviivaisen luonteensa. Siihen liittyvät Kluuvin- ja Töölönlahden ranta-alueet oli sen sijaan tarkoitus muokata maisemapuutarhatyylisiksi, ja näköala- ja maisemakokemuksien tärkeyttä oli alleviivattu rantakallioille piirrettyillä näköalapaviljongeilla. C. L. Engel täydensi ja muokkasi sittemmin tätä puistosuunnitelmaa. Sen toteuttaminen kariutui osittain Nikolai I:n päätökseen antaa perustaa Helsingin yliopiston kasvitieteellinen puutarha alueen koillisosaan, mutta sitten myös rautatieradan rakentamiseen puiston ja Töölönlahden välille, rautatien levennyksiin ja ennen kaikkea Kluuvilahden täyttämiseen.

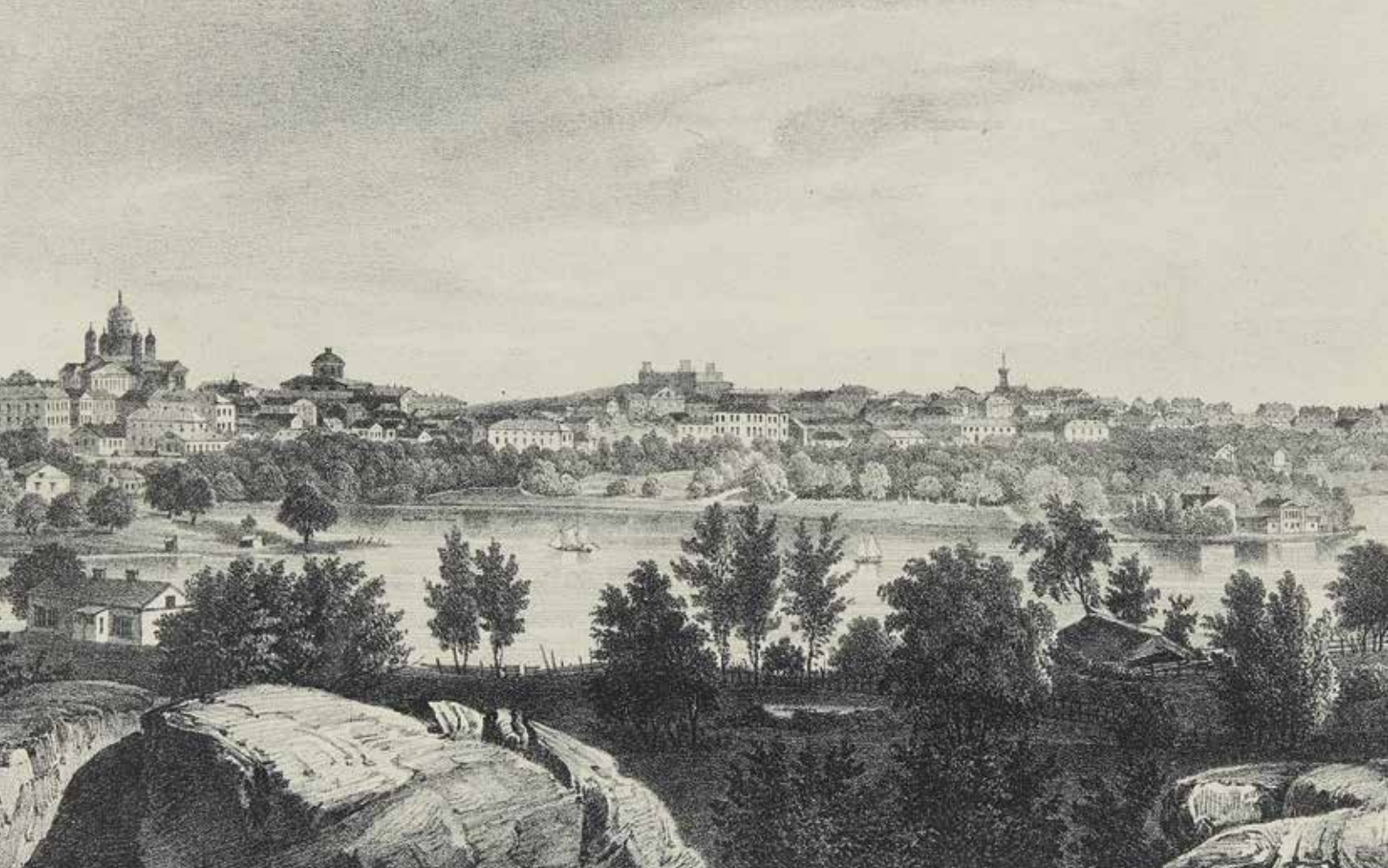
Ehrenströmin puistoajatukset olivat saavuttaneet monien helsinkiläisten kannatuksen. Kaupungin kallioiden ja niiltä avautuvien laajojen näköalojen katsottiin sopivan erityisen hyvin maisematyylisten puistojen sommitteluun. Niinpä kreivitär Helena Steven-Steinheil tarjoutui omalla kustannuksellaan perustamaan englantilaisen puiston Siltaaaren länsipäähän, jos hän saisi sen haltuunsa 30 vuodeksi.¹² Kaupunginvanhimmat pitivät ehdotusta kuitenkin arveluttavana eivätkä suostuneet siihen.¹³ Senaattori O.W. Klinckowström päätyi toisenlaisen ratkaisuun. Hän vuokrasi kaupungilta tontin Punavuoren alueelta ja perusti sinne suuren puutarhan. Se oli auki yleisölle ja helsinkiläiset kävivät siellä mielellään kävelemässä.¹⁴

Muistelmakirjallisuudessa on jonkin verran viittauksia tarkastelualueeseen. Laajan yleiskuvaus siitä on kuitenkin Z. Topeliuksen novellissa ”Vincent Vågbrytaren”. Se ilmestyi jatkokertomuksena Helsingfors Tidningar -lehdessä vuonna 1860.¹⁵ Tarkastelualueeseen liittyvä osuus kertoo vuoden 1835 kesäkuun 9. päivän illasta ja yöstä. Seitsemän ylioppilasta ryhmittyy rannalle, Kaisaniemessä edelleenkin sijaitsevan Vapaamuurarin haudan alapuolelle, ja alkaa kilpailla siitä, kuka heittää kiven pisimmälle ”Säästöpankin” eli vastapäisen Siltasaaren rantaa kohden. Opiskelijat viettävät sitten vaiheikkaan illan ravintola-Säästöpankissa.¹⁶ Aamuyöstä he päättävät lähteä ”Viheriän huvilan” luo odottamaan auringon nousua. Se sijaitsi tarkastelualueen lounaisosassa ja oli Topeliuksen mukaan hyvin suosittu ulkoravintola tuohon aikaan.¹⁷ Ylioppilaat kolkuttavat talon ovea, kunnes heille luvataan keittää kahvia. Sen valmistumista odottaessa nuorukaiset kipeävät ravintolan lähistöllä sijainneelle kalliolle (Topelius tarkoitti todennäköisesti kalliota, joka halkaistiin ratakuilua varten, kuva s. 26). Sieltä avautuu upea näköala:

”Sompasaaren tornihuvimajaa lukuun ottamatta ei silloin ollutkaan toista niin kaunista paikkaa Helsingin ympäristössä.¹⁸ Vuoren juurella laajeni päivään päin Töölönlahden vesikuvastin ja sen kirkkaan pinnan toisella puolen mitä kauneimpana, vihreän ja valkoisen vaihtelevana kaupunki lahden kaarrelmain takana. Korkealle niiden yli kohosivat silloin ensi kertaa Nikolainkirkon [nyk. Tuomiokirkon] tornit sinistä aamutaivasta vasten, ja loitompana etelässä kimmelsi meri Ulrikanvuorella olevan tähtitornin kolmen huipun takana...”

Z. Topelius, Vinsentti Aallonhalkoja, s. 417 f.

Maisemakuvaus jatkuu vielä noin sivun verran. Näköalapaikan ja Töölön vuoren eli nykyisen Linnanmäen välinen alue oli kertomuksen mukaan vaikeakulkuista. Siellä sai kavuta rotkojen yli, joiden pohjalla juoksi pieniä puroja tai joissa maa oli muutoin vesiperäistä.¹⁹ Kertomuksessa ei mainita Hämeentietä Töölönlahden pohjoisosan suunnalle johtanutta tietä, jonka poikki Vincent, novellin sankari, epäilemättä kulki. Se sijaitsi tarkastelualueen ja niin kutsutun Berghäll-tontin

Yllä: Helsinki kuvattuna luoteesta 1840-luvulla. Etualalla Linnunlaulun rinteet, jotka viettävät Eläintarhanlahteen. Lahden toisella puolella Kaisaniemen puisto ja sen takaa näkyvä Hel-

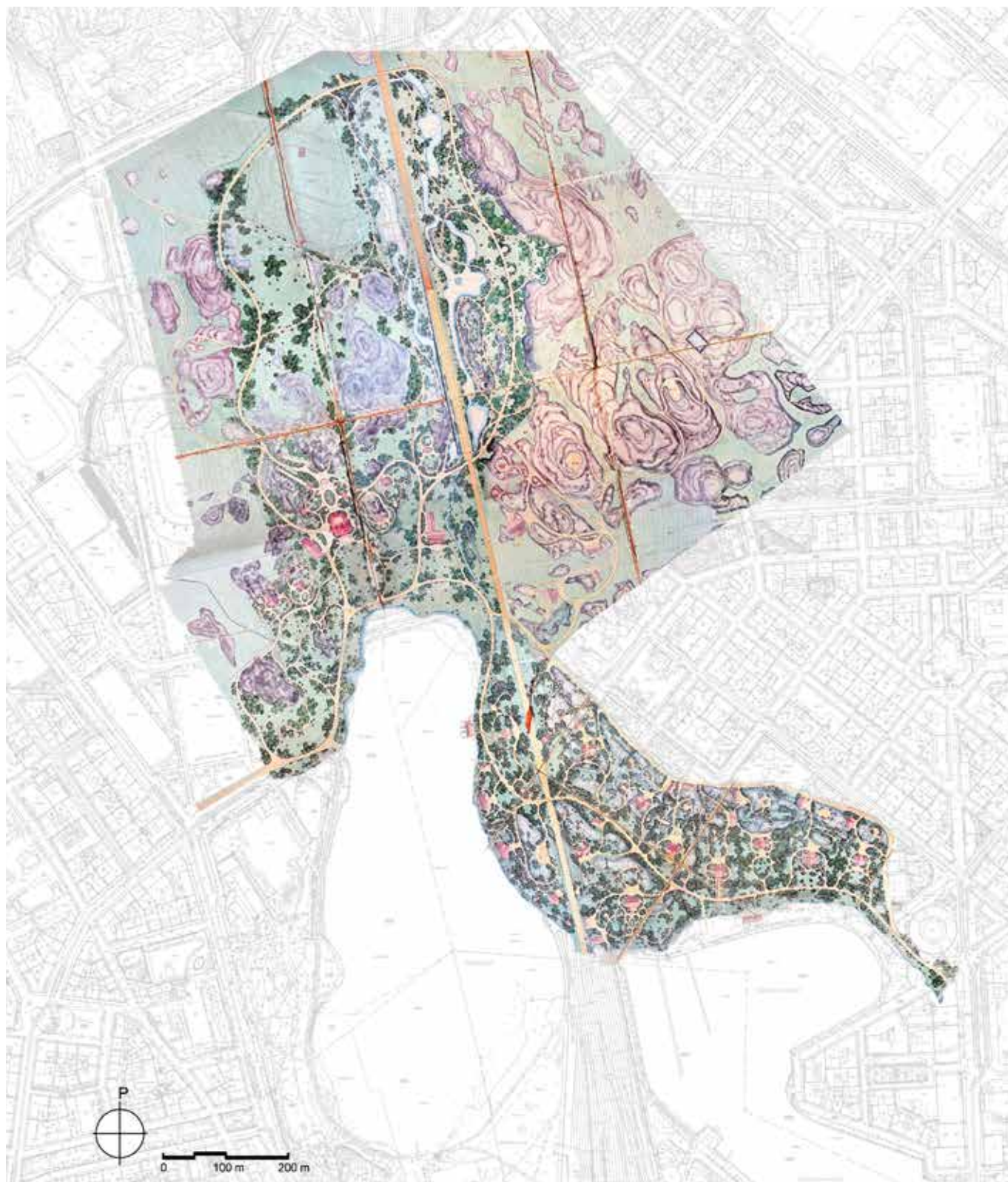
sinki, vasemmalla "Uusi kirkko" eli Nikolain-kirkko. Magnus von Wright. Litografia Finland framställdt i teckningar. MV

Alla: Ote Ehrenströmin mukaan piirretystä Helsingin asemakaavasta vuosilta 1815–1816. Siinä näkyy Kaisaniemen promenadi-puisto. Helsingin asemakaava A. Kocke. HKM

välissä (kuva s. 6), ja se oli tuohon aikaan mahdollisesti niin huonokuntoinen, että sitä ei ehkä edes paljon havainnut vaikeakulkuisessa maastossa (ks alla).²⁰

Vt. kaupungininsinööri C.W. Gylénin vuosina 1841–1846 tekemissä, muun muassa tarkastelualueita koskeneissa selvityksissä oli tonteilla nro 40 ja 41 – so. Grönudd ja Fogelsång – kallioita, kivisiä mäkiä ja pieniä peltoalueita. Merkinnoissa esiintyy myös pari kertaa maininta "tie" (wäg), mutta se oli hänen mukaansa 10. eli kaikkein huonointa luokkaa. Tontilla nro 40 oli myös hiukan puutarhamaata.²¹ On huomattava, että Gylénin tutkimus koski ainoastaan Helsingin kaupungille kuulunutta maaperää eikä hän mainitse mitään tonteilla mahdollisesti sijainneista rakennuksista. Karttojen ja kirjallisten lähteiden perusteella tiedetään, että alueella sijaitsi joitakin pienehköjä rakennuksia (kuva s. 6). Ne olivat kuitenkin rakennuttajiensa omaisuutta, kuten Grönudd-tontin vuokraamista koskenut huutokauppailmoitus osoittaa (ks. alla s. 19).

Kuvassa on yhdistetty Knut Forsbergin laatimat Töölönpuiston ja Linnunlaulun huvilakaupunginosan suunnitelmat vuodelta 1865. Yhdistelmäkartasta näkee, miten alue on suunniteltu saumattomasti toisiinsa liittyvänä kokonaisuutena. Töölönpuistoa esittävä päiväämätön suunnitelma on todennäköisesti vuodelta 1865, jolloin hän laati aluetta esittävän uuden kartan ja kustannusehdotuksen (Töölön puistoyhtiön pöytäkirjat 1. ja 4.4.1865 sekä 3.4.1875). Uuden kartan pohjana lienee ollut vuonna 1852

laadittu Töölönpuiston alkuperäinen suunnitelma, johon Forsberg on päivittänyt silloisen nykytilan, ts. vuonna 1862 valmistuneen rautatien ja muokannut suunnitelmaa niiltä osin. Suunnitelmasta hahmottaa suunnitellun Töölönpuiston laajuuden. Puistomaisesti käsitellyt alueet sijoittuvat Töölölahden pohjukkaan ja nykyisen Alppipuiston kohdalle, radan molemmin puolin. Alppilan kalliolla kiemurtelee puistokäytäviä ja sinne on sijoitettu kaksi näköalapaikkaa, mutta istutuksia sinne ei ole ehdotettu. Töölönpuistoon liittyvä

suunnitelma huvilakaupunginosaksi nykyisen Linnunlaulun ja Eläintarhan lahden alueelle jatkaa puistomaisen käsittelyn Töölönlahden ja Eläintarhanlahden rannoille. Molemmissa suunnitelmissa Istutukset ja topografia on merkitty tarkasti ja rakennusten ympäristöt on käsitelty puutarhamaisesti. Plankarta till Djurgårds-anläggning vid Tölö utanföre Helsingfors. HKA. / Plankarta till Indelning af Villatomter emellan Långa Bron och Djurgården, Helsingfors 1865. HKA. / Kantakartta © Kaupunkimittausosasto, Helsinki 2014

4. Tarkastelualue pyritään liittämään Töölön puistoon

Töölön puistoyhtiö – viralliselta nimeltään *Thölö Parkanläggningsbolag* – perustettiin vuonna 1848. Sen tarkoituksena oli luoda suuri julkinen puisto Töölönlahden pohjoisrannan maisemallisesti vaihtelevalle alueelle. Yhtiö halusi jatkaa Ehrenströmin ajatusta luoda Helsingille pääkaupungin arvoa vastaava ilme suurten puistojen avulla.²² Puistoyhtiö oli saanut keisarilta luvan vuokrata 25 vuodeksi kolme Helsingin kaupungille kuulunutta tonttia tätä yksityisin varoin perustettavaa puistoa varten.²³ Tuon laajan puiston suunnittelu ja perustaminen oli kyseiseen ajankohtaan nähden varsin rohkea ja ennakkoluuloton teko. Helsingillä oli nimittäin vielä tuohon aikaan edelleenkin varsin maalaismainen leima:

”...Korna plägade under den varma årstiden dagligen föras ut att beta i stadens omgifningar, och om aftnarna såg man dem vandra hemåt i flockar längs gatorna, förlänande därmed våra unga hufvudstad en idyllisk, om än på samma gång något småstadsmässig prägel...”

T. Rein *Lefnadsminnen*, s. 22²⁴

Töölön puistoyhtiö keskitti alkuvuosina huomionsa hyvän ajo- ja kävelytien rakentamiseen Läntiseltä Viertotieltä - nykyiseltä Mannerheimintieltä - terveyslähteelle eli puistoon suunnitellun kylpylaitoksen alueelle. Huonokuntoiset potilaat olisi siten voitu kuljettaa sinne vaunuilla. Tie istutettiin neliriviseksi lehmuskujaksi. Puistoyhtiö ei perustamisvaiheessaan ilmeisesti ollut voinut vuokrata useampia kuin nuo kolme tonttia, sillä Fogelsång-tontin vuokraamisen huutokaupasta ei ollut tehty selvää ilmoitusta. Yhtiön hallitus alkoi kuitenkin hetimitä kiinnittää huomiota siihen, että Kruununhaan ja siitä etelään sijaitsevien kaupunginosien asukkailta meni paljon aikaa, jos he halusivat kulkea puistoon Läntisen Viertotien kautta. He saattoivat tietysti kävellä Unioninkatua pohjoiseen, sitten Siltasaaren ylitse ja kääntyä Hämeentieltä edellä mainitulle Berghäll-tontin vieritse johtaneelle tielle.

Töölön Puistoyhtiön mukaan tämä paljaiden kallioiden välitse linjattu kulkuväylä oli kuitenkin ruma ja vaikeakulkuinen.²⁵

Ratkaistakseen tämän ongelman Puistoyhtiön johtokunta vuokrasi Fogelsång-tontin herra Janssonilta, sen varsinaiselta vuokraajalta, vuokraten sen sitten kuitenkin edellä mainitulle kauppias C. G. Langénille.²⁶ Yhtiö ei liene ollut ao. vuokratulon tarpeessa, mutta vuokraamalla tontin Langénille se siirsi tälle vastuun tontin asioista ja siellä olleista rakennuksista.²⁷ Niistä saattoi näet koitua kaikenlaisia hankaluuksia, kuten seuraava huutokauppailmoitus osoittaa. Se koski tarkastelualueella hiukan etelämpänä sijainnutta Grönudd-tonttia:

”Auktion ... De till den förre så kallade Gröna villan hörande ägor, som enligt nyaste indelning af stadens jordar, utgöra villan n:o 40 Grönudd i det skick den nu befinnes, dock utan rättighet till de å marken befintliga hus och byggnader, som tillsvidare böra få å stället förblifva, men den egaren ej utan arrendators tillstånd eger bebo eller nyttja.”

Finlands Allmänna Tidning nro 113,
17.5.1852, s. 4.

Nimeltä mainitsemaan henkilö ”X” omisti siis Grönudd-tontilla sijainneet rakennukset, mutta kaupunki vuokrasi tontin jollekin toiselle ihmiselle. Tämä ei kuitenkaan saanut käyttää ao. rakennuksia. Niiden omistaja ei taas puolestaan saanut käyttää niitä ilman tontin uuden vuokraajan lupaa. Näytti varsin selvältä, että asiasta tiimoilta syntyisi kahnauksia, ja niin kävikin. Jo seuraavan vuoden maaliskuussa kaupunki joutui uudelleen huutokauppaamaan Grönudd-tontin vuokraamista. Se ilmoitti samalla, että asiaa koskevat tarjoukset tutkittaisiin perusteellisesti.²⁸

Puistoyhtiön johtokunta oli tilannut ruotsalaiselta puutarha-arkkitehdilta Knut Forsbergilta yleissuunnitelman Töölönpuistoa varten vuonna 1852.

Kartta toimitettiin seuraavana vuonna Helsingin maistraatin ja Kaupungin Vanhinten nähtäväksi ja sen ratkaisuja perusteltiin seuraavaan tapaan:

”... Äfven bilägga härhos den för hela Parkanläggningen uppgjorda Plankarta med ödmjuk anhållan om kartans återställande till Bestyrelsen, sedan Högädla Magistraten och Stadens Äldste tagit insigt af densamma... Wid skärskådandet af den plan för Parkanläggningen, som blifvit af en sakkunnig man uppgjord, har Bolaget kommit till den öfvertygelse, att för vinnande af helhet å anläggningen, det blir nödvändigt, att med densamma förbinda anläggningarna å den mark, som från mindre bron till parken ligger mellan nya vägen i norr och Töhlöviken i söder.²⁹

Denna Bolagets öfvertygelse stöder sig hufvudsakligen på tvenne skäl. För det första wore det en förlust för det allmänna, om denna så nära stadens portar, invid den vackra viken belägna mark för längre tid hel och hållen öfverginge i enskildas händer, och allmänheten från densamma utstängdes. Hvad som åter i synnerhet brister del för Töhlö³⁰ park upplåtna område, är en längre strand och en öppnare

utsigt till sjö och vatten. Den i frågavarande marken deremot har sitt största värde af dessa fördelen, och dess förbindelse med Parkanläggningen vore därför af största vikt för dennes fullkommande.”

TPB, pöytäkirjan liite, Memorial till Magistraten i Helsingfors, 9.8.1853

Knut Forsberg oli ilmeisesti³¹ siis ehdottanut, että puistoaluetta laajennettaisiin ainakin visuaalisesti etelään eli Fogelsång-tontille. Puistoyhtiön johtokunta ilmoitti nyt siis harkinneensa asiaa ja tulleen samaan tulokseen. Puistoyhtiön johtokunnan täytyi kuitenkin tehdä päättävälle taholle konkreettisia ehdotuksia ao. suunnitelman toteuttamista varten. Se päätti vuoden 1853 elokuussa lähettää maistraatille esityksen (*framställning*) siitä, että Fogelsång-tontti jaettaisiin puoliksi Puistoyhtiön (so. tontin vuokraajan) ja kaupungin (so. tontin omistajan) kesken. Saman kokouksen pöytäkirjasta käy ilmi, että puistoyhtiö oli antanut Knut Forsbergin laatia myös suunnitelman kuuden maapaikan (*landställe*) perustamisesta kaupungin haltuun jäävälle alueelle, joka sijaitti Itäiseltä Viertotieltä (*Östra Landsvägen*) puistoon haarautuneen tien ja Töölönlahden³² välisellä alueella:

”... samt utarrenderandet af området mellan den till parken från östra landsvägen ledande väg och stranden af Töhlöviken enligt uppgjord plan för omläggande af sex landställen å samma område under förbehållande af nödig mark för en väg längs åt samma strand äfvensom af marken mellan denna väg och sjelfva stranden för allmänhetens begagnande ...

... hvilken framställning ordföranden i öfverensstämmelse med Bestyrelsen den 5. April d. å. fattade beslut... åtagit sig att till stadens Magistrat i Bestyrelsens namn afgifwa.”

TPB, pöytäkirja 9.8.1853

Tarkemman kuvauksen ja etenkin karttojen puuttessa on vaikea sanoa, miten Puistoyhtiö oli suunnitellut Fogelsång-tontin jaettavaksi. Todennäköisesti se ehdotti rajan vetämistä itä-länsisuunnassa suunnilleen tontin poikki. Pohjoisosa tontista olisi liitetty Töölön puistoon ja etelänpuoleinen, kaupungin haltuun palautuva alue, olisi jaettu kuudeksi maapaikaksi kuitenkin niin, että ranta-alueelle olisi jätetty tarpeeksi maata (*nödig mark*) kävelytielle.³³ Tuon rantaa myötäilevän tien ja lahden välinen alue olisi jäänyt yleiseen käyttöön. Puistoyhtiön johtokunta jatkaa sitten selostustaan - ikään kuin maistraatin rauhoittamiseksi - että

Aukeaman kuvat. Ylhäällä Daniel Nyblinin kesä-talvikuvapari vuodelta 1890 huvilan 14 kalliolta kohti vielä luonnonrantaista Eläintarhanlahtea. Kuvissa etualalla Eläintarhantie ja vasemmalla huvilan 4 pääty ja sen puutarhaa. HKM

Pienessä kuvassa sama kohta nykyään. Siitä huomaa, että puusto on voimakkaasti lisääntynyt sadan vuoden aikana. ML

sille lähetetty suunnitelma oli laadittu tulevaisuutta silmällä pitäen, että "maapaikkojen" rakennuttamisella ei ollut kiirettä, ja että kaupunki ei menettäisi niiden takia tuloja, vaan hyötyisi tämän suunnitelman toteuttamisesta pitemmällä tähtäyksellä myös taloudellisesti.

Pöytäkirjan lopussa todettiin, että Puistoyhtiön johtokunnan puheenjohtaja eli kenraali J. M. Nordenstam, oli ottanut tehtäväkseen luovuttaa esityksen Helsingin maistraatille.

Muutamaa kuukautta myöhemmin alkanut Itämainen eli Krimin sota pysäytti kaikkien Helsinkiä koskevien rakennussuunnitelmien toteuttamisen. Töölön puiston alue oli luovutettava venäläisen sotaväen leiripaikaksi. Puistoyhtiön johtokunta katsoi senkin vuoksi olevansa pakotettu lopettamaan puistotöiden jatkamisen. Sodan päätyttyä vuonna 1856 se joutui teettämään puistossa laajamittaisia kunnostustöitä. Pian tämän jälkeen tilanne muuttui uudelleen ja olennaisesti. Helsinki-Hämeenlinna rata oli nimittäin päätetty linjata kulkemaan Töölönlahden itärantaa myöten. Tätä asiaa ei ilmeisesti kuitenkaan heti pidetty puiston itsensä kannalta kovin tuhoisana (ks. alla), vaikka se hidasti puiston perustamista ja aiheutti Puistoyhtiölle hankaluuksia ja lisäkustannuksia. Vuonna 1860 yhtiön silloinen puheenjohtaja, kauppaneuvos Henrik Borgström, tarjoutui lainaamaan 8000 hopearuplaa yhden prosentin korolla puistossa seuraavana vuonna tehtäviä töitä varten. Hän asetti tälle lainalleen kuitenkin eräitä ehtoja. Puistoyhtiön johtokunnan tuli esimerkiksi pyrkiä vaikuttamaan kaupungin viranomaisiin tarkastelualueen kehittämiseksi seuraavalla tavalla:

"...att då den staden tillydande, söder om landsvägen emellan broarna och Thölöbotten³⁴ belägna mark på nytt arrende upplåtes, staden dervid ej allenast undertager nödig mark för väganläggning längs stranden af Thölö viken, samt strandområdet, i enlighet med af Direktionen för Thölö Park Bolag härförinnan till Magistraten i sådant afseende gjord framställning, utan äfven bestämmer att återstående del af sagda mark skall indelas till villor af stadsmyndigheterna i afseende traktens förskönande fastställd plan för villornas bebyggande, plantering, inhägnad m.m. allt såvidt från Järnvägs Direktionens sida hinder icke möter."

TPB, pöytäkirja 4.12.1860, ehto 3 b

Pöytäkirjassa viitataan puistoyhtiön edellä lainattuun, vuonna 1853 maistraatille tekemään esitykseen Töölönlahden rantaa myötäilevän tien rakentamisesta sekä – yleiseen käyttöön jätettävästä – ranta-alueesta sekä ennen kaikkea siitä, että alueen kaunistamista silmälläpitäen laadittua suunnitelmaa noudatettaisiin. Siinä oli siis otettu huomioon niin talojen rakennustapa kuin istutukset ja aitauksetkin. Henrik Borgström halusi lainansa takeeksi nyt kuitenkin varmuuden siitä, että kaupunki todellakin toimisi näiden suuntaviivojen mukaisesti. Ehtoihin kuului myös se, että ne kolme tonttia, joille Töölönpuisto oli perustettu, so. Alpen (nro 42), Viksberg (nro 44) ja Tallberg (nro 45) säilytetään julkisena puistona, "öfientlig park". Tarkastelualueen pohjoisin osa on Alpen-tonttia. Lainan ehtoja perusteltiin johtokunnan maistraatille lähettämässä selostuksessa vielä laajemmin. Siinä korostettiin, että Töölönpuisto tulisi täten ikään kuin jatkumaan "silloille" eli nykyisen Eläintarhantien itäpäähän saakka:

"Hvad särskildt beträffar det förbehåll hvilket kommerserådet Borgström gjort, angående mark för väg längs stranden af Thölö viken så är icke fråga härvid om någon ögonblicklig utgift från stadens sida. Det gäller egentligen endast att i stadens eget intresse, bereda en möjlighet att i framtiden få en vacker väg längs stranden och öfver jernvägen genom villan Fogelsång till [Thölö]Parken, hvarigenom ända från broarne [= Långa Bron och Lilla Bron] till Thölö landsväg [= Mannerheimvägen] den intressanteste promenad och körväg skulle uppstå och så att säga utsträcka Thölö Park ända till broarne. Ett förslag i enahanda syfte har Direktionen äfven redan härförinnan vågat underställa Magistratens pröfning."

TPB, pöytäkirjan liite, 4.12.1860 - luonnos kirjeestä maistraatille, ehto 3 e

Puutarha-arkkitehti Knut Forsberg Suomessa

Puutarha-arkkitehti Knut Malte Forsberg (1829-1895) oli kotoisin Tukholmasta, ja hän kävi siellä Svenska Trädgårdsföreningin perustamaa puutarhakoulua vuosina 1844-1847. Sen jälkeen hän työskenteli Saksassa ja Belgiassa ja ilmeisesti myös Englannissa.¹ Forsberg oli erittäin lahjakas ja varmaan Ruotsin etevin puutarha-arkkitehti 1800-luvun toisella puoliskolla.² Monen näkemyksensä suhteen hän oli paljon edellä omaa aikaansa. Forsbergin ominta työalaa oli epäilemättä suurten viheralueiden ja kokonaisten kaupunginosien suunnittelu. Hän laati kotimaassaan erääläisiä osayleiskaavoja seuraavia kaupunkeja varten: Norrköping (1855), Kalmar (1856), Eskilstuna (1861), Göteborg (1862), Skara (1869).³ Vuonna 1854 hänet nimitettiin kuninkaallisten linnojen puutarhatirehtööriksi.⁴

Forsbergin tuotannon laajuudesta ei olla selvillä. Hänen suunnittelemaansa julkisia puistoja ovat kuitenkin Berzelii Park Tukholmassa, Karl Johans Park Norrköpingissä ja Stadsparken Eskilstunassa.⁵ Hän laati myös suunnitelmat Tukholman Kungsträdgårdenin ja Humlegårdensin sekä Karlskronassa sijaitsevan Hogland-puiston uudistamista varten.⁶ Forsberg laati sekä maisemaehtä muotopuutarhatyylisiä suunnitelmia sekä yhdisti molempia tyyliä joskus myös samassa sommitelmassa.⁷ Forsberg muutti Yhdysvaltoihin 1869/70 ja hän kuoli New Yorkissa.

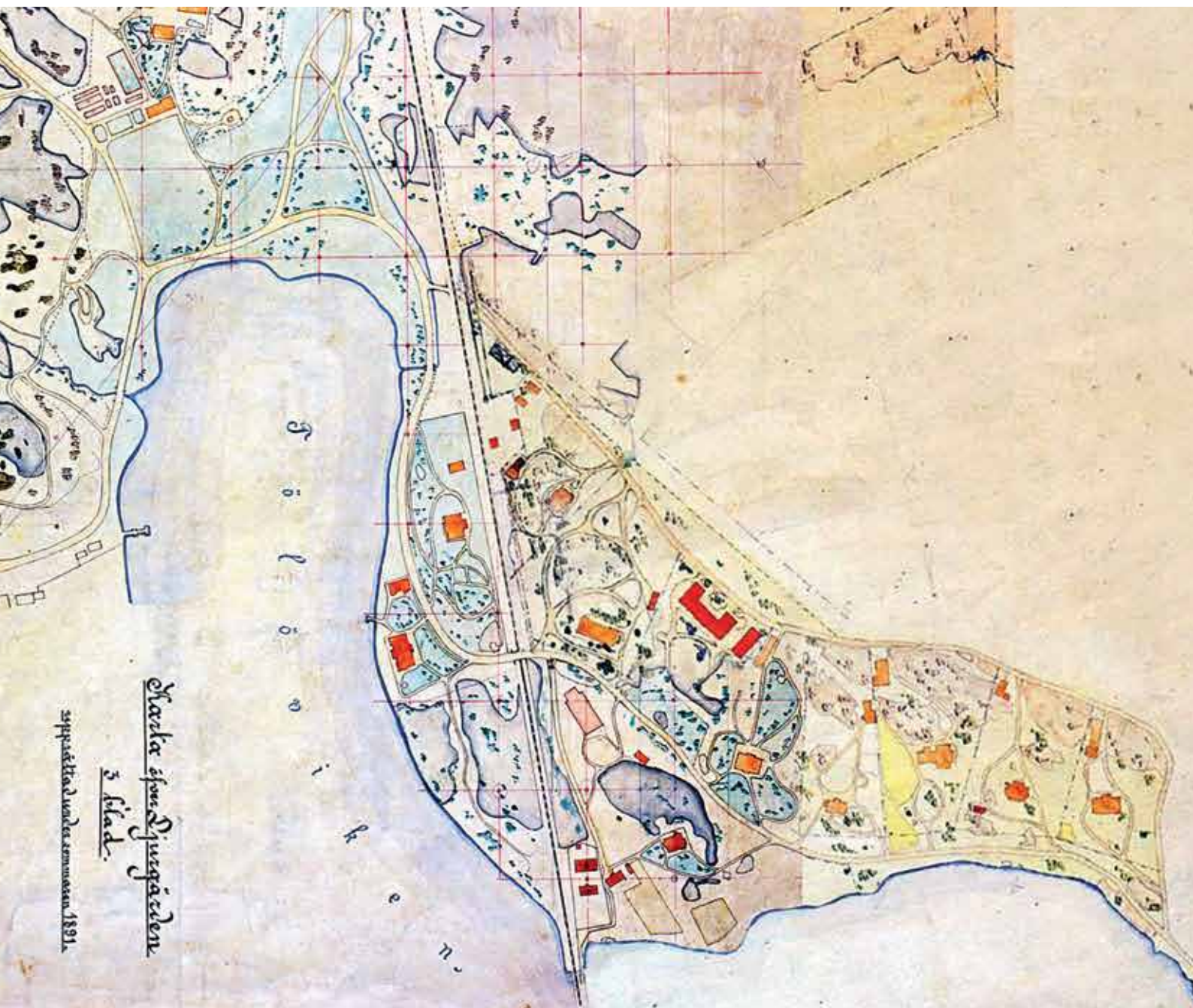
Töölön puistoyhtiö tilasi Tukholman puutarhakoulun johtajan suosituksesta Knut Forsbergilta puistosuunnitelman ns. Eläintarhan aluetta varten vuonna 1852.⁸ Forsbergin tultua vähitellen tunnetuksi häntä alettiin pyytää Suomeen muitakin tehtäviä varten. Vuoden 1864 keväällä apteekkari C. Wickberg, Sipooassa sijaitsevan Söderkullan kartanon omistaja, julkaisi "Helsingfors Dagbladet"-lehdessä tiedotuksen, että Knut Forsberg oli tulossa Suomeen ja että Helsingin kaupunki aikoi antaa hänelle tehtäväksi Yleisen Seurapuutarhan, nykyisen Kaisaniemen puiston, ja kaupungin muiden istutusten järjestelyn (*anordnandet*). Wickberg ilmoitti, että Forsberg ottaisi tietyillä ehdoilla vastaan myös yksityisiä toimeksiantoja.⁹ Forsberg kävi tuolloin ainakin Porissa, jonne häntä oli pyydetty laatimaan kaupungin hautausmaan järjestely- ja kaunistamissuunnitelma.¹⁰

Vuoden 1865 keväällä Forsbergin esitti uuden ehdotuksen Töölön puistoa varten ja suunnitelman sen eteläpuolella sijaitsevan alueen tonttijaoksi (kuva s. 18). Uudenmaan läänin kuvernööri Alfons Walleen tilasi häneltä tuolloin ehdotuksen Helsingin eteläosan järjestelyiksi.¹¹ Kyseistä aluetta ei ollut tuolloin vielä kaavoitettu.¹² Walleen lienee tutustunut Forsbergiin Töölön Puistoyhtiön piirissä, sillä hän toimi silloin sen puheenjohtajana.

Forsberg oli kutsuttu myös perehtymään Mustialan maanviljelysopistoon tai sen istutussuunnitelmiin.¹³ Hän kävi siellä ilmeisesti ainakin kaksi kertaa.¹⁴ Hufvudstadsbladetissa kesäkuun lopulla ilmestynyt "Gamle Knugge"-nimimerkillä kirjoitettu ja Mustialan oppilaitosta koskenut laaja kritiikki lienee Forsbergin kirjoittama.¹⁵ Forsberg laati puistosuunnitelmia myös yksityisille henkilöille, esimerkiksi Tervikin ja Östermyran kartanoita varten.¹⁶

Vuoden 1865 syksyllä Kaisaniemen puistoa alettiin kunnostaa. Siellä kaadettiin puita, avattiin näkymiä, istutettiin taimia, puhdistettiin mm. lammikkoja ja sinne luvattiin toimittaa myös uusia istuinpenkkejä.¹⁷ Forsberg itse oli tuolloin ilmeisesti Turussa, jonne tupakka-tehtailija Per Cerelius Rettig oli kutsunut hänet. Rettig oli rakennuttanut kahvilapaviljongin Sappalinnan rinteelle ja halusi antaa perustaa sen ympärille puistikon.¹⁸ Turun kaupunki oli luovuttanut Rettigille Sappalinnan alueen pohjoisrinteen 50 vuodeksi sillä ehdolla, että tämä perustaa sinne "schweizerin" eli kahvilan ja puiston ao. rakennuksen ympärille.¹⁹ Sappalinnan puistikon perustaminen eteni hyvin nopeasti, ja aiemmin karun ja paljaan kalliomaaston muuttamista puistoksi ihailtiin.²⁰ Samana syksynä Turun ja Porin läänin vt. kuvernööri kreivi C. M. Creutz tilasi Forsbergilta omalla kustannuksellaan suunnitelman Turun Vartiovuoren aluetta varten. Siihen sisältyi tonttijakoa sekä läheisiä katuja koskeneita ehdotuksia ja istutussuunnitelmia. Mahdollisesti siihen kuului myös Porthanin muistomerkin ympäristön kohentaminen.²¹ Turun kaupungin toimeksiannosta Forsberg laati piirustukset Ruissalon "promenadia" varten. Kysymyksessä oli suurehko maisematyylinen puisto, vaikka "promenadi"-nimitys viittaakin vain puistokujaan. Puistosta toteutettiin mahdollisesti vain vasta valmistuneen muhkean ravintolarakennuksen ympäristö.²²

Forsbergilla oli siis useita toimeksiantoja Suomessa vuonna 1865. Niiden toteuttamiselle kävi kohtalokkaaksi se, että ns. suuret nälkävuodet olivat tuolloin jo oikeastaan alkaneet, vaikka Etelä-Suomessa oltiin vielä seuraavanakin vuonna toiveikkaita. Porvoon kaupunki tilasi Forsbergilta vuonna 1866 suunnitelman "Strömparterren"-puistoa varten, mutta sitä ei alettu välittömästi toteuttaa. Vuonna 1867 Suomessa kuoli tuhansittain ihmisiä nälkään tai kulkutauteihin, ja vuoden 1868 alussa tilanne oli täysin katastrofaalinen. Kaikki liikenevät varat haluttiin käyttää hädänalaisten ihmisten auttamiseen. "Strömparterren"-puiston perustaminen toteutettiin vuonna 1872, ja se tehtiin suurin piirtein Forsbergin suunnitelman mukaisesti.²³ Myös Seinäjoen Östermyran kartanon puistosta toteutettiin sittemmin joitakin osia Forsbergin vuonna 1865 laatiman suunnitelman mukaisesti.²⁴

Yhdistelmä vuoden 1891 ja 1892 kartoista antaa käsityksen Linnunlaulun alueen rakentamistilanteesta. Huviloiden 5, 9, 10 ja 14 puutarhat on esitetty vihreällä vuoden 1891 kartalla. Vihreällä väritetty alue esit-

tänee puistomaiseksi rakennettua aluetta. Eläintarhanlahden puolelle yltävä kartta vuodelta 1892 näyttää huvilat 1-4. Samoin huvilan 8 toteutunut käytäväverkosto on esitetty tällä kartalla. Töölönlahden pohjukassa

näkyvät Töölönpuiston rakennetut puistomaiset alueet. Karta öfver Djurgården 3 blad upprättad under sommaren 1891, Karta öfver Djurgården 1892. HKA

5. Rautatien rakentamisen jälkeinen tilanne

Helsingin kaupunki luovutti tai joutui pakkolunastuksen kautta luovuttamaan tarkastelualueen itäosan valtiolle Helsingin ja Hämeenlinnan välisen rautatielinjan rakentamista varten. Asiaa ei liene puitu oikeudessa, vaikka luovutus oli asetusten vastainen. Kaupunki oli nimittäin tehnyt pitkäaikaisia sopimuksia niiden henkilöiden kanssa, jotka olivat vuokranneet ao. tontteja. Rautatien rakentaminen jarrutti myös Töölön puiston valmistumista ja tarkastelualueen liittämistä siihen. Kun rautatielinjan rakentaminen saatiin päätökseen vuonna 1862, niin yhtiön johtokunta otti uudemman kerran pohtiakseen, miten tarkastelualueen kaunistamista voitaisiin jatkaa. Se palasi rantatien perustamisajatukseseen ja päätti saman vuoden lopulla, että sille vahingonkorvauksina luvutut päivätyöt keskitettäisiin muun muassa kävelyteiden rakentamiseen:

”...användas till jordarbeten och promenadvägars anläggning bland hvilka sistnämnde en väg längs stranden af villan Fogelsång med bro öfver jernvägen till beredande af en lättare kommunikation med staden öfver Kajsaniemi båtledes, äfvensom utmed stranden af de s. k. Langenska villorna³⁵ öfver Långa Bron, om och när stadsmyndigheterna finna en sådan kommunikation önskvärd.”

TPB, pöytäkirja 2.12.1862

Puistoyhtiön johtokunta näyttää olleen periaatteessa sillä kannalla, että koska Fogelsång-tontti oli vuokrattu yhtiölle, niin sillä oli edelleen moraalinen oikeus saada toimia ao. alueella.³⁶ Niinpä se päätti vuoden 1863 tammikuussa esittää maistraatille, että se saisi ottaa haltuunsa ne vähäiset jäljelle jääneet osat Fogelsång-tontista, mitä rautatielaitos ei ollut tarvinnut sekä ne osat, mitkä rautatielaitos ehkä vielä luovuttaisi takaisin:

”All den stund största delen af villan Fogelsång blifvit för jernvägens räkning exproprierad och endast en obetydlig del af den samma återstår

obegagnad anhåller Thölö Parkbolag att få tillträda sistsagda odisponerade mark, äfven som den öfriga andelen av villan i den mån densamma af jernvägen afträdes, hvarom bref skulle till magistraten expedieras.”³⁷

TPB, pöytäkirja 8.1.1863

Rautatien rakentaminen muutti aluetta niin paljon, että Puistoyhdistys tilasi Knut Forsbergilta uuden suunnitelman Töölönpuistoa varten vuonna 1865 (kuva s. 18, Töölönlahden pohjoispuolinen alue). Mahdollisesti tilaus katsottiin välttämättömäksi myös sen vuoksi, että Puistoyhtiö ei ollut saanut takaisin Forsbergin vuonna 1852 laatimaa karttaa, jonka se oli aikoinaan lähettänyt Kaupungin Vanhinten nähtäväksi (ks. yllä s. 20).³⁸ Henrik Borgström tilasi nyt samassa yhteydessä omalla kustannuksellaan suunnitelman Pitkäsillan ja Eläintarhan³⁹ välistä aluetta varten (kuva s. 27). Se on nimetty seuraavasti: *”Plankarta till Indelning af Villatomter emellan Långa Bron och Djurgården, Helsingfors”*.⁴⁰ Sörnäisissä ja Siltasaarella oli tuohon aikaan alkanut esiintyä yhä enemmän ”villia” rakentamista, ja se uhkasi nopeasti levitä koko Pitkäsillan pohjoispuolella sijaitsevalle alueelle. Pääkaupungin selkeästä ja esteettisesti tyydyttävästä kehityksestä huolestunut Borgström pyrki omasta puolestaan tekemään voitavansa ao. alueen länsiosan säilyttämiseksi puistomaisena.

Knut Forsberg piirsi alueelle 14 asuinrakennusta, joitakin ulkorakennuksia ja uimahuoneita. Jokaista asuinrakennusta ympäröi suurempi tai pienempi maisematyylinen puutarha. Ne on sommiteltu siten, että ne antaisivat visuaalisesti vaikutelman yhdestä suuresta puistosta. Tämä oli myös Borgströmin tarkoitus, so. antaa luoda puistomainen alue, joka olisi ikään kuin osa Töölönpuistoa. Tätä seikkaa korostetaan myös kaupungin sittemmin tonttien vuokraajille määräämissä ehdoissa. Tonttien väliset raja-aidat saivat olla yksinkertaisia, koska ne eivät saaneet näkyä. Ne tuli verhota kasvillisuudella.

Päärata huviloiden 12 (vasemmalla) ja 14 välissä vuoden 1895 paikkeilla. MV

Tämä koski etenkin tonttien rajaamista teihin nähden. Tiet eivät saaneet muistuttaa maanteitä, ne eivät saaneet olla aitojen reunustamia:

”Villa-områdena sträcka sig ända till körvägarna, men på lämpligt afstånd från dessa beteckna röda linier å kartan villornas inhägnader, som komme att skylas af planteringar och därför kunde hållas i en enkel stil, hvarigenom äfven den blifvande körvägen icke komme att synas stängd eller påminna om ett landsvägatåg.”

Helsingfors Stad – Utskottsbetänkande nr. 16, 1877, s. 2.

Knut Forsberg oli ilmeisesti saanut vaikutteita Englannista tai Euroopan mannermaalta opintojensa tai myöhemmin tekemiensä pitkien ulkomaan matkojen yhteydessä.⁴¹ Linnunlaulun suunnitelma muistuttaa jossain määrin Decimus Burtonin Englannin etelärannikolla, Brightonin lähellä sijaitsevaa Hoven kaupunkia varten laatimaa suunnitelmaa, jossa tonttien rajat on myös pyritty häivyttämään.⁴²

Burton oli koulutukseltaan arkkitehti, mutta hän toimi myös maisema-arkkitehtina ja hänellä oli toimeksiantoja sekä Kew’n asutuskeskuksen että kasvitieteellisen puutarhan alueella ilmeisesti niinä vuosina kun Forsberg työskenteli siellä. On kuitenkin vaikeata sanoa, saiko Forsberg tämän tyyllisiä vaikutteita Englannista siellä oleskellessaan vai perustuiko suunnitelma Henrik Borgströmin ehdotuksiin.⁴³ Viimeksi mainittu oli työskennellyt Englannissa nuoruusvuosinaan ja tunsikin elämäni-ikäistä harrastusta puistosuunnittelua kohtaan. Maistraatti ja Kaupungin Vanhimmat pitivät Forsbergin suunnitelmaa hyvänä. Sen välitöntä toteuttamista lykättiin kuitenkin - todennäköisesti suurten nälkävuosien takia.

Forsbergin suunnitelma Pitkänsillan ja Eläintarhan välisen alueen kaavoittamiseksi edusti ajankoh- taansa nähden hyvin uudenlaista ajattelua. Se poik- kesi Helsingissä ja muualla Suomessa tuolloin vielä vallinneesta ja ainoana mielekkäänä ratkaisuna pide- tystä ruutukaava-sommittelusta.

Töölön puistoyhtiön teettämä, Knut Forsbergin laatima suunnitelma huvilakaupunginosaksi nykyisen Linnunlaulun ja Eläintar-

han lahden alueelle. Plankarta till Indelning af Villatomter emellan Långa Bron och Djurgården, Helsingfors 1865. HKA

Töölön Puistoyhtiö oli Linnunlaulu-tontin vuokraaja ja sen johtokunta korosti sitä koskevien suunnitelmien tähtäävää ”kaupungin kaunistamiseen” – *till stadens förskönande*. Tässä yhteydessä on muistettava, että monet 1800-luvun suomalaiset pitivät ruutukaavan mukaan rakennettuja kaupunkejaan rumina ja ikävinä. Tästä on mainintoja Turusta, jonka vanhat, keskiajalta periytyneet linjaukset olivat epäilemättä monivaihteisempia kuin kaupungin vuonna 1827 tapahtuneen palon jälkeen laadittu suoraviivainen asemakaava. Henrik Borgström oli puolestaan kotoisin Porvoosta, jossa Engelin ruutukaavaa ei ryhdytty toteuttamaan Vanhan Kaupungin alueella. Forsberg itse viittasi silloisen rakennustavan yksitoikkoisuuteen kommentoidessaan vuonna 1865 Helsingin eteläosaa koskenutta suunnitelmaansa:

”Som de nyreglerade tomternas byggnader ej komma att uppföras i raka linier tätt utmed gatan, så kan arkitekturen tillåtas allehanda utbyggnader, hvarigenom man finge tillfälle att frångå den monotona laduform, som alla våra städers byggnadsordningar nödgats antaga.”⁴⁴

Tämä Alfons Walleenin yksityisesti tilaama kartta ei näytä säilyneen jälkipolville. Forsbergin kuvauksen mukaan taloja ei enää ollut tarkoitus rakentaa suoriin riveihin katujen reunaan. Rakennusten arkkitehtuuri olisi monimuotoisempaa, ja siten saataisiin mahdollisuus poiketa siitä ikävästä latomuodosta, mitä kaupunkien rakennusjärjestysten oli ollut pakko edellyttää. Töölön Puistoyhtiön pöytäkirjoista ei tietysti voida tehdä kovin pitkälle meneviä johtopäätöksiä sen hallituksen ideologisista tavoitteista, mutta vaikuttaa siltä, että kaupungin ”kaunistaminen” tarkoitti sen piirissä nimenomaan puistomaisen asuntoalueen kehittämistä.

Eläintarhan huvila 10 kuvattuna Töölön-
lahdelta 1890-luvulla. Huvilan rannassa oli
venelaituri. Töölönlahden rantaan on raken-
nettu luonnonkivipenger. Rinteessä näkyy
maakellarin ovet. K. E. Ståhlberg. HKM

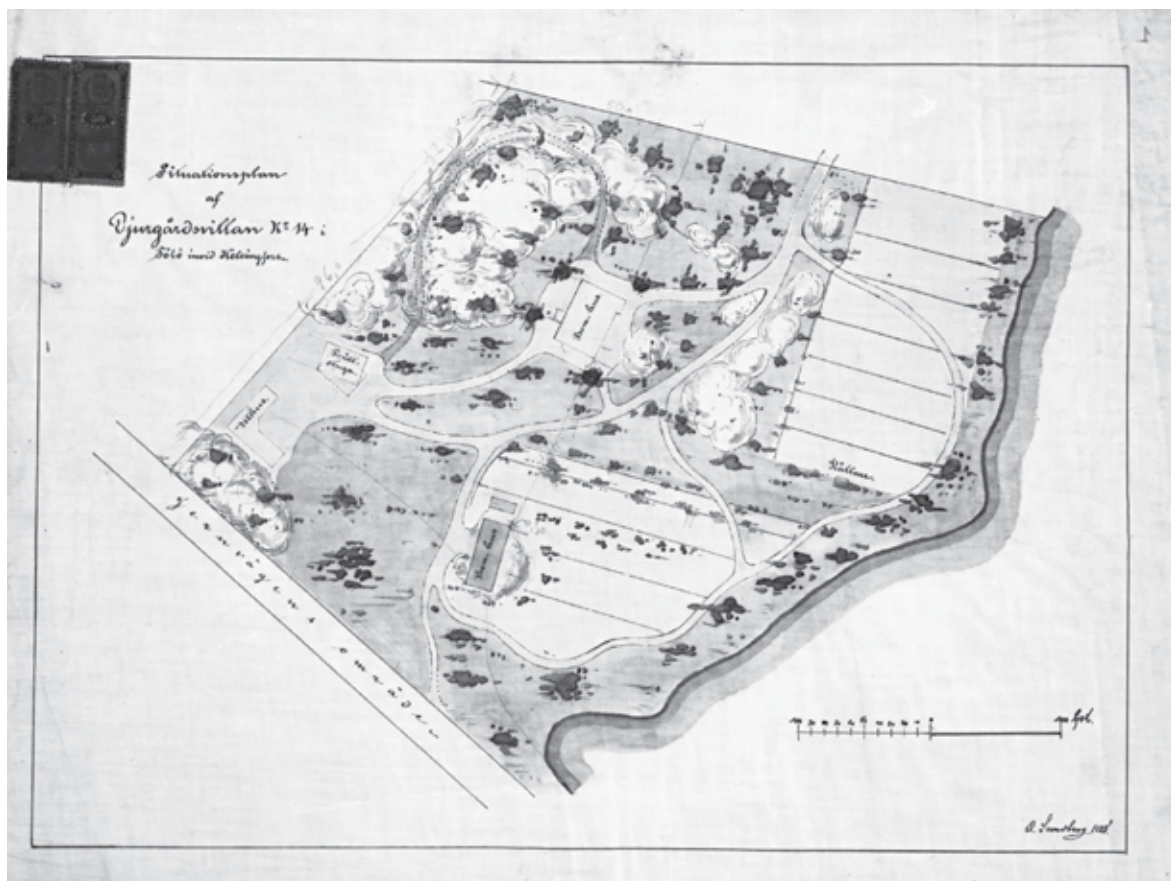
6. Knut Forsbergin suunnitelmaa ryhdytään toteuttamaan muuttuneissa olosuhteissa

Vuonna 1877 eli Töölön puistoyhtiön vuokrakauden päätyttyä suuri osa sen perustamasta puistosta palautui kaupungille sillä ehdolla, että alue säilyisi vastaisuudessa puistona. Tämä ehto ei kuitenkaan koskenut Fogelsång-tonttia ja muita siihen etelässä ja idässä rajautuneita Helsingin kaupungille kuuluneita alueita. Kaupunginvaltuusto nimitti sen vuoksi erityisen valiokunnan pohtimaan näiden alueiden vastaista käyttöä. Knut Forsbergin vuonna 1865 laatimaa tonttien jakoa koskenutta suunnitelmaa pidettiin edelleen hyvänä. Vt. kaupungininsinööri Conrad Reuter oli tehnyt aluetta koskeneen oman ehdotuksensa, eräänlaisen luonnoksen vuonna 1874, mutta sitä pidettiin heikkona.⁴⁵ Valiokunta päätyi ehdottamaan kaupunginvaltuustolle, että kaupunki maksaisi kauppaneuvos Henrik Borgströmille suunnitelmasta 700 markkaa ja hyväksyy sen alueen tonttijaoksi. Valiokunta korosti mietinnössään sitä, että suunnitelman päätavoite oli alueen kaunistaminen (*hufvufändamålet, traktens förskönande*).⁴⁶ Tonttien vuokra-ajan pituudeksi määrättiin 50 vuotta.

Rautatieliikenteen nopea vilkastuminen vaikutti todennäköisesti siihen, että varakkaat yksityishenkilöt eivät halunneet sijoittaa rahojaan kohteisiin, jotka sijaitsivat radan läheisyydessä. Raidealuetta oli vuoden 1862 jälkeen levennetty ja lisälevennyksiä saatettiin pelätä. Tavaraliikenne oli jatkuvasti lisääntynyt. Silloiset höyryveturit syöksivät piipuistaan savu- ja nokipilviä, ja junaliikenteen kolina aiheutti kauas ympäristöön kuuluvia meluhaittoja. Töölönlahden hygieenistä tilannettakin pidettiin arveluttavana, ja näkymä sokeritehtaalle koettiin ilmeisesti myös häiritseväksi.⁴⁷ Tilanne oli nyt siis peräti toisenlainen kuin vuonna 1865, jolloin Henrik Borgström oli teettänyt ao. suunnitelman Forsbergilla. Juna oli silloin ajanut alueen läpi vain kerran päivässä eli kolmena päivänä Helsingistä Hämeenlinnaan ja muina kolmena arkipäivänä takaisin pääkaupunkiin. Rautatie oli tuolloin koettu kiintoisan ja positiivisen edistyksen merkiksi, nyt se koettiin häiritseväksi.

Tonttien vuokraamisesta kiinnostuivat nyt eräät yleishyödylliset yhdistykset, kuten sokeiden ystävät ja 'De Gamlas Hem'-sairaskodin johtokunta. Aiemmin Katajanokalla sijainnut Helsingin Diakonissalaitos sai ostaa nykyisen tonttinsa Alppikatu 2:ssa omakseen vuonna 1897. Diakonissalaitoksen rakennukset sijaitsevat periaatteessa tarkastelualueen ulkopuolella, mutta ne liittyvät siihen visuaalisesti.⁴⁸ Alueen keskeinen sijainti houkutteli myös yksityishenkilöitä vuokraamaan tontteja ja rakennuttamaan niille kahden tai useamman perheen käyttöön suunniteltuja taloja. Joidenkin rakennuttajien tarkoituksena oli selvästikin pitää yksi huoneisto omassa hallussaan ja vuokrata muut huoneistot toisille henkilöille. Eläintarhan huviloiden rakennuskausi ajoittuu 1880-luvulle ja 1890-luvun alkuun. Ne rakennettiin heti talviasuttaviksi, toisin kuin samaan aikaan rakennetulla Meilahden huvila-alueella, jonne valmistui myös kesäasuntoja. Huviloiden suunnittelijoina toimi sekä arkkitehteja että rakennusmestareita. Huvilat olivat kaksikerroksisia hirsirakennuksia, joissa useimmissa oli korkea kivijalka.

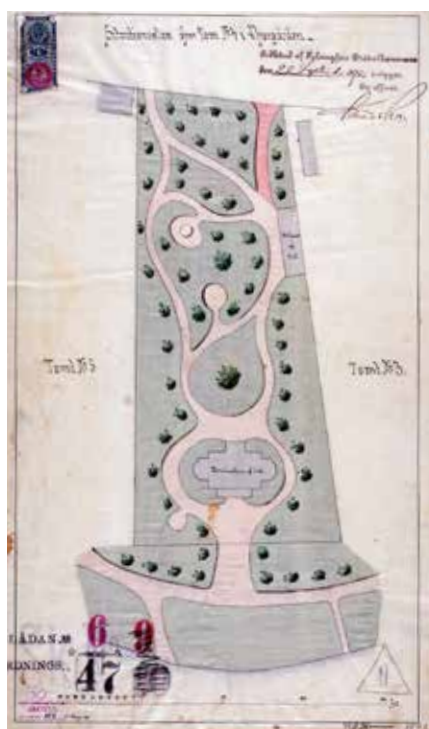
Ainakin osa yksittäisten puutarhojen suunnitelmista annettiin alan ammattilaisten laadittaviksi. Esimerkiksi Sokeainkodin vuonna 1893 tehdyn puutarhasuunnitelman laatija oli Erik Zätterlöf (Zetterlöf). Hän oli kotoisin Ruotsista ja eversti Hugo Sanderstjärn oli kutsunut hänet Hämeenlinnaan johtamaan Karlbergin eli Aulangon puiston suurimittaisia perustamistöitä. Sitten Zetterlöf siirtyi Helsinkiin, suunnitteli Seurasaaren kansanpuiston ja toimi myös Suomen Puutarhayhdistyksen ylläpitämän puutarhakoulun opettajana. Myös tontin 14 pihasuunnitelma on selvästikin kouliintuneen ammattilaisen työtä. Tämä näkyy etenkin polkujen linjauksissa, mutta myös puu- ja pensasistutusten merkintätavassa. Kaksi suurehkoa, vaaleaa ja suora-kulmaista aluetta lienee laadittu eri huoneistoissa asuneiden perheiden hyötykasviviljelyksiä varten. Tontilla oli useita kallioita tai avokallioesiintymiä,

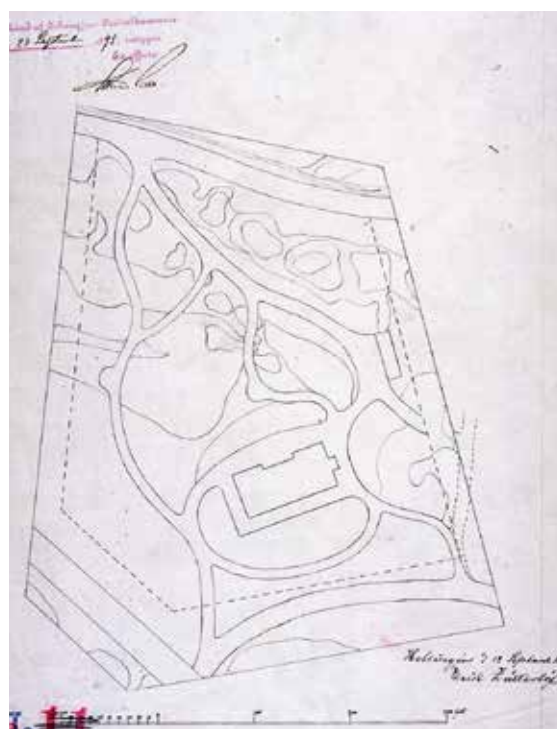
Asemapiirroksessa huvilan 14:n tontista vuodelta 1888 on esitetty kaareileva käytäväverkosto. Päärakennuksen ympärillä näkyvät

käytävät vastaavat nykyisiä. Avokalliot on otettu osaksi puutarhasommitelmaa. Vanhat rantapellot ovat olleet tuolloin vielä vil-

jelyksessä. Situationsplan af Djurgårdsvillan No 14 i Tölö invid Helsingfors. O. Sundberg 1888. HKA

Huvilan 4 asemapiirros on laadittu Forsbergin suunnitelman mukaan, muuten paitsi punaisella pohjoiseen merkityn ajotien osalta. Situationsplan öfver tomten No 4 i Djurgården. R.G. Järvinen 1892. HKA

Sokeainkodin puutarhasuunnitelman laatija oli Erik Zätterlöf. Förslag till planering vid Blindhemmet i Djurgården No 7, Helsingfors 12 September 1893. HKA

Huvilan 5 puutarhaa noin 1890. Kuvassa erottuu istutettuja puutarhakasveja, kuten syreenejä ja lehtikuusia. Huvilan 5 puutarha noudatteli pääpiirteissään Fosbergin suunnitelmassa esitettyä sommitelmaa. Se oli Eläintarhanlahden puolen rakennetuimpia ja siellä sijaitsi mm. keilarata. Valokuva Daniel Nyblin. HKM

temmassa esitettyä sommitelmaa. Se oli Eläintarhanlahden puolen rakennetuimpia ja siellä sijaitsi mm. keilarata. Valokuva Daniel Nyblin. HKM

*Hälsingborg.
Från Djurgården.
Ståhlberg, H. 1890.*

Etualalla radan ylittävä Linnunlaulun vanha silta ja sen takana huvila 10. Taustalla

oikealla näkyy Mäntymäki. Valokuva K. E. Ståhlberg 1890-luku. HKM

jotka ovat tehneet siitä luonteeltaan vaihtelevan. Sille oli suunniteltu varsinaisen päärakennuksen lisäksi myös pienempi asuinrakennus, pesutupa sekä ulkorakennus ja kellari.⁴⁹ Puutarhasuunnitelmien laatiminen tai teettäminen oli tärkeää, koska tonttien vuokraehtojen mukaan niiden istuttaminen oli aloitettava viiden vuoden kuluessa vuokrasopimuksen tekemisestä.

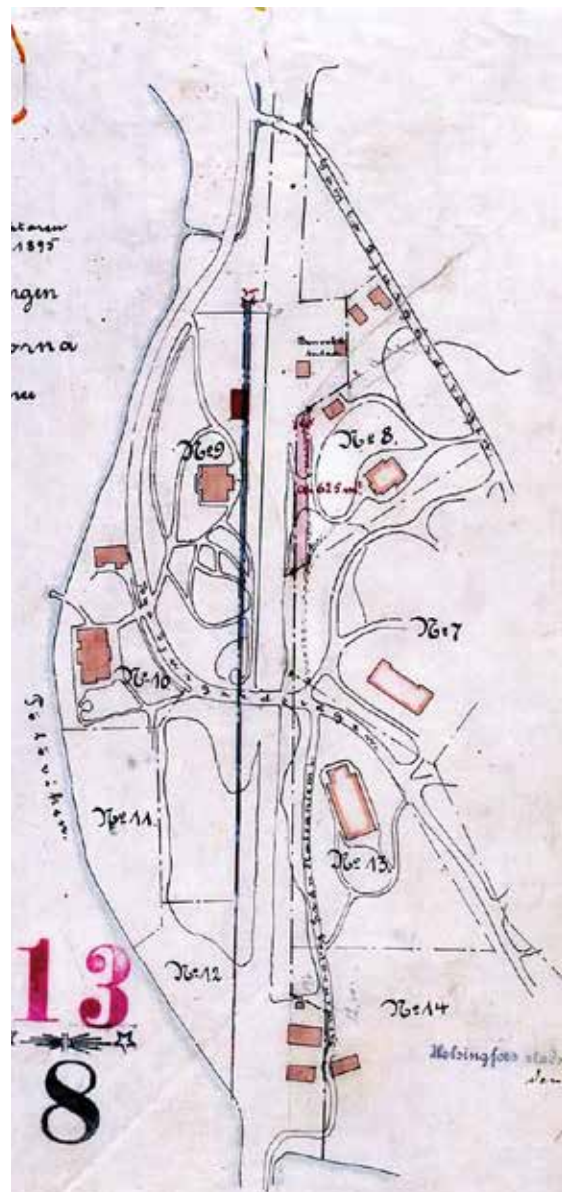
Puutarhojen istuttamisesta ja aitaamisesta annettiin tarkat määräykset, mutta asiat eivät edenneet siten kun kaupunki ja sen vuokralaiset olivat suunnitelleet. Jo vuonna 1895 valtionrautateiden aluetta levennettiin tonttien kustannuksella.⁵⁰ Helsingin kaupungin ja sen silloisten vuokralaisten menetykset eivät neliömetreinä mitaten olleet kovin suuria (kuva s. 32). Ne särkevät kuitenkin pahasti sommitelmia, joita oli epäilemättä alusta pitäen ollut hankala toteuttaa kallioisessa maastossa. On ymmärrettävää, jos vuokralaiset alkoivat menettää jo tällöin mielenkiintoaan puutarhojensa ylläpidon suhteen.

Helena Steven-Steinheilin ajatus Siltasaaren länsipään kehittämisestä englantilaiseksi puistoksi (ks. yllä) toteutui tavallaan eräässä mielessä 1800-luvun loppupuolella tapettitehtailija Georg Rieksin toimesta.⁵¹ Tämä rakennutti saarelle tehtaan sekä saaren länsipäähän komean tornihuvilan. Sen ympärille istutettiin puutarha, jota on kuvailtu seuraavasti:

”Niemi oli todellinen huvilapuisto, johon tehtailija Rieks ei liene tuhlannut kovinkaan vähän somistaakseen alueen suuren, kauniin huvilan ympärille, jonka hän oli rakennuttanut. Tämä oli kaksikerroksinen ja siinä asui useita sivistyneitä perheitä, jotka kaikesta huolimatta olivat asettuneet asumaan sillan taakse. Kenties rakkaudesta kauniiseen luontoon. Huvilan edessä oli hyvin hoidettuja ruohokenttiä ja rivi istutettuja lehmäksi, jotka jo siihen aikaan kohosivat yli melkoisen korkean huvilan ja varjostivat itäistä parveketta. Poppelikäytäviä oli istutettu mm. pitkin Kasvitieteellisen puutarhan vastaista rantaa. Sitä paitsi oli siellä säleaidan ympäröimänä puutarha hedelmäpuineen, marjapensaineen ja kukkineen.”⁵²

Kertojan käyttämä ilmaisu ”kaikesta huolimatta” viittaa siihen, että monet helsinkiläiset uskoivat

saavansa puukon selkäänsä Pitkäsillan pohjoispuolella. Tämä pelko alkoi nostaa päätään kuitenkin vasta vuoden 1905 suurlakon ja seuraavana vuonna tapahtuneen Hakaniemen mellakan jälkeen.⁵³ Rieksin huvilan rakennuttamisen aikaan Siltasaari oli rauhallista seutua. Muistemapalaseen sisältyy siis niin sanottua jälkiviisautta. Tehtailija Rieksin rakennuksen luonne ja sen puutarha liittyivät sen toisaalta Kaisaniemen ja Helsingin yliopiston Kasvitieteellisen puutarhan vehreyteen ja toisaalta Linnunlaulun alueen miljööseen. Seutua kutsuttiin sittemmin Rieksin niemeksi ja sen aikaisempi nimi Säästöpankin niemi unohtui.⁵⁴

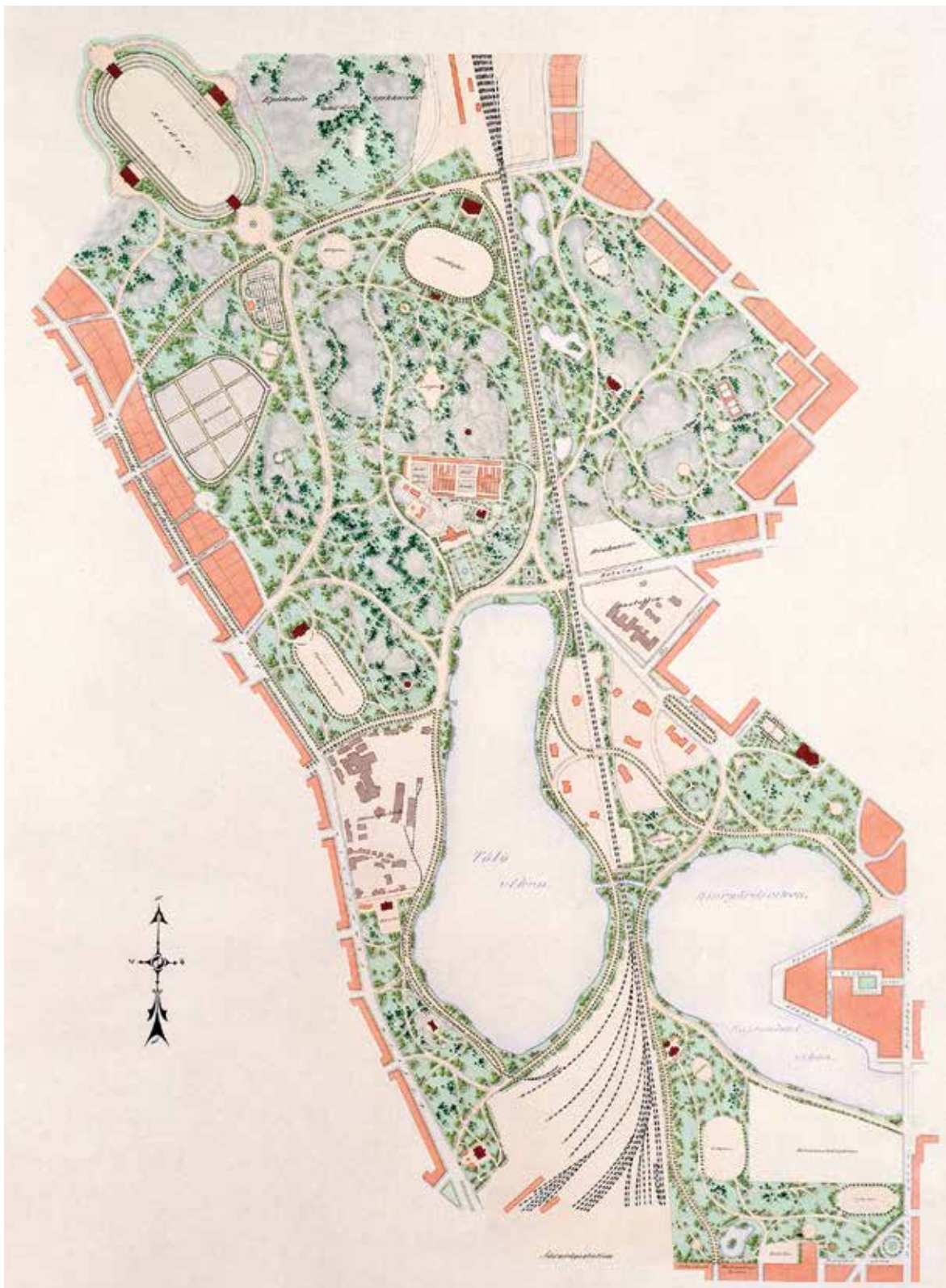

Yllä: Näkymä Eläintarhanlahden yli etelään kuvattuna rannasta suunnilleen huvilan 4 kohdalta rannasta. Taustalla keskellä ns. Rieksin niemi puutarhoineen Siltasaarella. Kuva K. E. Ståhlberg, todennäköisesti 1890-luvulta. HKM

Oikealla: Tunnetun saksalaisen puutarhurin C. J. Helmin suunnitelma Siltasaaren tonttien 35 ja 36 kaunistamiseksi. Suunnitelmassa on kaavailtu koko alueelle yhtenäistä englantilaistyyppistä puutarhaa. Plan till bebyggande och försköning af Willorne No 35 Holmnäs och No 36 Sundberg invid Helsingfors 1871. HKA

Viereisellä sivulla: 1890-luvun lopulla rata-kuulua levennettiin ensimmäisen kerran tonttien kustannuksella. Karta öfver värkställda gränsregleringen emellan Djurgårdsvillorna och statsjärnvägarnas område. F. Pontan 1895. HKA

Svante Olssonin ja puutarhalautakunnan laatima järjestelyehdotus Eläintarhan alueelle ja Töölönlahden ympäristöön 1910. Suunnitelmassa Linnunlaulun alueella

Eläintarhanlahtea reunustaa laaja puisto ja sen alueelta on huvilat 1-5 sekä 14 poistettu. Huvilat 6-13 on säilytetty tontteina. Kapea puistovyöhyke olisi ympäröinyt koko Töölön-

lahtea. Förslag till ordnande af Djurgården samt reglering af Tölö-Djurgårds och Kaisaniemivikarnas stränder. Helsingfors i mars 1910. S. Olsson. HKA / KPOA

7. Tarkastelualueen kehitys 1900-luvulla

Puurakenteisten huviloiden rakentaminen Linnunlaulun alueelle päättyi varsinaisesti 1890-luvulla. Ainoat merkittävät uudet rakennukset välittömästi tätä vaihetta seuranneella kaudella olivat Waldemar Aspelinin suunnittelemat sokeain ammattikoulu ja kirjasto. Lähellä keskustaa sijaitseva puistomainen Linnunlaulu alkoi seuraavina vuosikymmeninä vetää eri tahojen huomiota puoleensa. Muun muassa Helsingin yliopisto pyrki saamaan sen haltuunsa voidakseen perustaa sinne eräänlaisen keskussairaala-alueen.⁵⁵ Yliopistolle luovutettiin sittemmin Meilahden kartanon eteläosa, jonne se on antanut rakennuttaa useita klinikoita.

Kaupunginpuutarhuri Svante Olsson koki Töölönlahden yli vedetyn rautatieradan rumana ja kaupunkikuvaa häiritsevä elementtinä. Hän laati 1900-luvun alkuvuosina useita Töölönlahtea koskeneita suunnitelmia. Olsson ehdotti, että Kaisaniemen ja Linnunlaulun välisen rataosuuden molemmin puolin perustettaisiin puistokadut (kuva s. 34). Osa edellä mainitusta pengertiestä olisi muodostunut itäisemmän puistokadun, mutta se olisi linjattu molemmista päistään pehmeämmin. Ehdotus olisi parantanut Töölönlahden maisemakuvaa huomattavasti, ja istutukset olisivat vähentäneet junaliikenteen aiheuttamia meluhaittoja. Suunnitelmaan sisältyi suurehkon yhtenäisen puiston luominen Linnunlaulun huviloiden 1-5 ja 14 alueelle eli olisi merkinnyt tonteille rakennettujen talojen purkamista vuokra-ajan päätyttyä. Puutarhatoimikunta kannatti Olssonin ehdotusta, mutta sen lopullista käsittelyä lykättiin Bertel Jungin näkemyksiä odoteltaessa. Hänet nimitettiin Helsingin asemakaava-arkkitehdin virkaan vuonna 1908.

Bertel Jung halusi parantaa mm. Töölön ja Kallion kaupunginosien välisiä yhteyksiä ja korjasi sen vuoksi joitakin Olssonin suunnitelman linjauksia. Hän oli kuitenkin paljossa samalla kannalla kuin puutarhatoimikunta ja kaupunginpuutarhuri:

”Såsom av kartan framgår, äro övriga delar av Djurgården, likasom ock Tölövikens stränder ordnade i huvudsak på samma sätt som im Trädgårdsnämndens och herr Olssons förslag. Den Runeberg- och Helsingegatorna sammanbindande breda parkvägen har något utträtats på utfyllningar i Tölövikens nordligaste del, och en förgrening av densamma dragits på en utfylld holme i viken såsom en genväg till Djurgårdsvillorna och södra Berghäll. Den härigenom erhållna dammen skulle bli en utmärkt ersättning för svandammen i Kaisaniemi, som i projektet betydligt förminskats, och måhända i framtiden – om nödiga arrangemang bekostades – t.o.m. kunna tjäna samma ändamål som t. ex. Chicagos parkdammar, vilka äro utnyttjade för barnens vattenlekar.”

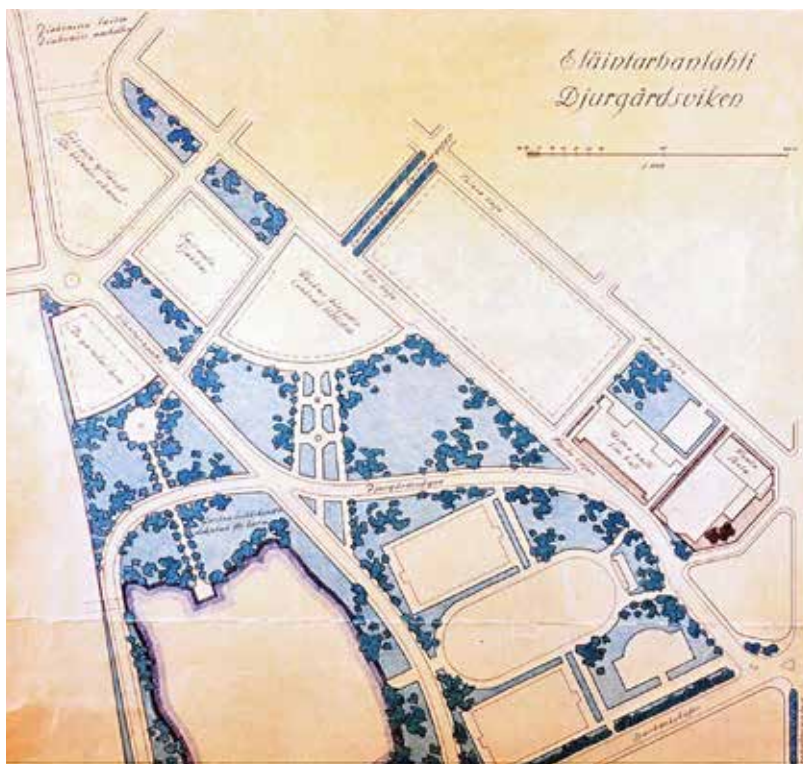
B. Jung ”Förslag till Centralpark för Helsingfors” Arkitekten 9, 1911, s. 145 f.

Bertel Jung katsoi vuonna 1911 laatimassaan Keskuspuisto-suunnitelmassa, että Linnunlaulun alue oli olennainen osa Keskuspuistoa. Hänen Keskuspuistosta käyttämänsä nimitys ”Centralparken” viittaa New Yorkin Central Park -puistoon, jonka Reservoir-vesialueella ja sen vesipeilillä on samantapainen hallitseva merkitys kuin Töölönlahdella Helsingissä. Kaupunginvaltuusto hyväksyi Jungin laatiman Keskuspuisto-ehdotuksen vuonna 1914, ja tarkastelualueen ja Töölönpuiston yhteys säilyi ehjänä vielä 1920-luvullakin. Tämä vastasi Töölön Puistoyhtiön johtokunnan tavoitteita ja tämä laaja viheralue tarjosi Siltasaaren ja Kallion vähävaraisille asukkaille hyviä virkistysmahdollisuuksia.⁵⁶

Eräät sittemmin tehdyt rakennus- ja puistosuunnitelmat liittyivät osittain tarkastelualueeseen, kuten Eläintarhanlahden pohjoispuolista aluetta koskenut ehdotus vuodelta 1939 (kuva s. 36, vasen alalaita). Sen luoteisosaan on merkitty ”Sokeain ystävien” ja ”De Gamlas Hem”-kodin tontit. Ensimmäiselle Linjalle on suunniteltu Keskuskirjasto. Sen ja Eläintarhanlahden välille on piirretty vesialuetta kohti levenevä muotopuutarha-alue, jota vapaamuotoi-

Viistokuva Eläintarhanlahden yli Linnunlaulun huviloille noin 1920. HKM

Suunnitelma Eläintarhanlahdelle vuodelta 1939. Alueelle on suunniteltu Keskuskirjasto ja sen eteen formaali puistoakseli. Lahden

itäosa on täytetty ja sen päälle on sommiteltu 1930-luvulle tyypillinen toiminnallinen urheilupuisto kenttineen. HKA

Keskuspuiston alue valtuuston 12.5.1914 tekemän päätöksen mukaisesti nykytilanteen kartan päälle projisoituna. HKA. Kantakartta © Kaupunkimittausosasto, Helsinki 2014

sesti sommitellut puuryhmät rajaavat. Säästöpankinrannan ja Eläintarhantien väliselle alueelle on suunniteltu neljä erikokoista urheilu- tai pelikenttää. Lasten leikkikenttä sijaitsee itse puistossa, Eläintarhanlahdelle ehdotetun suorakulmaisen terassin koillispuolella. Suunnitelman toteuttaminen lienee kariutunut vuoden 1939 marraskuussa alkaneeseen sota- ja pulavuosien pitkään jatkuneeseen kauteen. Siinä kristallisoituvat kuitenkin monet 1930-luvulla kehitellyt ajatukset tuoda kulttuuria, leikki- ja urheilumahdollisuuksia Kallion väestölle, jonka katsottiin jääneen niitä paitsi.

Helsingin kaupunginteatterin rakentaminen nykyiselle paikalleen 1960-luvun alussa oli näiden ajatuskulkujen jatkamista (ks. alla). Eräissä tätä tarkastelu-aluetta koskevissa julkaisuissa on herras- ja työväen välistä juopaa ehkä tendenssimäisesti paisuteltukin.⁵⁷ Åströmin mukaan alueen asujaimisto oli vuoden 1910 paikkeilla keskiluokkaista.⁵⁸

Helsinginkadun puhkaiseminen pääradan alitse ja sen yhdistäminen Eläintarhantiehen paransi kaupungin sisäisen liikenteen toimivuutta. Kyseisenä aikana liikenteen ei kuitenkaan osattu ennakoida paisuvan myöhempiin mittoihinsa. Sen nopea kasvu yllätti päättävät tahot ja johti muun muassa selvästikin ylimitoitettujen ”Vapaudenkatu”-suunnitelmien laatimiseen.⁵⁹ Se samoin kuin helsinkiläisiä aiemmin järkyttänyt Eliel Saarisen ehdotus Töölönlahden täyttämisestä⁶⁰ on jäänyt heidän mieliinsä eräänlaisena myyttisenä kauhukuvana. Toisiinsa kietoutuneina ne heijastuvat runoudessakin:

” - - -

Lahti on joskus haaveiltu pois

Se täytetään ja yli kulkee Vapaudenkatu

Eikä ruumiita pohjasta naarata koskaan.

- - - ”

Anni Sinnemäki ”Töölönlahti”, teoksesta
Aleksis Kiven katu: runoja

Mainittu, suorastaan moottoritiltä vaikuttanut suunnitelma johti – vaikkakin välillisesti – niin rakennusten kuin viheralueidenkin ylläpidon heikkenemiseen tarkastelualueella. Vuokra-aikojen jatkuva lyhentäminen ei ollut omiaan rohkaisemaan kiinteistöjen omistajia tekemään edes pieniä korjaus- tai hoitotoimenpiteitä.

Tarkastelualueen itäisintä osaa hallitsee nykyään Kallion virastotalon korkea, vaalea hahmo. Tämä Heikki Sirénin suunnittelema rakennus valmistui vuonna 1965. Sen vierellä sijaitseva Ympyrätalo valmistui kolme vuotta myöhemmin ja sekin on Sirénin suunnittelema. Myös hiukan taaempaan lännessä sijaitseva Timo Penttilän suunnittelema Helsingin Kaupunginteatteri edustaa 1960-luvun modernismia. Siihen saakka Vanhalla Ylioppilastalolla esiintynyt teatteri aloitti toimintansa tässä talossa vuoden 1967 syksyllä.⁶¹

Tokoinrannan puisto on perustettu täytemaalle,⁶² ja se on kehittynyt vähitellen vuosien kuluessa. Siellä on nykyään lasten leikkipuisto, koirapuisto sekä Miina Sillanpäälle omistettu muistomerkki ”Soihtu”. Tämä kuvanveistäjä Aimo Tukiaisen suunnittelema teos paljastettiin vuonna 1968. Alueen länsipäässä on Café Piritta, joka toimi alun perin kesäkahvilana. Se on 2000 -luvulla uudisrakennettu, laajennettu ja muutettu ympärivuotiseen käyttöön.⁶³ Puistoon on pystytetty vuosittain elokuussa vuodesta 1995 lähtien Huvila-teltoa, jolla on ollut pysyvät perusrakenteet.

1990-luvulla ratakuilun leventämistä koskeneet suunnitelmat aiheuttivat laajan keskustelun ja adressin keräämisen Linnunlaulun alueen säilyttämiseksi. Linnunlaulun kohdan leikkauksesta sovittiin valtion ja kaupungin välillä vuonna 1998. Sopimuksen tuloksena tehtiin lisäleikkauksia, mutta pystyttiin turvaamaan huviloiden säilyminen. Samalla rakennettiin uusi silta radan yli.

Kuva Linnunlaulun rannasta vuodelta 1926. A. Rönnberg. HKM

Nykytilanteen kuvassa samasta kohtaa nähdään kasvillisuuden lisääntyminen alueella. Avokallion kohta huvilan 11 edessä on säilynyt puuttomana. ML

8. Alueen nykytila ja säilyneisyys

Liittyminen ympäristöön ja paikan yleinen topografia

Linnunlaulun huvila-alue sijaitsee Helsingissä Töölönlahden koillisrannalla, pääradan halkaisemalla puistomaisella kallioselänteellä ja sen rinteillä. Pääradan itäpuolella huvila-alue sijoittuu Kallion tiivisti rakennetun kaupunginosan ja Eläintarhanlahden väliselle rinteelle. Nykyisen Linnunlaulun huvila-alueen katsotaan rajautuvan pohjoisessa Helsinginkatuun, koillisessa Ensilinjaan ja Diakonissalaitoksen tonttiin. Idässä rajana on kaupunginteatteri, tosin sen ympäristössä kasvava kadonneiden huviloiden pihapiirien puusto ja puistomainen ympäristö tekee rajasta häilyvän. Etelässä Tokoinrannan puistoalue sekä sen länsireunalla sijaitseva Cafe Piritta rajaa varsinaista säilynyttä huvila-aluetta, tosiasiassa rajaa ei kuitenkaan ole selvästi nähtävissä, vaan puistomainen miljöö jatkuu saumattomasti vaihtuen huvila-alueesta yleiseksi puistoalueeksi.

Alueen topografia on vaihteleva, Töölönlahden pohjukasta kallioselänteen korkeimmalle kohdalle on 24 metriä. Korkein kohta sijaitsee entisen sokeain asuntolan, huvilan 7 tontilla, josta maasto laskee loivasti kohti Eläintarhanlahtea ja Hakaniemeä. Radan länsipuoliset huvilat sijaitsevat paikoin jyrkän ja kallioisen rinteiden yläosissa. Länsiosan korkein kalliokumpare, johon Forsberg suunnitteli näköalapaikkaa, on säilynyt rakentamattomana ja pääosin avoimena. Nykyään huviloiden pihojen ja alarinteiden vehreä puusto estää kuitenkin sieltä avautuvat näkymät. Maisemaa avaamalla puuton kallioalue soveltuisi edelleen näköalapaikaksi.

Yleisesti alueen säilyneisyyttä on arvioitu maastokäyntien yhteydessä tehdyn inventoinnin ja vanhojen valokuvien ja ilmakuvien perusteella.

Kasvillisuus

Huvila-alueen kasvillisuutta hallitsee itsestään kylväytyneet ja tiheästi kasvavat eri-ikäiset vaahterat, joiden joukossa sinnittelee joitain vanhoja

puita, kuten tammia ja lehmuksia sekä koivuja. Kasvillisuus on pääosin vehreän puutarhamaista, eikä luontaista metsäkasvillisuutta ole juurikaan säilynyt. Alun perin huvila-alue oli karua ja havupuuvaltaita. Nykyään havupuita on vähän, pääasiassa mäntyjä, jotka keskittyvät lähinnä rakennetuille piha-alueille alueen itäosiin. Linnunlaulun tien varrella, sen eteläosissa on jäänteitä tietä reunustaneesta lehmusrivistä- tai kujanteesta, joka on ainut selkeä tiedossa oleva ja osin säilynyt huvila-alueen istutussommitelma.⁶⁴ Myös Vanhan Eläintarhantien varressa on joitakin vanhempia puurivejä säilynyt, kuten lehmukset huvilan 6 yhteydessä sekä huvilan 8 vaahterarivi. Huvila 7 kohdalla vanhan tielinjauksen vierellä kasvaa ryhmä vanhoja tervaleppiä.

Huviloiden hoidetut piha-alueet ovat nykyään pienialaisia ja pääosin nurmipintaisia. Yksi vehreimmistä huvilapihoista on edelleen radan itäpuolen nro 14, joka sijoittui loivalle etelään antavalle rinteelle. Sen paikalla oli sijainnut vuokrapalsta Grönudd, ja sen pelloista ja niityistä tuli osa huvilan pihapiiriä.⁶⁵ Alkujaan kallioisilla piha-alueilla on ollut melko vähän istutettua puutarhakasvillisuutta.⁶⁶ Alkuperäisistä koristepensasistutuksista on säilynyt vain muutamia yksittäisiä syreenipensaita tai -pensaryhmiä. Muista alueella kasvavista vanhoista lajeista mainittakoon kultasade, siperianhernepensas ja erilaiset ruusut. Suurin osa istutuksista lienee uudempia tai itsestään kylväytyneitä. Rakennettuja pihoja rajaavat avokalliot, kuivat heinikot ja niillä luontaisesti kehittyvä lehtipuusto.

Laaja Tokoinrannan puisto-alue ja kaupunginteatterin ympäristö erottuu selkeästi pienipiirteisestä ja pienialaisesta huvilamiljööstä laajoine tasaisine nurmikoineen ja 1960- ja 1970-luvulla istutettuine puistopuineen. Kaupunginteatterin ympäristössä puut (tammets ja vaahterat, jalokuuset) muodostava vapaita ryhmiä, joiden joukossa kasvaa alueella sijainneiden vanhojen huvilapalstojen alueilta säilyneitä puuyksilöitä. Teatterin vierellä porrastettujen muurien yhteydessä on laajat perennaistutukset 1960-luvulta. Tokoinrannan maisemaa hallitsee rannan suuntaisesti

Viereisellä sivulla: Eläintarhanlahti "luonnontilaisena" ennen laajamittaisia täyttöjä. Taustalla Eläintarhantie huviloiden 3 ja 4 kohdalla. Kuvassa näkyy huvila 4 ja sen eduspuutarhaa. Valokuva Daniel Nyblin 1890. HKM

Ylinnä: Ortoilmakuva Linnunlaulun alueelta vuodelta 1932. © Kaupunkimittausosasto, Helsinki

Keskellä: Ortoilmakuva Linnunlaulun alueelta vuodelta 1943. © Kaupunkimittausosasto, Helsinki

Alhaalla: Ortoilmakuva Linnunlaulun alueelta vuodelta 1969. Ilmakuvasarjasta näkyy hyvin rata-alueen leventyminen ja Eläintarhanlahden täyttövaiheet. © Kaupunkimittausosasto, Helsinki

kasvava puurivi. Kadun varrella on säilynyt myös joitain huviloiden pihapiirien vanhaa puustoa, joista mainittakoon kaksi poppelia. Alueen puusto on peräisin pääosin 1960- ja 1970-luvulta. Virastotalon ympäristössä on säilynyt 1960-luvun kokonaissommitelma, jossa kasvaa vain yhtä puolajia, hurmevaahteraa, eikä alueella ei ole jäänteitä huvilapuutarhojen kasvillisuudesta. Töölönlahden pohjukassa kasvaa nykyään luontaisten tervaleppien lisäksi 1940-luvulla istutetut pajut.

Rantaviiva ja täytöt, Töölönjoki

Töölönlahden rantaviiva on säilynyt tarkastelualueella vain paikoin luonnontilassa. Linnunlaulun kohdalla on säilynyt luontaista rantaviivaa, jossa rantaan ulottuu jyrkät kalliot. Rantaviivaa täytettiin huvila 10 kohdalla sen rakentamisen yhteydessä 1800-luvulla, siitä jäänneenä on edelleen paikoin näkyvissä oleva kivinen pengerr.⁶⁷ Myös huvilatontin 11 ja 12 kohdalla on rantaviivalla tehty pengerryksiä. Töölönlahden pohjukkaa täytettiin Helsinginkadun rakentamista varten 1920-

30-luvulla ja myös Linnunlaulutien ja Helsinginkadun risteysalueella kulkeva puistokäytävän rakentaminen vaati täyttöä (ks. ilmakuvat viereinen sivu).

Knut Forsbergin suunnitelmassa Eläintarhanranta (Eläintarhantien ja Eläintarhanlahden välissä) oli esitetty yleisenä ranta-alueena, johon oli sijoitettu uimahuone ja muita laitureita. Silloinen rantaviiva säilyi lähes luonnontilaisena pitkälle 1930-luvulle. Rannan täyttäminen aloitettiin Hakaniemen puoleisesta pohjukasta 1930-luvun lopulla, jonne rakennettiin mm. leikkikenttä. 1940-luvun alkuun mennessä ranta oli täytetty lähes nykyiseen laajuuteensa.⁶⁸ Nykyinen rantaviiva noudattelee 1960-luvun suunnitelmaa, jonka mukaan rantamuuri viimein rakennettiin.⁶⁹ Eläintarhanlahden ja radan kainalossa sijaitseva rantapoukama kaavoitettiin 1940-luvulla täytettäväksi, mutta ilmeisesti jätettiin kuitenkin rakentamisen ulkopuolelle, kuten tehtiin myös 1960-luvulla Tokoinrannan rantamuurin rakentamisen yhteydessä.⁷⁰ Alueen ranta on edelleen rakentamaton ja näyttää luonnontilaiselta, mutta poukama on 1960-luvulta lähtien kuitenkin pienentynyt, esimerkiksi

Huvilan 9 kohdalla jalkakäytävä kulkee erillään ajotiestä. Tällä kohtaa on yksi harvoista avoimista näköyhteyksistä Töölönlahdelle. ML

rata-alueen leventäminen 1960-luvun lopulla pienensi poukamaa puoleen sen silloisesta koosta.⁷¹

Töölönlahteen laskenut Töölönjoen alkuperäinen lasku-uoma (ks. kartta s. 6 ja kuva s. 74) on edelleen nähtävissä lahden pohjukassa, Linnunlauluntien suuntaisen puistokäytävän vierellä. Töölönjoen uoma näkyy vielä 1890-luvun alun kartoissa alkuperäisellä paikallaan, mutta 1900-luvun alkuun mennessä uoma siirrettiin jostain syystä kulkemaan kauemmaksi ratapenkasta.⁷² Sitä kohtaa ei ole kuitenkaan maastossa enää nähtävissä ja Helsinginkadun pohjoispuolella säilyneessä Vanhassa Töölönjoen kiemurtelevassa uomassa kulkevat vedet on johdettu kookkaalla rumpuputkella Helsinginkadun alitse suoraan Töölönlahteen, lähelle sitä paikkaa, jonne joen lasku-uoma siirrettiin. Töölönlahden pohjukassa oleva oja sijaitsee paikalla, johon Töölönjoki päättyi ja toimii mahdollisesti vain paikallisten hulevesien purkuojana.⁷³

Huvila-alueen kevyenliikenteen reitit

Huvila-alueen läpi kulkee nykyään kaksi vilkasliikenteistä kevyenliikenteen väylää. Suositettu Töölölahtea kiertävä reitti kulkee Linnunlaulun huvila-alueen länsiosan kautta, huviloiden lomitse. Paikoin jyrkkä reitti on muodostunut useassa vaiheessa ja on alueen historiassa varsin tuore. Nykyinen reitti Linnunlaulussa kulkee pääosin 1890-luvun ja 1900-luvun alun huviloille johtaneiden tielinjausten paikalla. Töölönlahden kiertäminen lahden rantoja pitkin tai sen tuntumassa mahdollistettiin 1970-luvun lopussa, jolloin yhteys Hesperian puistosta Töölön ratapihan kautta ratapenkereen vierelle, asetinlaiterakennuksen ohi, ylös Linnunlaulun huviloille valmistui.⁷⁴ Nykyinen Töölölahden ja Eläintarhanlahden yhdistävän kanavan yli kulkeva kevyenliikenteen silta

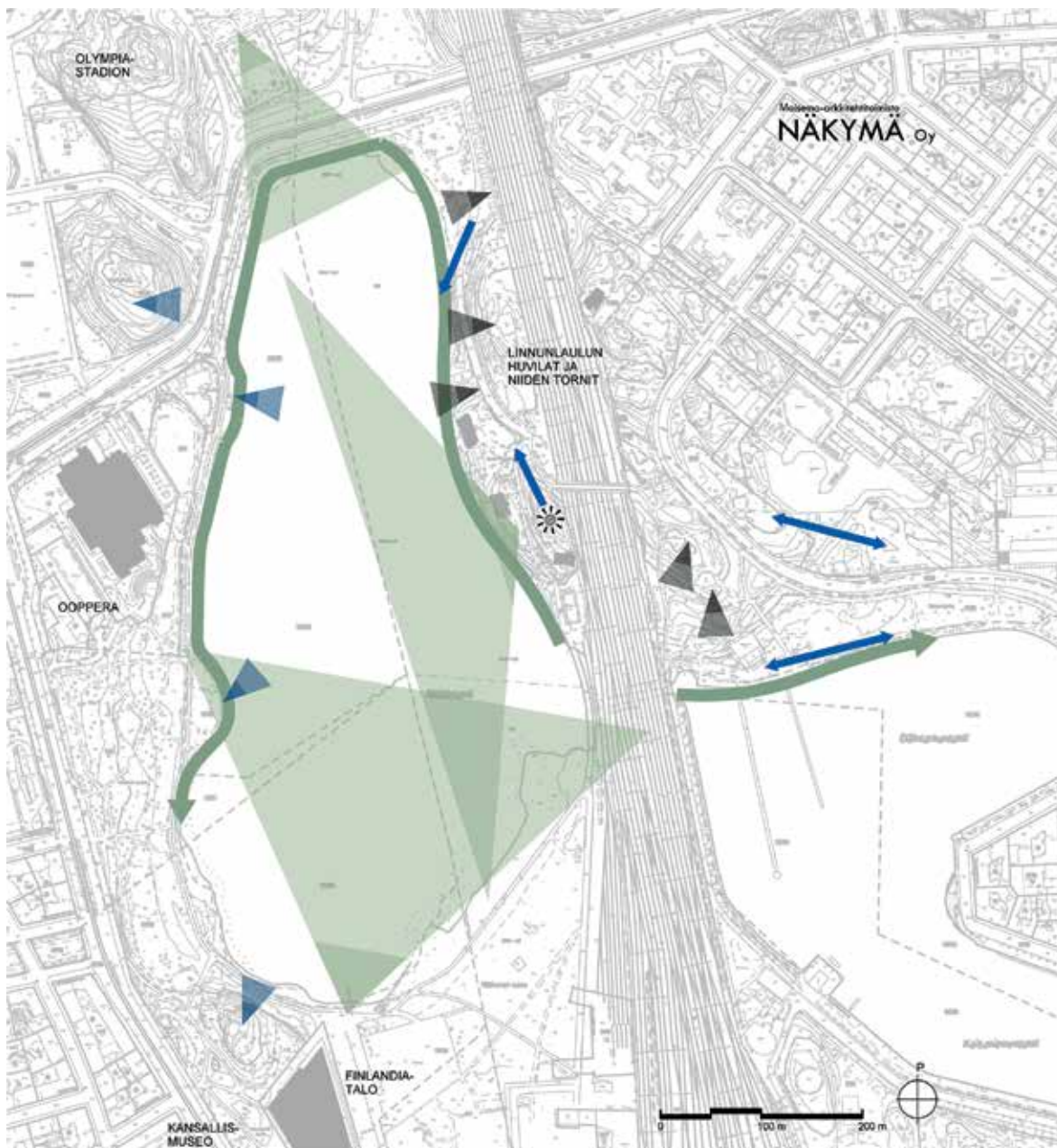
Talvisissa kuvapareissa havainnollistuu rata-alueen leventymisen aikojan saatossa. Näkymät Linnunlaulun sillalta pohjoiseen ylhäällä (huvila 9) ja etelään alhaalla (huvila 12) vuosina 1900 ja 2015. HKM ja ML

rakennettiin 1990-luvulla, kun rata-aluetta levennettiin Linnunlaulun eteläpuolella vielä kerran. Vaikka reitti kulkee kauempana rantaviivasta, aukeaa siltä edelleen paikoin näkymiä kohti Töölönlahden vesipintaa.

Pääradan yli kulkeva kevyenliikenteen silta on nykyään vilkas liikenteen solmukohta, jossa pyöräilijät ja jalankulkijat kohtaavat. Silta sijaitsee pyöräilijöitä ajatellen hankalasti lähellä alueen korkeinta kohtaa.

Radan itäpuolella on kulkenut yleinen kävelyreitti jo 1890-luvulla. Se kulki radanvarrella olleiden rautatie-läisten asuinrakennusten ja huvilan 14 välistä, huvilan 13 länsipuolitse Eläintarhantielle ja sillalle. Se jäi 1960-luvun lopussa rata-alueen alle, kun huvila-alueen itäosasta lohkaistiin rata-alueen leventämistä varten noin 25 metrin kaistale. Nykyinen linjaus on peräisin 1970-luvun alusta ja nousee jyrkästi Eläintarhanlahdelta ylös, koirapuiston ohi radan ylittävälle sillalle.⁷⁵

Huvila-alueen läpi kulkevien reittien esteettömyyden ja kevyen liikenteen sujuvuuden parantamiseksi on tehty erinäisiä selvityksiä ja suunnitelmia 1990–2000-luvulla.⁷⁶ 1990-luvun alussa tutkittiin myös vaihtoehto, jossa reitti kulkisi Töölönlahden rantaviivan läheisyydessä ponttonien varassa. Tuorein selvitys on lienee Kaisaniemen ja Pasilan yhdistävän Baanahanke, jossa pyrittiin hyödyntämään ratakuilua kevyenliikenteen käyttöön. Nykyään radan itäpuolisella jyrkällä käytävällä pyöräily ei ole kielletty, mutta pyöräliikennettä ohjataan kohti Eläintarhantietä.

NÄKÖALAT JA NÄKYMÄT

- LAAJA PUISTOPANORAAMA VEDEN YLI
- TÄRKEÄ KAUPUNKIPANORAAMA LINNUNLAULUSTA
 - Finlandia-talo
 - Kansallismuseon torni
 - Kristuskirkkan
 - Ooppera
 - Stadionin torni
- TÄRKEÄ KAUPUNKIPANORAAMA LINNUNLAULUUN
 - Kallion kirkko
 - Huuloiden tornit
 - Linnanmäen vesitorni
 - Töölönlahden pohjukka

- NÄKÖALAPAIKKA, JOSTA AIEMMIN AUENNUT NÄKYMÄ LAAJALLE KOKO TÖÖLÖNLAHDEN YMPÄRISTÖÖN
- NÄKÖALAPAIKKA
- UMPEUTUNUT NÄKÖALA
- TÄRKEIMMÄT ALUEEN SISÄISET PUISTONÄKYMÄT

Näköalat ja näkymät. Maisema-arkkitehtitoimisto Näkymä Oy. Kantakartta © Kaupunkimittausosasto, Helsinki 2014

Näkymät ja maisema, huviloiden suhde ympäröivään maisemaan ja maastoon

Huvila-alue sijaitsee näkyvällä paikalla ikonisessa Helsingin kaupunkinäkyvässä rautatieasemalta pohjoiseen päin. Alueella on tärkeä asema myös Töölönlahden rannoilta avautuvissa panoraamamaisissa kaupunkinäkymissä, etenkin pimeän ajan näkymä valaistuihin huviloihin ja rantapuustoon on vaikuttava. Puuston kasvun myötä ja muun kaupunkikehityksen myötä Linnunlaulun huviloiden asema Töölönlahden maisemassa on jäänyt hieman alisteiseksi. Linnunlaulun takaa nousevat Linnanmäen laitteet, tornit ja mastot hallitsevat näkymän taustaa Töölönlahdelta huviloiden tornien jäädessä ”etualan” näkymän kiintopisteiksi. Linnunlaulun rantanäkymässä neljä pääradan länsipuolella sijaitsevaa puurakenteista huvilaa näkyvät umpeenkasvaneen rinnepuuston lomasta. Eniten tätä vuosisadan alun rantanäkymää on muuttanut lisääntynyt ranta- ja rinnealueiden lehtipuusto.⁷⁷

Radan itäpuolen huvilat ja yleishyödylliset laitokset sijaitsevat Töölönlahden vastarannalta katsottuna puuston takana, ja sulautuvat osin Kallion kaupunkinäkykseen. Laajassa Hesperian puistosta Töölönlahden yli avautuvassa maisemassa Linnunlaulu näyttyy edelleen yhtenäisenä puistomaisena alueena, eikä radan erottavaa vaikutusta sieltä suunnasta havaitse. Eläintarhanlahden toiselta puolelta avautuvaa näkymää hallitsee suoraviivainen rantamuuri, Tokoinrannan vehreä puisto ja sen taustalta nouseva virastotalo ja linjojen rakennusmassat. Tästä suunnasta huviloita ei erota, vaan ne piiloutuvat vehreän puuston taakse.

Siitä huolimatta, että huvila-alue on kokonaisuutena säilyttänyt pääosin maisemallisen asemansa, ovat alueelle kohdistuneet muutokset, kuten rata-alueen laajennus, kevyenliikenteen reitit ja alueen umpeen kasvu muuttaneet yksittäisten rakennusten suhdetta maisemaan ja ympäröivään maastoon. Alueen umpeen kasvu on muuttanut rakennusten ja vesipinnan suhdetta, etenkin omarantaisilla huviloilla. Radan leventäminen on pienentänyt huvilatontteja, vain huvilat 10 ja 11 ovat säästyneet radan vaikutuksilta.

1960-luvun jälkeen linjatut kevyenliikenteen reitit ovat pirstoneet huvila-alueita entisestään. Huvilan 12 päärakennusta sekä sen rannassa sijainnut piharakennusta

erottaa nykyään julkinen reitti. Huvilan 14 alue on ajansaatossa pienentynyt selvästi eniten, ei vain radan suuntaan vaan myös Eläintarhanlahden suuntaan, eikä huvilalla ole enää nykyään omaa rantaviivaa. Rannassa kulkee nykyään vilkas kevyenliikenteen reitti ja siellä sijaitsee suosittu kahvila.⁷⁸ Huvilarakennuksen alkupe-
räinen suhde ympäröivään piha-alueeseen on säilynyt parhaiten huviloilla 10 ja 11, tosin huvila 11:n piha-alueelle on rakennettu pieni kahvilarakennus. Radan itäpuolella uusi Eläintarhantien linjaus on muuttanut rakennusten alkuperäistä suhdetta ympäristöön. Tällä puolella myös huviloiden käyttötarkoituksen muutokset ovat muuttaneet pihojen luonnetta sekä niiden suhdetta rakennukseen.⁷⁹

Vaikka nykyinen huvila-alue on voimakkaasti kahtia jakautunut, vanhan huvila-alueen laajuus on edelleen siis hahmotettavissa. 1960-luvulla valmistuneiden rakennusten puistomaiset piha-alueet ja laaja Tokoinrannan puisto muodostavat nykyisen vehreän huvila-alueen kanssa selkeän puistomaisen kokonaisuuden, jonka ytimenä kulkee 1800-luvulla rakennettu Eläintarhantien linjaus. Puistomaisesta yleisilmeestä huolimatta, pääradan itäpuolisella alueella huvila-alueelle tyypillinen pienipiirteisyys puuttuu. Rakennusten mittakaava, materiaalit ja sijoittuminen toiseensa nähden muodostaa selvästi huvila-alueen länsiosasta poikkeavaa miljöötä. Siihen vaikuttavat purettujen huviloiden paikalle 1960-luvulla rakennetut julkiset rakennukset ja toisaalta alueen keskellä sijaitseva tyhjä tontti, mutta myös Eläintarhantien uusi linjaus, joka on muokannut entisestään vanhaa alkuperäistä rakennusten sommitelmaa.

Säilyneiden huviloiden aitaamattomuus lisää puistomaista ilmettä ja antaa illuusion jatkuvuudesta ja julkisuudesta, vaikka osa huviloiden pihapiireistä on edelleen yksityisiä tai sen luonteisia. Asuinkäytössä olevien huviloiden yksityisyysaste on huomattavasti suurempi kuin edes osittain julkisessa käytössä olevien rakennusten. Radan länsipuolisella alueella yksityisessä asuinkäytössä ovat huvilat 9, 11 ja 12, ja itäpuolisella alueella huvila 8. Tosin länsipuolisista huviloista kahdessa on osin julkisia, kaikille avoimia tiloja.

Näkymä Töölönlahden yli kohti Linnunlaulua noin vuonna 1920. Valokuva Ivan Timiriasew. HKM

Näkymä Töölönlahden yli kohti Linnunlaulua. Kaupunkipanoraaman taustaa hallitsevat Linnanmäen huvipuiston laitteet. ML

*Huvila 10 puutarhoineen kuvattuna näkö-
alakalliolta 1910-luvulla. Taustalla Töölön-*

*lahden takana kaupunginpuutarha ja Villa
Jyränkö. Valokuva R. Österman. HKM*

*Näkymä näköalakalliolta vuonna 2015 on
peittynyt vaahterapuustoon. ML*

Eläintarhantie ja Linnunlauluntie

Ennen Forsbergin suunnitelman mukaista huvila-alueen ja sen teiden rakentumista, alueen reunalla kulki tieyhteys Hakaniemestä Töölönlahden pohjukkaan, ainakin jo vuonna 1847 (Plan af Villan no 37 Berghäll). Tieyhteys kulki kaupungin vuokraamien maa-alueiden (tonttien 38-41) reunaa pitkin (41 Fogelsång, 40 Grönudd, 39 Ilola, 38 Bredvik). Tie oli huonokuntoinen ja kapea, kuten aiemmin on mainittu. Tästä ”vanhan” Eläintarhantien linjauksesta on hahmotettavissa muutama paikka Ensimmäisen ja toisen linjan läheisyydessä (ks. kartta säilyneitä elementtejä).

Forsbergin suunnitelman mukainen ”uusi” Eläintarhantie perustettiin huvila-alueen rakentumisen myötä. Tietä rakennettiin tarpeen mukaan, ensimmäiseksi tiestä valmistui 1880-luvulla rakennettua viittä huvilaa palveleva tieosuus, Vanhalta Eläintarhantieltä ratakuilun reunalle. Myöhemmin alueen

rakentuessa tietä jatkettiin radan yli ja Linnunlaulun kautta Töölönlahden pohjukkaan. 1910-luvulla (vuonna 1911–12) uudelle Eläintarhantielle rakennettiin koko pituudeltaan jalkakäytävä (kuva s. 42). Jalkakäytävä sijoitettiin kadun pohjoispuolelle. 1890-luvun lopussa huvilatonttien 6 ja 7 väliin rakennettiin tieyhteys Uudelta Eläintarhantieltä Vanhalle Eläintarhantielle.

Nykyään Eläintarhantie on alkuperäistä leveämpi, mutta suurin osa tielinjauksesta on pitkälti säilynyt Forsbergin suunnitelman mukaisena. Uusi Eläintarhantie kulki itäosastaan ainakin 1930-luvun alkuun asti Eläintarhanrantaa myöten.⁸⁰ Lahden täyttäminen muutti olennaisesti tien luonnetta, mutta se säilyi 1950-luvun lopulle asti kapeana. Suurin muutos tielinjaukseen tapahtui 1960-luvulla, jolloin käynnistettiin sekä kaupunginteatterin että virastotalon rakentaminen ja rata-alueen leventäminen. Tuolloin

Aukeaman kuvat. Linnunlauluntie huvilan 9 kohdalla vuosina 1930 ja 2015. Oikealla Töölönlahti. Ajorata on levennetty jalkakäy-

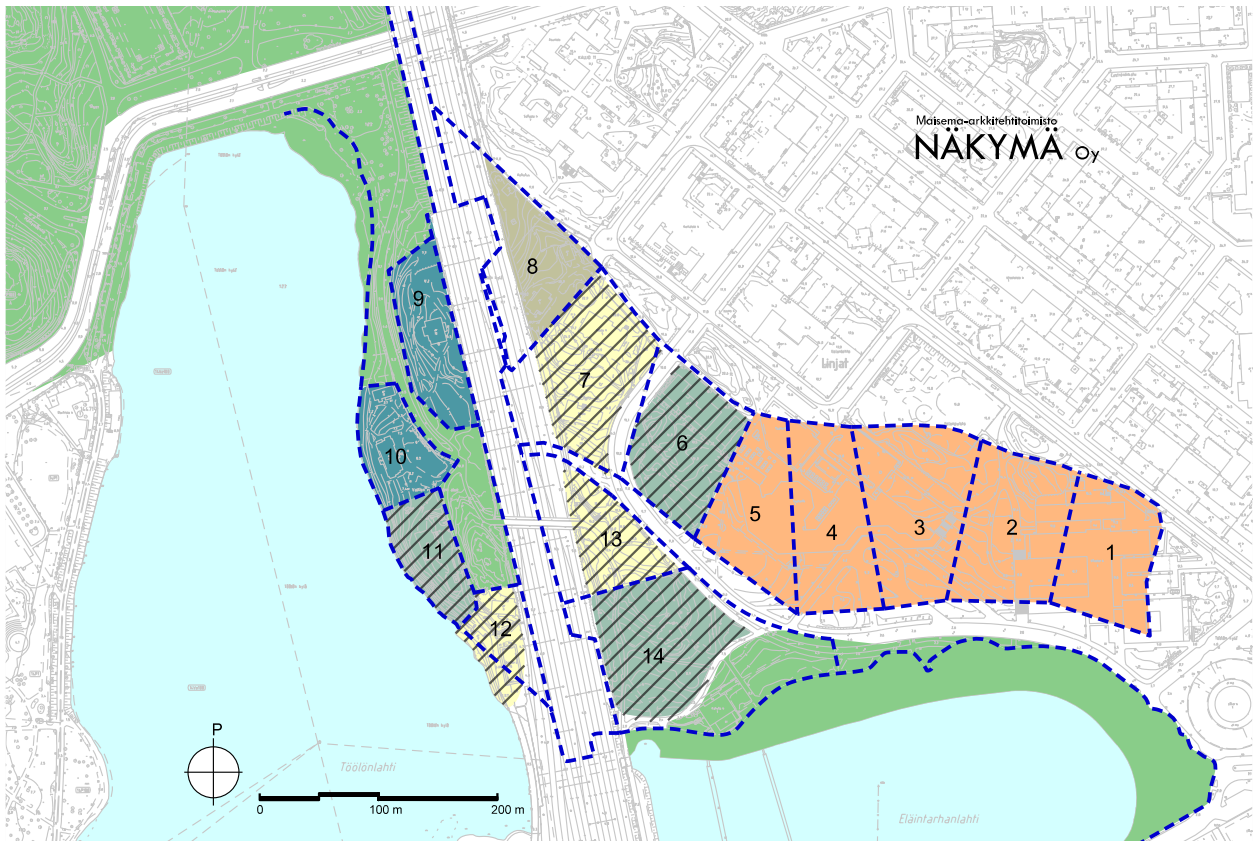
tävälle, joka on siirretty muurin yläpuolelle huvilan 9 puutarhan puolelle. Valokuva 1930 Jarl Nyberg. HKM. Valokuva 2015 ML

vanha ajoneuvoliikenteensilta radan yli purettiin, kadun linjausta muutettiin radan itäpuolella sillan luonteen ja paikan muututtua, katu levennettiin ja sen kaarteita muutettiin sujuvalinjaisiksi. Läpiajoliikenne huvila-alueen läpi loppui tuolloin.

Uusi vain kevyttä liikennettä palveleva silta sijoitettiin etelämmäksi, sen paikka korkeiden kallioiden päällä lienee määräytynyt sähköistetyin radan vaatiman varoetäisyyden mukaan. Alkuperäisen ylityspaikan voi nähdä maastossa radan molemmin puolin. Itäpuolella Eläintarhantie kaartaa kohti Ensi Linjaa (ja muuttuu sen jälkeen Wallininkaduksi), kaarteiden kohdalla vanha radalle johtava tienpohja on vielä nähtävissä. Radan länsipuolella vanha säilynyt katu-linjaus (on vuodesta 1969 asti ollut nimeltään Linnunlauluntie) päättyy ”töksähtäen” maakivin reunustettuun jyrkkään mutkaan, josta kevyenliikenteen reitit jatkavat uudelle sillalle ja alueen eteläisille huviloille.

1960-luvun lopulla rakennettu silta uusittiin vuosien 1999–2000 aikana.

Linnunlauluntienä nykyisin tunnettu tieosuus on säilynyt Eläintarhantietä kapeampana, tosin jalkakäytävää ei enää ole, vaan ajorataa on levennetty ja kävelyreitti kulkee erillään ajoradasta.⁸¹ Kävelyreitti lienee linjattu osaksi tontin 9 puutarhan käytävän mukaan. Tien poikkileikkauksen muutos on vaikuttanut huomattavasti tien alkuperäiseen intiimiin poikkileikkaukseen ja mittakaavaan. Linnunlauluntietä reunustavat edelleen osalta matkaa vanhat lehmukset (ks. vuoden 1932 ilmakuva), jotka rajasivat myös huviloiden puutarhoja. Linnunlauluntien pinta on noussut asfaltoinnin ja tierakentamisen myötä etenkin huvilatontin 10 kohdalla, jossa tontin ja tien väliin on jouduttu tekemään betoninen tukimuuri vanhan luonnonkivimuurin päälle. Linnunlauluntieellä on säilynyt vanhan mallinen puinen kaide.

JULKISTEN VIHERALUEIDEN JA HUVILAPUUTARHOJEN SÄILYNEISYYS

- SÄILYNYT HUVILAPUUTARHASOMMITELMA**
 Edustaa alueen alkuperäisiä suunnitteluihanteita ja noudattelee Forsbergin suunnitelman periaatteita. Aluerajaukseen tullut vain vähäisiä tai ei lainkaan pienennöksiä. Puutarhassa ei ole tehty suuria muutoksia, vaan se on mahdollista restauroida/kunnostaa.
 -> Merkittävä kokonaisuus, rakennus ja laaja huvilapuutarha samalta ajalta.
- PÄÄOSIN SÄILYNYT HUVILAPUUTARHASOMMITELMA**
 Alkuperäinen toteutus ei ole noudattanut Forsbergin suunnitelman periaatteita, vaan puutarha on ollut pienimuotoisempi. Nykyasu kerroksellinen. Aluerajaukseen tullut vähäisiä tai ei lainkaan pienennöksiä. Puutarha on mahdollista restauroida/kunnostaa.
- OSITTAIN SÄILYNYT HUVILAPUUTARHASOMMITELMA**
 Alkuperäinen toteutus edustaa alueen alkuperäisiä suunnitteluihanteita. Aluerajaukseen tullut merkittäviä pienennöksiä. Puutarhan osa on mahdollista restauroida/kunnostaa.
- MUUTTUNUT HUVILAPUUTARHASOMMITELMA**
 Alkuperäiset piirteet paljolti hävinneet ja tilalle tullut uusia elementtejä. Nykyasu kerroksellinen. Aluerajaukseen tullut merkittäviä pienennöksiä. Puutarhan restauroiminen ei ole mielekästä/mahdollista.
- TÄYSIN MUUTTUNUT HUVILAPUUTARHASOMMITELMA**
 Alue on kokonaan uudelleen rakennettu. Huvilapuutarhoista jäljellä vain suuria puistopuita. Nykyään osa edustavaa 1960-luvun miljöökokonaisuutta, johon Kaupungintähti ja Virastotalo kuuluvat.
- KERROKSELLINEN HUVILAPUUTARHA**
- SÄILYNYT JULKINEN VIHERALUE**
 Noudattelee Forsbergin suunnitelman periaatteita ja viheralueen käyttö säilynyt alkuperäisen mukaisena. Aluerajauksiin tullut muutoksia rantaviivan siirtyessä. Tokoinnann alueella puistoalue laajentunut merkittävästi ranta-alueen täytön myötä. Töölönlahden pohjukassa on pieni täyttöalue.
- HUVILATONTTIEN ALKUPERÄISET RAJAT JA RANTAVIIVA VUODEN 1892/1902 KARTAN MUKAAN**
- 2**
- HUVILATONTTIEN NUMEROT**

Julkisten viheralueiden ja huvilapuutarhojen säilyneisyys. Maisema-arkkitehtitoimisto Näkymä Oy. Kantakartta © Kaupunkimitausosasto, Helsinki 2014.

*Linnunlaulun länsirantaa huvilan 10 kohdalla
kuvattuna Töölönlahden pohjukasta. ML*

Säilyneiden huvilatonttien nykytilan kuvaus ja säilyneisyys

Huvilatonteille mahdollisesti tehdyt puutarha-suunnitelmat eivät ole säilyneet tai niitä ei tämän työn puitteissa löydetty. Kuten edellä on mainittu, kuitenkin huviloiden 7 ja 14 suunnitelmia voidaan pitää ammattilaisten laatimina. Huviloiden rakennuslupapiirustuksiin liittyvissä asemapiirroksissa tontin käsittely on esitetty pääsääntöisesti Forsbergin suunnitelman mukaisesti tai sitä hieman yksinkertaistaen, poikkeuksena huvila 9, jonka asemapiirroksessa on esitetty Forsbergin suunnitelmaa rikkaammin jäsennöity sommitelma. Usein käytäväverkoston laajuus jäi todellisuudessa kuitenkin Forsbergin suunnitelmassa esitetyistä pienimuotoisimmaksi. Huviloiden pihapiireistä suurin osa ovat

jossain määrin kerroksellisia. Alkuperäisistä rakenteista on jäljellä pääosin fragmentteja (ks. kuva s. 71), mutta uusia rakenteita on vähän. Huviloiden pihat oli rajattu alun perin puuaidoilla, mutta alkuperäisiä rajaavia rakenteita ei juuri ole säilynyt. Nykyään aidat sijoittuvat pääosin rata-alueen reunalle.

Huvila-alueen rakennukset ovat pääosin peräisin 1890-luvulta. Nykyään alueen rakennuksista vanhin säilynyt on vuonna 1887 valmistunut huvila 10. Vuoteen 2013 asti alueen vanhin rakennus oli huvilatontilla 8 sijainnut metsänvartijan talona tunnettu vaatimaton puurakennus mahdollisesti 1860-luvulta.⁸²

Huvila 6

Arkkitehti Alfred Rosenbröjerin vuonna 1892 suunnittelema suuri kivirakennus Hedvig Sofia hemmet rakennettiin alun perin laajan huvilatontin reunalle. Nykyään vanhainkotina toimivan rakennuksen varsinainen tontti ja piha on tiukasti rajattu ja suuri osa alkuperäisestä huvilatontista on yleistä puistoa (Tarja Halosen puisto). 1800-luvun lopun asemapiirroksessa esitettyä, Forsbergin suunnitelmaan pohjautunutta käytäväverkostoa ja puutarhaa ei koskaan perustettu, vaan nykyään puistoa oleva alue näyttäisi säilyneen pääosin luonnontilaisena kallioalueena. Kallioiden välissä kasvaa luontaisia vaahteroita, saarnia ja haapoja. Tiheästi kasvanutta puustoa on raivattu vastikään. Puiston alaosassa on avoin nurmialue, jossa kasvaa jokin poppeli. Alkuperäisen huvilatontin alaosassa, nykyisen puistoalueen Eläintarhantien reunassa on ajoramppi väestönsuojaan. Kallio-kumpareen reunalla on vanha ruostunut putkikaide.

Alun perin sairaskodiksi rakennettu talo ja sen piha sijaitsee rinteeseen pengerretyllä tasanteella, jota kiertää metalliaita. Osa alkuperäisestä kaltevasta pengermuurista on säilynyt. Kivipenger ja kasvillisuus pintainen pengerluiska kasvaa luontaisesti kehittyntä kasvillisuutta. Aidan vierellä kasvaa joitain vanhoja syreenejä. Uusi eläintarhantien linjaus kohti Ensi linjaa lohkaisi tontista kulman 1960-luvun lopulla, jonka myötä tontin reunalle rakennettiin betoninen tukimuuri.

Tontilla sijaitsee myös samaan aikaan rakentunut kivinen ulkorakennus, joka on toiminut mm. henkilökunnan asuntona. Ahtaalla piha-alueella on sorapintainen pysäköintialue, joka rajautuu suoraan rakennukseen. Kivituhkapintaiset käytävät kiertävät rakennusta. Tontin reunoilla on kapeat nurmikaistaleet ja pensaita ja pienpuita kasvavat uudehkot istutusalueet. Tonttia rajaa koillisessa vanha lehmusrivi, jota on alettu osittain uusia istuttamalla joidenkin poistettujen puiden tilalle uusia lehmäksi. Lehmusten ja muutamien vanhojen syreenien lisäksi tontilla ei ole muita vanhoja istutuksia.

Taloon on lähiaikoina tehty esteetön sisäänkäynti ja samassa yhteydessä pihaa on kunnostettu, mm. nurmialueet ja istutukset on rajattu graniittisin reunakivin. Ulkorakennuksen päädyssä, uuden sisäänkäynnin edustalla on uudehko pengermuuri. Rakennuksen jäteastiat sijaitsevat aidan ulkopuolella vanha eläintarhantien varrella.

Huvilan piha-alue on historiallisesti kerrostunut. Alueen vanhinta historiallista kerrostumaa edustaa kivipengerrykset ja istutettu lehmusrivi.

Vaalittavat ominaispiirteet:

- tontin reunan lehmusrivi, joka rajaa säilynyttä Vanhan Eläintarhantien linjausta
- tontin koillisreunan rajautuminen vanhaan Eläintarhantien linjaukseen
- kivipengerrykset
- puistoalueen avokallioalue
- sommitelmaan alun perin kuulunut rakennuksen ja sen alapuolisen puistoalueen yhteys, näkymät rakennukselta kohti Eläintarhanlahtea
- huvilarakennus

Viereisen sivun kuvat:

Ylinnä: Eläintarhan huvila 6, Hedvig Sofia-hemmet, toimi alun perin sairaalana. Laitosta pidettiin rakennusaikanaan vaikuttavina esimerkkeinä suomalaisten valvutuneisuudesta ja sosiaalisesta empatiasta heikompiaisista kanssaihmisistä kohtaan. Valokuva arkkitehti A. E. Rosenbröjer 1894. HKM

Alhaalla vasemmalla: Etupihaa rajaa vanha lehmusrivistö. KT

Alhaalla oikealla: Asemapiirros vuodelta 1891. Suunnitelma esitetty punaisella. Ritning till nybyggnaden af sten föt Sjukhemmet i Helsingfors att uppföras å Djurgårdsvilan No 6, Situations plan. 11.6.1891. HKA

Huvila 7

Tontilla on kaksi vanhaa rakennusta, joista arkkitehti Magnus Schjerfbeckin vuonna 1890 suunnittelema puurakennus (alatalo) sijaitsee tontin alaosassa ja arkkitehti Waldemar Aspelinin vuonna 1905 suunnittelema kivirakennus (ylätalo) tontin kallioisessa yläosassa. Alatalo on rakennettu rinteeseen pengerretyle tasanteelle. Ylätalon länsipäädyssä on kivinen ulkorakennus vuodelta 1914 ja eteläpuolella toinen pienempi kivinen huoltorakennus vuodelta 1906. Alun perin sokeain asuntolaksi ja ammattikouluksi valmistuneet rakennukset ovat nykyään pääosin päiväkotikäytössä.

Tonttia rajaavat kolmelta sivulta Eläintarhantien erivaiheiden linjaukset. Tontti rajautuu koillisesta nykyään kevyenliikenteen väylänä toimivaan Vanhaan Eläintarhantien linjaukseen, jonka tontin puoleisella reunalla on säilynyt vanha kivipenger. Kaakosta tonttia rajaa nykyinen Ensi linjalle johtava Eläintarhantie ja lounaasta alkuperäinen Uuden Eläintarhantien linjaus. Tontti on näihin katuihin rajatuvilta sivuiltaan aidattu puusäleaidalla. Lännestä tontti rajautuu rata-alueeseen, joka on rajattu tontista panssariverkkoaidalla. Tontti on pienentynyt reunoiltaan ajan saatossa. 1890-luvun lopussa tonttien 6 ja 7 väliin rakennettiin tieyhteys Uudelta Eläintarhantieltä Vanhalle Eläintarhantielle, josta on säilynyt vain tontin 7 koillisreunassa oleva kallioleikkauksen rajaama osuus, joka toimii nykyään tontin pysäköintialueena. Myös rata-alue on kaventanut tonttia lännestä useaan otteeseen. Uusi Eläintarhantien linjaus kohti Ensi-linjaa 1960-luvulla lohkaisi tontin itäreunasta siivun, jolloin kadun ja tontin rajalle valettiin betonimuuri.

Tontin piha näyttäisi toteutuneen hyvin vaatimattomana. Kallioista tonttia hallitsevat nykyään päiväkotitoiminnot, jotka ovat levittäytyneet molempien rakennusten ympärille. Ylätalon tasainen piha-alue rajautuu usealta sivulta kallioleikkauksiin ja sen itäreunalla on pihan tasaamiseksi tehty kivipenger. Alatalon leikkiapiha on pengerretty rinteeseen useaan tasoon puisilla tukimuureilla. Turvamääräysten mukaiset kolmilankaverkkoaidalla aidatut leikkiapihat kirjavine leikkivälineineen, joissa pintamateriaalit vaihtelevat asfaltista, kivituhkaan sekä turvasoraan ja valettuun turva-alustaan. Etenkin alatalon sorapintainen piha on pahoin kulunut. Erilaisten aitojen muodostamat

karsinat tekevät piha-alueista rauhattomia. Tontin sisällä on leikkiapiha-aitausten lisäksi panssariverkkoaitoja kallioleikkausten päällä.

Tontin kasvillisuus on pääosin rehevää. Talojen välisen alueen on päässyt valtaamaan haapavesakko. Lisäksi alueella kasvaa runsaat määrät kylvetyntyttä vaahteraa sekä koivuja, pihlajia, tervaleppiä ja jalavia. Ylä- ja alatalon välissä sekä alatalon eteläsivustan kivipenkereen yhteydessä kasvaa vanha istutettu syreeniaidanne. Alatalon alapuolella aukeaa avoin, rinteessä oleva niitty, jonka reunalla kasvaa vanhoja komeita puistolehmuksiä. Ruohovartisista puutarhakasveista mainittakoon kalliokielot ja iirikset. Uudempia istutuksia edustavat myös pensasangervot ja lumimarja.

Tontin säilyneimpänä osana voidaan pitää alatalon eteläpuolta, jonne päiväkotitoiminnot eivät ole levittäytyneet sekä tontin länsireunassa säilynyttä avokallioalue. Alueen vanhinta historiallista kerrostumaa edustaa syreeniaidanteet ja satavuotiaat maisemallisesti merkittävät kookkaat puistolehmukset, vanhat kivipengerrykset sekä alatalolta ylätalolle johtanut käytäväyhteys. Oman leimansa tontille antaa Eläintarhantien vanhat linjaukset, joihin tontti rajautuu.

Vaalittavat ominaispiirteet:

- säilyneet istutetut kasvillisuus aiheet, kuten tontin eteläreunan puistolehmusryhmä ja syreeniaidanteet
- tontin koillisreunan rajautuminen Vanhan Eläintarhantien linjaukseen
- säilyneet alkuperäiset kivipengerrykset alatalon eteläpuolella ja ylätalon ja Vanhan Eläintarhantien varrella.
- avokalliot
- 1900-luvun alussa syntynyt kahden rakennuksen välinen asetelma ja niiden välinen visuaalinen yhteys
- tonttia kiertävä puusäleaita
- huvilarakennukset

Eläintarhan huvila 7, Sokeain ammattikoulu, jossa oli myös Suomen ensimmäisen tohto-

riksi väitelleen naisen, tri Karolina Eskelinin sairaala. Valokuva noin vuodelta 1910. HKM

Tontin 7 1890-luvun puurakennus nähtynä huvila 13 pihalta. Välissä kulkee Eläintarhantie

alkuperäisellä – sittemmin siirtyneellä – sijainnillaan. Valokuva C. Grünberg 5.5.1967 HKM

Huvila 8

Huvilan 8 alueella on kaksi vanhaa rakennusta, joista arkkitehti Arkkitehtien Onni Törnqvistin (myöh. Tarjanne) ja Albert Petreliuksen vuonna 1891 suunnittelema kivi- ja puurakenteinen päärakennus sijaitsee tontin alaosassa ratakuilun reunalla ja arkkitehtitoimisto Nyström, Petrelius & Penttilän vuonna 1895 suunnittelema pienempi puurakenteinen asuinrakennus tontin yläosassa. Rakennukset sijaitsevat rinteeseen kivipenkereillä terassoiduilla tasanteilla. Rakennukset ovat edelleen asuinkäytössä, ja ne ovat säilyneet samalla suvulla vuodesta 1898 asti.

Huvilan alue on pienentynyt lähes kolmasosan rata-alueen levennyksen takia 1960-luvun lopulla, jonka myötä päärakennus sijaitsee aivan ratakuilun reunalla. Radan alle jäi myös tontilla sijainnut ulkorakennus. Radan leventämisen myötä huvila-alueeseen liitettiin korvauksena alueen pohjoispuolella sijainnut metsänvartijan tupa lähiympäristöineen. 1800-luvun puolesta välistä peräisin ollut metsänvartijan tupa paloi vuonna 2013. Tontin pohjoisreunaa rajaa Vanha Eläintarhantie sekä puusäleaidan suuntainen vaahterarivi. Rata-alueen puoleisella rajalla on metalliverkkoaita. Kaakkoisreunaltaan tontti rajautuu huvilatonttiin 7.

1800-luvun lopun asemapiirroksessa esitettyä, Forsbergin suunnitelmaan pohjautuneesta laajasta käytäväverkostosta ja puutarhasta toteutui vain osa. Alapihan ulkorakennukselle johtanut käytävä noudatteli jossain määrin Forsbergin suunnitelman erästä kaarevaa käytävää. Tästä käytävästä jäljellä on vain nykyiseen ”alapuutarhaan” johtavat kiviportaat ja loput säilyneestä käytävästä on päässyt ruohottumaan ja paikoin kasvamaan umpeen. Rakennuksille johtavat käytävät ovat säilyttäneet 1890-luvun linjaukset, myös rakennuksien ympäri kulkevat nykyään kivituhkapintaiset käytävät. Pienemmän asuinrakennuksen vieressä säilynyt kivihammastasanne, lienee 1900-luvun alusta. Myös tontin terassointiin liittyneet alkuperäiset kivipenkeret ovat säilyneet. Tontin

kiilamainen pohjoisosa on luonnontilainen, eikä siellä ole havaittavissa ruohottuneita käytäviä.

Huvilan alueen kasvillisuus on rehevää ja puutarhamaista kasvillisuutta on paljon. Puuvartisista kasveista mainittakoon lehmus, kirsikat, syreenit ja pähkinäpensaat. Tontille on lisäksi kylväytynyt vaahteroita, saarnia, pihlajia ja tuomia. Alueella kasvaa myös mäntyjä. Tontin koillisreunan vaahterarivi lienee muodostunut kylväytyneistä vaahteroista. Ruohovartisista kasveista mainittakoon kielo, varjolilja, saniaiset, leimu ja pioni. Alueella kasvaa lisäksi ahomansikkaa laajoina kasvustoina. Tontin reuna-alueille sekä kallion vierille on kylväytynyt vaahteroita, jotka ovat jo ehtineet kasvaa melko suuriksi. Tontin eteläosan ruohottuneet ja sammaloituneet avokalliot työntyvät kiilamaisina pohjoiseen, niiden väliin jää luonnontilaisen oloinen laaksopainanne.

Alueen vanhinta historiallista kerrostumaa edustavat huvilarakennusten lähiympäristössä säilyneet vanhat kivipengerrykset, kivihammastasanne ja -portaat ja niihin liittyneet käytävät sekä istutetut kasvillisuusaiheet, kuten lehmus pihan keskellä, syreeniryhmät ja -aidanteet sekä kaksi mahdollisesti istutettua pähkinäpensasta.

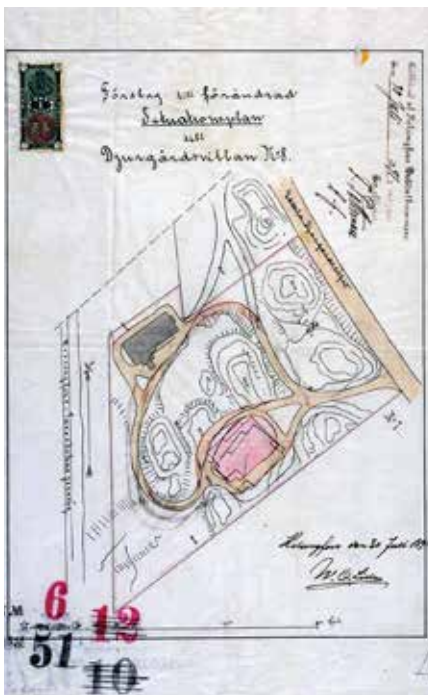
Vaalittavat ominaispiirteet:

- säilyneet alkuperäiset kivirakenteet: portaat, tukimuurit, kivihammastasanne
- puutarhan säilyneet istutetut kasvillisuusaiheet, kuten syreeni-istutukset ja piha-puut
- tontin koillisreunan rajautuminen Vanhan Eläintarhantien linjaukseen, puuaita ja puurivi
- avokalliot
- huvilarakennukset

Oikealla: Taustalla Huvilan 8 pienempi asuinrakennus kuvattuna vuonna 1918. Heti sen edessä puutarha-aiheena kivihammastasanne, jonka vieritse laskee kiviportaatt puutarhakäytävälle. Kivirakenteet ovat säilyneet tähän päivään asti. Käytävä johtaa alas radan varressa sijainneelle, sittemmin radan alle jääneelle rakennukselle. MV

Vasemmalla alhaalla: Huvilan 8 tontin asemapiirros vuodelta 1891. Förslag till förändrad situationsplan till Djurgårdsvillan No 8. Helsingfors den 30 Juli 1891. HKA

Oikealla alhaalla: Huvila 8 on jäänyt kallioleikkauksen reunaan. Puutarhasta on leikkaantunut noin puolet pois rata-alueen leventymisen myötä. ML

Huvila 9

Arkkitehti J. Westerlundin vuosina 1889 - 1890 suunnittelema puu- ja kivirakenteinen huvilarakennus sijaitsee korkean mäen päällä. Alueen pohjoisosassa on säilynyt pienempi puinen asuinrakennus 1920-luvulta. Nykyään yksityiskäytössä oleva huvila toimi vuodesta 1929-luvulta 1960-luvulle Diakonissalaitoksen Rinnekoti. Alueella sijainnut 1930-luvulla diakonissalaitoksen toimintaa varten tehty lisärakennus purettiin 1970-luvulla. Kapeahko osuus huvilan alueesta on jäänyt radan leventämisen alle. Tontti on aidattu rata-alueita vastaan panssariverkkoaidalla.

Tontin suuria korkeuseroja on pyritty hallitsemaan kivimuureilla, joista suurin osa on säilynyt. Osa muureista vaikuttaa siltä, että niiden päälle on myöhemmin lisätty pienempää pyörökiveä. Lisätyt kivet saavat puutarhamuurit vaikuttamaan enemmän kivipengerryksiltä kuin muureilta. Huvilapuutarhan monimuotoisen käytäväverkoston pääkäytävät ovat peräisin 1890-luvulta. Puutarha-arkkitehti Forsbergin 1865 laatimassa Linnunlaulun alueen suunnitelmassa tai 1890-luvun asemakaavassa ei ole vielä havaittavissa nykyisen puutarhan muotoa, sen sijaan nykyisen puutarhan kaltainen sommitelma näkyy vuoden 1891 Linnunlaulun alueen kartassa sekä vuoden 1902 mittauksessa. Näissä kartoissa puutarhakäytävät ovat osittain samoilla paikoilla kuin nykyään. Linnunlaulutien reunassa tontin puolella kulkeva jalankulku tie on pääosin perua vanhasta puutarhakäytävästä. Puutarhan eteläosassa ollut monimutkaisempi käytäväverkosto hahmottuu osittain maastossa nurmialueilla olevina painaumuksina. Säilyneen pienen asuinrakennuksen ympäristössä olevat tasanteet ovat ilmeisesti olleet aiemmin sorapintaista huoltopihaa, mutta nykyisin alue on nurmea. Tontilla säilytettävä romu tekee alueen yleisilmeestä epäsiistin.

Huvilan maisemallinen sijainti on vaikuttava, mutta rakennus jää nykyään kylvetyneen puustoon peittoon. Näkymät huvilalta Töölönlahdelle ovat umpeutuneet lähes kokonaan, sillä lahdelle viettäville rinteille on kylvetyntynyt paljon puustoa. Aiemmin havupuuvaltainen mäki on nykyään

lehtipuuston vallassa. Tontilla kasvaa nykyään vain muutamia luontaisia vanhoja mäntyjä. Myös 1900-luvun alussa alueella kasvaneet koivut ovat hävinneet lähes kokonaan. Kivipengerrysten reunoilla vesoo vaahteroita ja jalavia. Linnunlaulutien varressa kasvavat komeat vanhat lehmukset on todennäköisesti istutettu 1800-luvun lopulla, mutta nekin kasvavat kylvetyneiden vaahteroiden puristuksessa. Tonttia reunusti alkuvaiheissa leikattu kuusiaita. Se raivattiin viimeistään 1960-luvulla, jolloin katualueelta poistettiin jalkakäytävä, ja uusi kävelyreitti kulki rinteessä tien yläpuolelle. Vanhoissa puutarhakäytävien risteyskohdissa kasvaa vielä jäänteitä koristepensasistutuksista, kuten syreeniä. Linnunlaulutien jalkakäytävän reunaan on istutettu tontin muuta kasvillisuutta uudempi unkarinsyreeniaidanne. Muista puuvartisista istutuksista mainittakoon nuori tammi, okakuuset, lumimarja, kiiltotuhkapensas, jasmike, siperianhernepensas, jättitatar, japanintatar, pensasruusu, isotuomipihlaja ja rusopajuangervo. Ruohovartisista kasveista puutarhassa kasvaa kalliokieliä ja lehtokalliokieliä sekä valeangervoa. Alueelle on kylvetyntynyt vaahterataa, koivua ja terttuseljaa.

Vaalittavat ominaispiirteet:

- säilyneet alkuperäiset kivirakenteet
- säilyneet alkuperäiset käytävalinjaukset ja rakenteet
- säilyneet istutetut kasvillisuus aiheet, kuten käytävien risteysalueiden pensasistutukset sekä Linnunlaulutien varren lehmukset
- luontaiset männyt ja muu havupuusto
- huvilan alkuperäinen maisemallinen asema ja näkyvyys laajassa maisemassa
- huvilapuutarhan suhde Linnunlaulutiehen, aitaamattomuus
- huvilarakennus

Huvila 9 kuvattuna Töölönlahdelta noin 1910-luvulla. Tontin pengerykset erottuvat

kuvassa. Puusto on enimmäkseen luontaista männikköä. Nykyään tontilla kasvaa vielä

muutamia mäntyjä, mutta rinteen puusto on vaihtunut vaahteraksi. HKM

Väritetty asemapiirros vuodelta 1889 noudattelee Forsbergin suunnitelmaa, mutta on käytävsommitelmiltaan etelärinteen osalta monimuotoisempi. Situationsplan af Djurgårdsvillan No 9. Helsingfors i Januari 1889. J. Westerlund. HKA

Pääkäytävä huvilalle on säilynyt alkuperäisellä paikallaan. ML

Huvila 10

Arkkitehtien Selim A. Lindqvistin ja Elia Heikelin vuonna 1889 suunnittelema puu- ja kivirakenteinen huvilarakennus sijaitsee Töölönlahdesta nousevan rinteen päällä, huvilatontin keskellä. Huvilatontin pohjoisreunalla on säilynyt samaan aikaan rakennettu piharakennus. Päärakennus on toiminut kirjailijatalona vuodesta 1985, nykyään huvila tunnetaan Villa Kivenä. Piharakennuksessa sijaitsee nykyään mm. vuokrattava sauna.

Huvilatontti on säilyttänyt alkuperäisen laajuutensa ja Linnunlaulun huvilapuutarhoista puutarha on säilynyt parhaiten alkuperäisessä muodossaan. Huvilan puutarhan perushahmo ja käytäväverkoston perusmuoto toteutui pääasiassa samanlaisena kuin se on esitetty puutarha-arkkitehti Forsbergin vuonna 1865 laatimassa suunnitelmassa ja on säilynyt sellaisena pitkälti tähän päivään asti.⁸³ Eteläpäädyn kaareva käytävä on hävinnyt, eikä ole enää havaittavissa maastossa. Eläintarhantien reunassa olevan luonnonkivimuurin päälle on tehty betonimuuri, minkä perusteella voidaan päätellä tien koron nousseen ainakin metrin alkuperäisestä. Rantaviivaa täytettiin huvilan kohdalla sen rakentamisen yhteydessä 1800-luvulla, siitä jäänteenä on edelleen paikoin näkyvissä oleva kivinen pengeri, joka on osittain sortunut.⁸⁴ Rantavedessä on jäljellä jäänteet huvilan vanhan laiturin kivijalasta.

Etupihan soikean nurmialueen symmetriset syreeni-istutukset ovat säilyneet. Vanhoja syreeniä on säilynyt muuallakin puutarhassa, samoin siperianhernepensasta. Pihalla kasvaa muutamia todella suuria vaahteroita. Pihan suuret koivut saattavat olla istutettuja. Suuri osa puustosta on kuitenkin nuorempaa: pihaan on kylväytynyt vaahteraa ja joitakin jalavia. Eläintarhantien reunassa kasvaa nykyisin leikkaamaton orapihlaja-aidanne. Töölönlahden rannassa kasvaa vanhoja tervaleppiä. Myös rantaan on kylväytynyt eri aikoina vaahteraa ja leppää. Tontin pohjoisranta on tiheän nuoren lepikon valtaama.

Huvilan pihaa on hiljattain kunnostettu. Pihan päänurmen puoleiseen reunaan on tehty tyyliään vanhaan pihaan soveltumaton luonnonkivimuuri

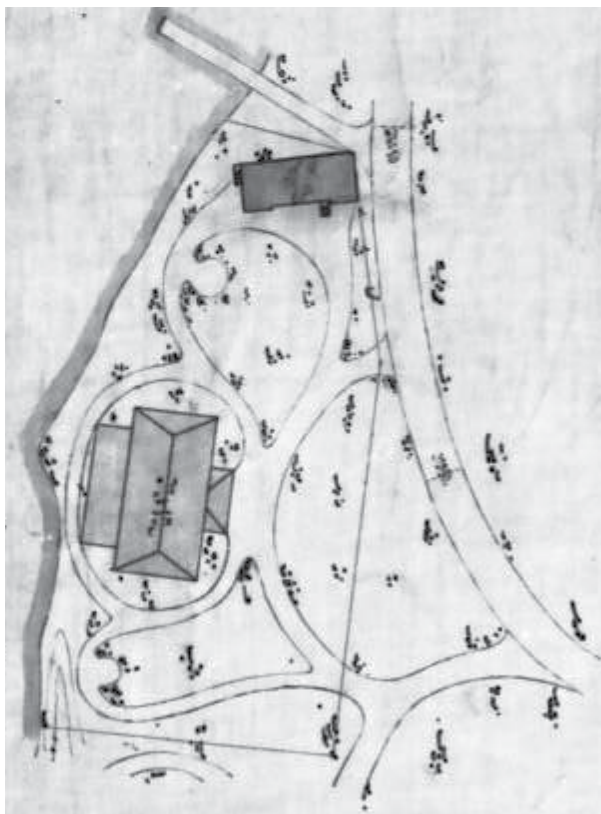
vaaleasta graniitista. Rakennuksen seinustat on pinnoitettu mukulakivillä ja harmailla noppakivillä. Huvilan taakse on rakennettu inva-ramppi. Piharakennuksen ja päärakennuksen väliin on istutettu kirsikoita. Piha on valaistu nykyaikaisilla pihavalaisimilla ja ympäristön puita on kohdevalaistu maavalaistimilla. Etupihalla on nykyään myös muutamia pysäköintipaikkoja. Puutarhaa vaivaa hoitamattomuus ja osittain liian nykyaikainen ilme.

Vaalittavat ominaispiirteet:

- säilyneet alkuperäiset käytävinjaukset ja rakenteet
- säilyneet istutetut kasvillisuusaiheet, kuten syreeni-istutukset ja siperianhernepensaat
- huvilan alkuperäinen maisemallinen asema ja näkyvyys laajassa maisemassa
- huvilarakennuksen alkuperäinen suhde ympäröivään piha-alueeseen ja piharakennukseen
- huvilapuutarhan alkuperäinen suhde Linnunlaulutiehen
- huvilarakennus

Huvila 10, nykyinen Kirjailijatalo Villa Kivi, vuonna 1892. Valokuva A. E. Rosenbröijer. HKM

Huvilan 10 tontin asemapiirros vuodelta 1889. HKA

Huvilan 10 puutarhan perushahmo on säilynyt alkuperäisen sommitelman kaltaisena. ML

Huvila 11

Rakennusmestari N. Michelssonin vuonna 1895–1896 suunnittelema puu- ja kivirakenteinen huvilarakennus sijaitsee tontin keskellä, Töölönlahdesta nousevan kallioisen rinteiden päällä. Pääosin yksityiskäytössä olevan päärakennuksen kaakkoispuolella sijaitsee myös pieni piharakennus 1930-luvulta (?), jossa toimii nykyään Sinisen huvilan kahvila. Myös päärakennuksessa toimii kahvila, joka on auki viikonloppuisin.

Vanhoissa kartoissa huvila seisoo kalliolla ilman pihaa tai puutarhaa. Nykyisen huvilapuutarhan muoto ei siis näy puutarha-arkkitehti Forsbergin 1865 laatimassa suunnitelmassa eikä myöskään 1890-luvun asemapiirroksessa tai vuoden 1902 mittauksessa. Huvilatontti on säilyttänyt alkupe-
räisen laajuutensa. Nykyään puutarha on kerroksellinen.

Huvilan tontti on hyvin kallioinen ja rannan kalliorinteet laskeutuvat jyrkästi Töölönlahteen. Huvilan kohdalla on säilynyt Töölönlahden ainoat luonnontilaiset kalliorannat. Piharakennuksen alapuolisessa rinteessä on kaksi kivipengertä, joiden väliin muodostuu kapea tasanne, josta on mahdollisesti kulkenut vanha polkulinjaus. Tontin pohjoisosaan talon kohdalle on rakennettu massiivinen puuterassi koristeellisine kaiteineen. Huvilan terassilta avautuu komea näköala Töölönlahden yli. Piharakennuksen ympäristö on sorapintainen ja se toimii Sinisen huvilan kahvilan terassina. Aluetta rajaa matala puuaita. Päärakennuksen etupiha on asukkaiden pysäköintialueena. Huvilan pihassa on koristeellinen noin vuonna 1990 rakennettu leikkimökki.

Huvilatontin puusto on pääosin luontaista ja itses-
tään kylväytynyttä. Tontin pohjoisosa on hyvin puustoinen: siellä kasvaa vanhoja puita, kuten suuri vaahtera ja mänty, lisäksi sinne on istutettu lehmoksia. Tontin pohjoiselle rajalle on kylväytynyt paljon vaahteraa rivistöksi. Kalliorinteiden notkelmakohtiin on kylväytynyt vesakkomaista puustoa ja yksittäisiä saarnia. Tontilla kasvaa lisäksi mm. koivuja, pihlajia, jalavia ja haapoja.

Puutarhassa on vanhoja syreeni-istutuksia, kultasadetta, ruusuja ja uusina istutuksina paljon erilaisia perennoja. Päärakennuksen edessä on pieni istutusaareke, jossa kasvaa kaksi mäntyä sekä kulmissa syreeni ja kultasade. Kadun puolella tonttia rajaa ruusuaidanne. Päärakennuksen ja kahvilan välissä on vanha syreeni-istutus. Tontin eteläosa on avoimempi. Sinisen huvilan kahvilan terassin edessä oleva avoin rinne on hoitamaton. Pohjoispuolen luonnonkallion varaan on joskus rakennettu vesiallas, jossa ei nykyään ole vettä. Leikkimökin ympärille on rakenteilla miniatyyripuutarha, joka ei tyyli-
tään ole sopiva historialliseen huvilaympäristöön.

Alueen vanhinta historiallista kerrostumaa edustavat luontaiset iäkkäät männyt, vanhat istutetut lehmukset, vanhat syreeni-istutukset sekä mahdolliset alkuperäiset kivipengerrykset.

Vaalittavat ominaispiirteet:

- säilyneet istutetut kasvillisuusaiheet, kuten istutetut pihapuut ja syreenit
- luontaiset männyt
- huvilan alkuperäinen maisemallinen asema ja näkyvyys laajassa maisemassa
- luonnontilainen kallioranta
- huvilarakennuksen alkuperäinen suhde ympäröivään piha-alueeseen ja piharakennukseen
- huvilarakennus

Huvila 11 kuvattuna viereisestä huvilasta, mahdollisesti katolta. Kuvan alalaidassa huvilalle 12 johtava ajotie. Taustalla Töölönlahden takana

sokeritehtaan rakennuksia ja Mäntymäki. Oikeassa yläkulmassa näkyy huvilan 10 torni. Valokuva R. Österman noin vuonna 1900. HKM

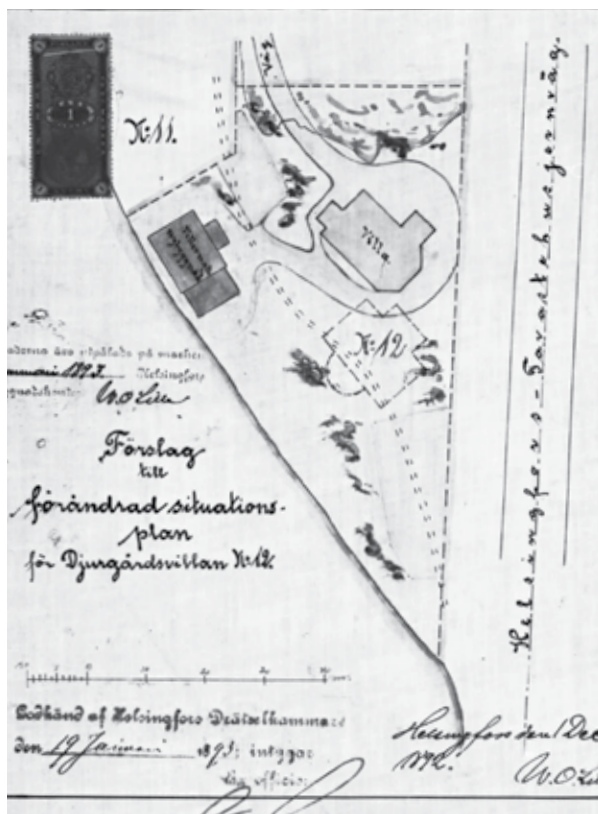

Huvila 11 ja pihakahvilan terassia kuvattuna vuonna 2014. ML

Kallion päällä huvila 12 ja vasemmassa alakulmassa Töölönlahden rannassa sijait-

seva sivutalo. Valokuva Eino Heinonen noin vuonna 1950. HKM

Vasemmalla: Huvilan 12 sijainnin muutoksen asemapiirros, jossa kerrotaan, että rakennukset on merkitty maastoon vuonna 1893. Förslag till förändrad situationsplan för Djur-

gårdsvillan No 12. Helsingfors den 1 Decemb. 1892 W. O. Lille. Byggnaderna äro utpålade på marker 30 Januari 1893 Helsingfors Byggnadskontor W. O. Lille. Godkänd af Helsingfors

Drätselkammaren den 19 Januari 1893. HKA.

Oikealla: Huvilalle 12 johtavan ajotien vanha kivimuuri. ML

Huvila 12

Arkkitehti G. A. Sundelinin vuonna 1894 itselleen suunnittelema ja rakennuttama puu- ja kivirakenteinen huvilarakennus sijaitsee huvilatontin koilliskulmassa, aivan rata-alueen reunalla. Rakennus toimii yksityisenä asuinrakennuksena ja on säilynyt alkuperäisen suvun omistuksessa. Töölönlahden rannassa sijaitseva nykyään asuinrakennuksena toimiva piharakennus on samalta ajalta.

Huvilatontti on alun perinkin ollut pieni ja päärakennus sijainnut lähellä rata-aluetta. Tontista on louhittu rata-alueen leventämisen yhteydessä 1960-luvun lopulla noin vajaan kymmenen metrin kaistale. Tuolloin tontin eteläosasta lohkaistiin myös alue asetinlaiterakennusta varten, joka valmistui 1973. Ajoyhteys asetinlaiterakennukselle kulki huvilatontin läpi. Alkuperäinen huvilatontin jakaa nykyään kahteen osaan Töölönlahtea kiertävä suosittu kevyenliikenteen reitti, joka rakennettiin 1970-luvun lopulla.

Huvilan puutarha ei toteutunut puutarha-arkkitehti Forsbergin vuoden 1865 suunnitelman tai 1890-luvulla laaditun asemapiirustuksen mukaisesti. Tontille saavutaan pitkin komean vanhan kivimuurin tukemaa ajotietä, joka on merkittynä jo vuoden 1902 karttaan. Puutarhan nykyinen asu on kerroksellinen ja käytäväverkosto ja rakenteet sekä suuri osa istutuksista on pääosin peräisin kahden viime vuosikymmenen ajalta.

Rakennuksen paikka on hyvin näyttävä: huvila seisoo avokalliolla aivan kallioon leikatun ratakuilun reunalla. Huvila tontti on hyvin kallioinen ja viettää jyrkästi etelään. Rakennuksen lähiympäristöä on pyritty rakentamaan puutarhamaiseksi. Pihaan on tehty mm. uusi kaksitasoinen, massiivinen betonitukimuuri päärakennuksen eteläpuolelle, jossa on kolmionmuotoinen nurmitasanne. Rakennuksen pohjoispuolelle on tehty tasanne, jossa on oleskelunurkkaus ja leikkimökki. Pengerrysten materiaalit eivät ole historialliseen puistomiljööseen sopivia.

Kalliolle tehdyissä perennaistutuksissa kasvaa muun muassa vuorenkilpää. Alueella kasvaa myös jaloangervoja ja kalliokioloja. Huvilan puolella kallion painan-

teissa kasvaa runsaasti juhannusruusua, joka voi olla istutettua. Muilta osin kallioalueet ovat avokalliota. Päärakennuksen kaakkoiskulmalla kasvaa vanha syreeni. Tontilla kasvaa myös muutamia kultasateita. Uuden betonimuurin tasanteille on istutettu lajistoltaan moderneja pensaita, mm. seppelvarpua. Muista uusista istutuksista mainittakoon pensasangervot ja timanttitiijat. Radan varteen kallion päälle on perustettu keinotekoinen kasvualusta syreeniaidan-
netta varten. Töölönlahteen viettävä rinne on täynnä kylväytyneitä vaahteroita, joista jotkut ovat ehtineet kasvaa melko suuriksi. Lisäksi kylväytyneenä kasvaa pihlajaa, haapaa, koivua ja tuomia.

Rannassa sijaitsevan pienen asuinrakennuksen ympärille on perustettu pienoispuutarha ja rakennuksen yläpuolinen rinne on porrastettu muureilla. Pihassa kasvaa mäntyjä ja vanhoja syreenejä ja rinteessä on runsaat perennaistutukset. Lisäksi ranta-alueelle on kylväytynyt vaahteroita, pihlajaa, koivuja ja jalavia. Puutarhan alatasolla on nurmialue, jossa on joitakin pensasistutuksia. Töölönlahden rannassa on vanha rantamuri, jonka päällä on uudempiä pieniä muurikiviä. Rannassa on puuterassi grillaukseen sekä oma laiturijalka ja hiekkaranta. Rantaan viettävällä rinteellä ja uimarannan takaisilla alueilla kasvaa kylväytynyttä vaahteravesakkoa. Rannasta on upeat näkymät Töölönlahden yli.

Vaalittavat ominaispiirteet:

- säilyneet alkuperäiset kivirakenteet ja rantapenkereet
- avokallioalueet
- vanhat syreeni-istutukset
- huvilan alkuperäinen maisemallinen asema ja näkyvyys laajassa maisemassa
- huvilarakennuksen alkuperäinen suhde ympäröivään kallioiseen puutarhaan
- alkuperäinen eleetön puutarhasommitelma
- huvilarakennukset

Ylinnä: Huvila 14 kuvattuna lännestä. Puutarhassa kasvaa joitakin koristepensaita. Valokuva C. Grünberg 1.4.1963. HKM

Keskellä: Eläintarhalahden rakennettu pohjukka ja sen yläpuolella rautatieliäisten asunnot ovat jääneet radan levennyksen alle. Oikealla huvilan 14 purettu sivurakennus. Kuva vuodelta 1896. MV

*Alla: Huvila 14 kuvattuna etelästä toukuu-
kuussa 2015. KT*

Huvila 14

Oskar Sundbergin vuonna 1889 suunnittelema puurakenteinen huvilarakennus sijaitsee huvilatontin keskellä, loivasti Eläintarhanrantaan viettävällä rinteellä. Rakennus toimii nykyään Helsingin kulttuurikeskuksen ylläpitämänä taiteilijaresidensinä.

Forsbergin suunnittelema huvilatontti sijoittui vanhan Grönuddin vuokrapalstan alueelle. Sen pihapiiriin jäi huvilan rakentumisen jälkeen myös vanha Grönuddin yksinkertainen puurakenteinen asuinrakennus ja varasto, jotka purettiin vasta 1960-luvulla radan levennyksen yhteydessä. Myös vuokrapalstan pellot ja niityt jäivät huvilatontin alueelle. Nykyisen huvilan puutarha on pienentynyt pariin otteeseen. Radan leventäminen 1960-luvun pienensi lopulta vain vähän varsinaista huvilatonttia. Alueen reunalla oli kulkenut jo aiemmin julkinen reitti kohti rataa ylittävää siltaa. Tontin länsipuolella, julkisen reitin toisella puolella, aivan rata-alueen vierellä sijaitsi ratatyöntekijöiden asuinrakennukset. Huvilatontti pienentyi entisestään ja menetti ranta-alueensa, kun ranta muutettiin julkiseksi pian Tokoinrannan rakentamisen jälkeen, jolloin reittiyhteys rantaa myöten ja radan vartta pitkin tehtiin. Rannassa sijainneen pellon paikalle on rakennettu kahvilarakennus, jossa toimii Cafe Piritta niminen kahvila. Huvila-aluetta rajaa lännestä edelleen kevyenliikenteen väylä ja sen radan puolella oleva koirapuisto.

Huvilan puutarha ei noudata puutarha-arkkitehti Forsbergin vuonna 1865 laatimaa suunnitelmaa Linnunlaulun huvila-alueesta. Puutarhan nykyiset käytävälinjaukset ja tieyhteys Eläintarhantieltä ovat peräisin 1890-luvulta ja ovat säilyneet vuoden 1889 asemapiirroksen mukaisilla paikoilla. Käytävien rajaama alue tontin eteläosassa on merkitty vuoden 1891 kartalla puutarhaksi.

Tontin alun perin avoimille rinteille on kylväytynyt puustoa. Luoteisrinteellä kasvaa nuorta haapaa ja vaahteraa. Etelärinteen keskellä kasvavan suuren tammen ympärille on kylväytynyt runsaasti vaahteraa, minkä vuoksi koko rinne on puustoinen. Huvilan pohjoispuolella on avokallioalue, jonka

nurkassa kasvaa kylväytynyt omenapuu. Puutarhan eteläpuoli sekä pohjoisen avokalliot ovat päässeet vesakoitumaan. Tontille on kylväytynyt haapoja, vaahteroita ja koivuja.

Alueelle on laadittu pihasuunnitelma muutamia vuosia sitten ja puutarhan nykyinen asu on kerroksellinen. Rakennuksen eteläseinustalle on tehty uusi puolipyöreä oleskelutasanne, joka on rajattu kiviaidalla ja päällystetty liuske kivillä. Tasannetta reunustavat pensas- ja perennaistutukset. Itäisen sisääntulotien reunoille on hiljattain istutettu suomenpihlajakujanne. Kulkuväylien risteysissä on säilynyt vanhoja syreeni- ja tuomipihlajaistutuksia ja tontin etelärinteellä on säilynyt suuri tammi. Puutarhassa kasvaa myös kultasadetta ja pensasruusuja. Uusia istutettuja kasveja ovat mm. suomenpihlajat, pensasangervot ja muutamat perennalajit. Huvila-alueen läntisellä sivulla, vanhalla peltoalueella kasvaa nuoria kirsikkapuita. Huvilan piha on valaistu.

Vaalittavat ominaispiirteet:

- vanhat istutukset käytävien risteysissä sekä istutetut pihapuut
- avokalliot ja historiallisesti avoimet rinne-alueet ja vanhat pellot
- huvilan alkuperäinen maisemallinen asema ja näkyvyys laajassa maisemassa
- huvilarakennuksen alkuperäinen suhde ympäröivään kallioiseen puutarhaan
- huvilarakennus

Ylhäällä: Eläintarhan huvilan 13 etupuutahaa oleskeluryhmineen. Vasemmalla Eläintarhantie ja taustalla huvilan 14 ja sen avokalliot. Valokuva C. Grunberg 19.5.1967. HKM

Keskellä: Huvila 13 kuvattuna Eläintarhantien suunnasta vuonna 1892. Penger, jolla rakennus seisoo on säilynyt itäosastaan. Radan puoli penkereestä on leikkaantunut pois. Valokuva A. E. Rosenbröjjer. HKM

Alla: Kaupunginteatterin työmaa 1960-luvulla. Huvila 4 on jäämässä työmaan alle. Huvilan puutarhassa on tuolloin ollut jalopuita, koristepensasistutuksia ja käytäväverkostoa. Köynnös kiipeilee kuistilla. Teatterin edessä on isot säilytetyt jalopuut, jotka näkyvät myös nykytilanteen kuvassa sivulla 70. MV

Purettujen huviloiden tontit

Huvilan 13 paikka

Huvilan 13 tontti on osittain jäänyt levennetyn ratakuilun alle ja rakennus on jouduttu purkamaan, mutta sen paikka näkyy maastoon aidattuna soratasanteena rautatien ylittävän sillan kupeessa. Tasanteen kivipenger on säilynyt, samoin osa ulkorakennuksen kivijalasta. Pohjoisesta huvilalle johtanut käytävä ja sen eteläistä haaraa reunustava syreeni-istutus ovat säilyneet. Käytävän pohjoiseen haaraan liittyvät portaat on uusittu. Tonttien 13 ja 14 rajalla kulkenut polku näkyy vuoden 1902 kartalla. Se on edelleen havaittavissa maastossa. Polun itäpäässä olevat betoniportaavat ovat uudempaa tekoa.

Pääkulkureitit johtavat etelästä sekä Eläintarhantieltä alueen läpi rautatien ylittävälle sillalle. Nämä

reitit ovat uudempia radan ylittävään siltaan liittyviä linjauksia. Pääulkoilureitin ja radan välissä on nykyään koirapuisto, jonka ympäristössä kallioalueiden kasvillisuus on hyvin kulunut. Koirapuistossa kasvaa komea iäkäs tammi jäänteinä vanhasta huvilapuutarhasta. Vanhaan polkuristeykseen liittynyt syreeni-istutus on säilynyt tontin pohjoiskulmassa. Myös lyhyt osa polun kaarevaa kivipengertä on yhä nähtävissä maastossa. Tontin kallioiden reuna-alueilla kasvaa kylvääntyntä vaahteraa. Vanhan huvilanpaikan pohjoispuolella olevassa notkelmassa kasvaa täysi-ikäistä kylvääntyntä vaahteraa ja tuomea.

Virastotalon ympäristö (Huviloiden 1 ja 2 tontit)

Arkkitehti Heikki Sirénin suunnittelema virastotalo vuodelta 1965 peittää alleen huvilan 1 tontin kokonaan ja pääosan huvilan 2 tontista. Niiden puutarhoista ei ole mitään jäljellä. Virastotalon tontin koilliskulmassa säilynyt avokallioalue on kuulunut huvilatonttiin. Avokalliolla on vuonna 1996 pystytetty Heikki Häiväojan veistos ”Sodanajan naisten muistomerkki”. Veistoksessa on kahdeksan metriä korkea terästorni ja 7,5 metriä leveä harmaa paasi Kurun harmaasta graniitista.

Auli Hietakangas-Kochin vuonna 1964 suunnittelemassa virastotalon ympäristössä kasvaa vain yhtä puulajia, hurmevaahteraa (*Acer platanoides* 'Faassens Black'). Vaahterat reunustavat rakennusta ja niiden tummanpuhuvat latvukset luovat kontrastia vaaleaa seinäpintaa vasten. Riittävä toisto saa aikaan tehokkaan vaikutelman ja tuloksena on ympäristön ja rakennuksen muodostama kokonaistaideteos. Virastotalon ympäristöä⁸⁵ voidaan pitää yhtenä modernin pihasuunnittelun helmistä Helsingissä.

Virastotalo ja hurmevaahteroita sen edustalla. ML

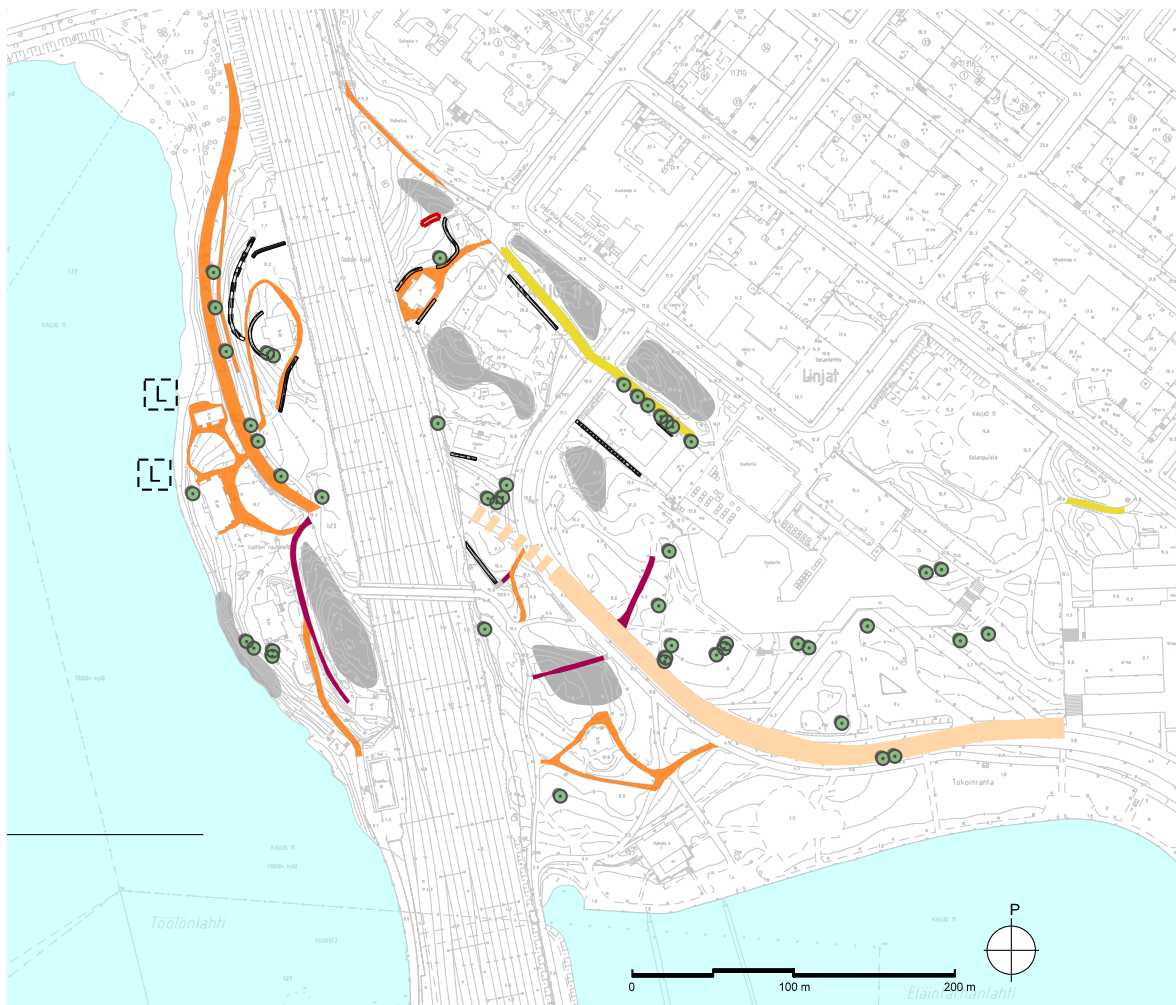
Kaupunginteatterin ympäristö (Huviloiden 3, 4 ja 5 tontit)

Arkkitehti Timo Penttilän suunnittelema Helsingin Kaupunginteatteri valmistui vuonna 1967. Kaupunginteatterin ympäristö muokattiin kokonaan uudeen Auli Hietakangas-Kochin vuonna 1965 laatimien suunnitelmien mukaan.⁸⁶ Teatteria ympäröivä puisto muutettiin osaksi rakennuksen arkkitehtonista kokonaisilmettä. Vanhoista huvilapuutarhoista ei ole säilynyt muuta kuin eräät suuret ja komeat jalopuut. Niistä mainittavia ovat etenkin vanhat lehmukset ja lehtikuuset, mutta myös muutamat vaahterat sekä yksi erityisen vaikuttava jalava.

Aluetta luonnehtivat laajat nurmialueet ja niitä rytmittävät jalojen lehtipuiden, mm. tammien ja vaahteroiden ryhmät. Teatteriin liittyvät porrasmurteet ja porrastetut terassimuurit jatkavat rakennuksen arkkitehtuurin linjoja puistoon. Terssimuureja pehmentävät niihin liittyvät rehevät istutukset. Teatterin lähiympäristössä kasvaa jalokuusia, joista suurin osa on tällä hetkellä erittäin huonokuntoisia. Alueella kasvavat nuoret jalavat ovat todennäköisesti itsestään kylväytyneitä.

Kaupunginteatteri on sovitettu vanhojen huvilapuutarhan puisten lomaan. ML

SÄILYNEET ELEMENTIT

SÄILYNEET KATU-, TIE- JA POLKULINJAKSET
(esiintyy kartalla ko. vuonna)

- 1847
- 1887
- 1891-1892
- 1902

KAUPUNKIKUVALLISESTI MERKITTÄVÄ NOIN
100-VUOTIAS HUVILAPUUTARHAN PUU

MUURI TAI PENGERRYYS

VANHAT KIVIORTAAT

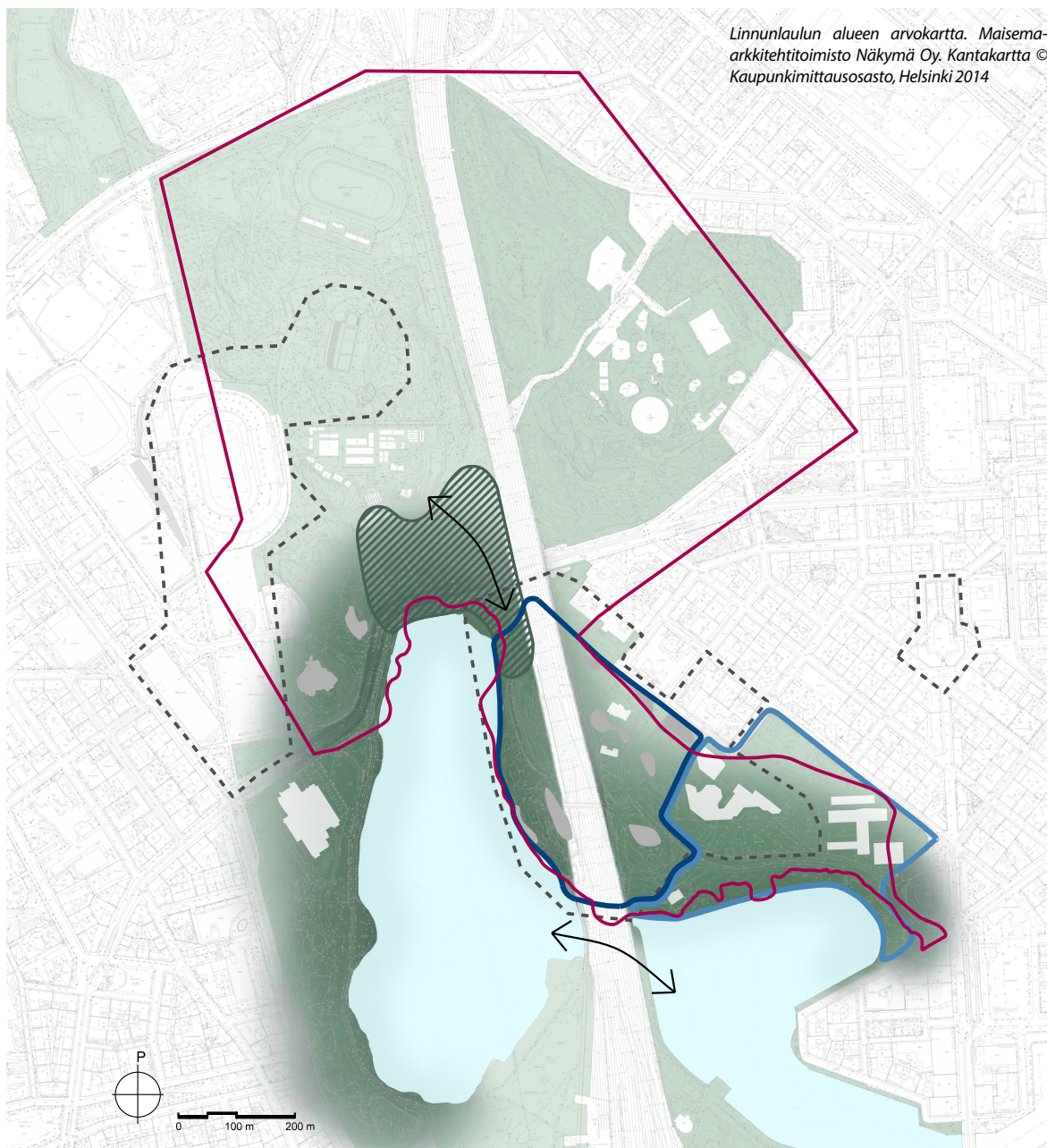

AVOKALLIOALUE

LAITURIN PAIKKA 1800-LUVUN LOPULLA

*Linnunlaulun alueen säilyneet elementit.
Maisema-arkkitehtitoimisto Näkymä Oy.
Kantakartta © Kaupunkimittausosasto,
Helsinki 2014*

Linnunlaulun alueen arvokartta. Maisema-
arkkitehtitoimisto Näkymä Oy. Kantakartta ©
Kaupunkimittausosasto, Helsinki 2014

LINNUNLAULUN ALUEEN MAISEMA-ARVOT

K. FORSBERGIN VUONNA 1865 SUUNNITTELEMA
TÖÖLÖNPUISTON JA LINNUNLAULUN HUVILA-ALUEEN
MUODOSTAMA KOKONAISUUS

VALTAKUNNALLISESTI MERKITTÄVÄ RAKENNETTU
KULTTUURIYMPÄRISTÖ (RKY), MUSEOVIRASTO

KAUPUNKIKUVALISESTI MERKITTÄVÄ
1880-1900-LUVULTA SÄILYNYT HUVILA-ALUE

KAUPUNKIKUVALISESTI MERKITTÄVÄ 1960-
LUVUN MILJÖÖ

TÖÖLÖNLAHDEN JA ELÄINTARHANLAHDEN AVOIN
VESIPINTA

LAAJA VIHERALUEKOKONAISUUS, JOHON
LINNUNLAULU KUULUU, OSA KESKUSPUISTOA

KAUPUNKIKUVALISESTI MERKITTÄVÄ
HISTORIAALLINEN MAISEMAKOKONAISUUS

ALUEEN VANHIMMAT RAKENTUNEET
PUISTOALUEET, ALKAEN 1850-LUVULTA

ALUEEN LUONTEEN KANNALTA MERKITTÄVÄT
AVOKALLIOALUEET

TÄRKEÄ MAISEMALLINEN YHTEYS
KESKUSPUISTOON JA HELSINKIPUISTOON

9. Alueen arvot ja ominaispiirteet

Linnunlaulun alue on määritelty valtakunnallisesti merkittäväksi rakennetuksi kulttuuriympäristöksi (RKY 2009).

Tekeillä olevassa **Helsingin yleiskaava 2050**:ssa alue on merkitty pääkartalla virkistys- ja viheralueeksi sekä yleiskaavan liiteraportissa *Kaupungin muutos ja kulttuuriympäristöt* maisemakulttuurikartalla määritelmän alle: ”(Helsingin) merelliset huvila-alueet maisemakokonaisuuksina ja arvokkaat huvilapuutarhat”.

Tämän selvityksen perusteella alueen arvoja tarkastellaan kulttuurihistoriallisista, kaupunkirakenteellisista ja kaupunkikuvallisista, maisemallisista sekä virkistysarvoista käsin.

Alueen arvot

Helsinkiläinen merkitys: Linnunlaulun muodostama maisemallinen kokonaisuus on yhdessä Meilahden huvila-alueen kanssa merkittävin jäljellä oleva kantakaupungin **1800-luvulta säilynyt huvila-aluekokonaisuus**. Linnunlaulun alue on mahdollisesti yksi varhaisimmista väljästi rakennetuista ja puistomaiseksi alueeksi tarkoitetuista kaupunginosista Pohjoismaissa.⁸⁷

Puutarha- ja puistohistoriallinen merkitys: Linnunlaulun huvilat ovat kulttuurihistorialliset arvokkaita ja koko alueen suunnitteluun liittyvät tärkeitä puisto- ja puutarhahistoriallisia arvoja, jossa tärkeänä lähtökohtana on ollut puutarha-arkkitehti Forsbergin vuonna 1865 Töölönlahden - Eläintarhan alueelle laatimaa laaja maisemapuistosuunnitelma. Tietoisesti suunniteltuna ja suunnitelmaan perustuvana alueena Linnunlaulu on olennainen osa helsinkiläisen huvilapuutarhakulttuurin kehitystä ja historiaa.

Rakennustaiteellinen ja rakennushistoriallinen merkitys: Alueella on huomattava kokoelma rakennustaiteellisesti arvokkaita 1800-luvun lopun huiloita, jotka torneineen ovat tärkeitä kaupunkikuvallisia maamerkkejä. Historiallisten puuhuviloiden lisäksi alueella sijaitsee pari merkittävää yli 100 vuotta vanhaa suojeltua kivitaloa, Sokeain Koulun jugendtyylinen rakennus ja ”De Gamles Hem”, nykyiseltä nimeltään ”Hedvig Sofia hemmet”. 1960-luvulla rakennettu kaupunginteatteri kuuluu Docomomo:n suomalaisen modernin arkkitehtuurin merkkiteosvalikoimaan.

Historiallinen arvo: selvitysalue on keskeinen osa keskustan viheralueiden kaavoituksen historiaa. Ajan suunnitteluihanteiden mukaisesti Töölönlahden alue sai puistomaisen käsittelyn. Ajatus toteutui konkreettisesti, kun Linnunlaulun alue liitettiin visuaalisesti Töölönlahden muihin puistoalueisiin, Hesperian puistoon ja Eläintarhan puistoon. Tämä visio on säilynyt 2000-luvulle asti ja Töölönlahtea reunustaa edelleen yhtenäinen puistovyöhyke.

Osa suomalaista sivistys- ja kulttuurihistoriaa: Huiloissa on asunut tunnettuja kulttuuripersoonallisuuksia, kuten kirjailijat J.H. Erkko ja Maila Talvio.⁸⁸ Kulttuurihistoriallisiin arvoihin kuuluu myös Töölönlahden pohjoisosan maisematilan inspiroiva merkitys suomalaiselle kuvataiteelle.⁸⁹

Säilyneisyysarvo: Linnunlaulun alue on 1900-luvun alkuun mennessä rakentunut ja säilynyt huviloiden ja yleishyödyllisten laitosten sekä niitä ympäröivien puutarhojen muodostama huvilamiljö- ja maisemakokonaisuus. Alue on muutoksista huolimatta säilyttänyt keskeiset historialliset ominaispiirteensä.

Keskuspuistoon liittyvä merkitys: Linnunlaulu on osa Eläintarhan - Keskuspuiston muodostamaa jatkumoa ja sen muodostamaa laajempaa kaupunkirakenteellista kokonaisuutta. Asemakaava-arkkitehti Bertel Jung katsoi jo vuonna 1911 esittämässään Keskuspuisto-suunnitelmassa, että Linnunlaulun alue oli olennainen osa Keskuspuistoa.

Näköala huvilan 11 pihalta Töölönlahden yli kohti Finlandia-taloa. ML

Huvilan 8 kivihammastasanne on säilynyt. Suurempana puistoiheena samantyyppinen löytyy mm. Helsingin Tähtitorninvuorelta ja Turun Vartiavuorelta. KT

Töölönjoen lasku-uoma on säilynyt alkuperäisellä paikallaan. ML

Huvilan 12 julkisivupiirustus. Ritning till en villa att uppföras å området Djurgårdsvillan No 12. Fasad emot sydvest. Helsingfors i oktober 1892. HKA

Alla: Panoraama Töölönlahden yli kohti Linnunlaulua. AL

Kaupunkikuvallinen ja kaupunkirakenteellinen arvo: Helsingin keskustan kaupunkirakenteessa Linnunlaulun huvila-alue poikkeaa rakennuskantansa ja vehreän huvilapuutarhaympäristönsä suhteen Töölön ja Kallion kivikaupungin tiheään rakennetuista kortteleista ja muodostaa kaupungin keskustassa merkittävän historiallisen puistomaisen kokonaisuuden yhdessä Töölönlahden ja Eläintarhan puistoalueiden kanssa.

Merkitys osana Töölönlahden ja Eläintarhan puistokokonaisuutta: Töölönlahden avoimet ranta-alueet ovat ainoa paikka, jossa kaupungin siluetin näkyminen on vielä mahdollista ja jossa Helsingin 1830-luvun historiallista maisematilaa (ks. ed. Topelius s. 16) on mahdollista tarkastella Linnunlaulun lounaisosasta.

Linnunlaulun alue on olennainen osa Töölönlahdelta avautuvaa **kaupunkisilhuettia ja kaupunkipäinää.**

Arvo osana Keskuspuistoa. Alue on olennainen osa Keskuspuistoa ja sen säilyttäminen puistomaisena alueena on todettu Helsingin kaupunkikuvan kannalta tärkeänä useissa yhteyksissä 1860-luvulta saakka. Linnunlaulun kautta kulkee **viherreitit** Keskuspuistoon itäisestä kantakaupungista. Linnunlaulu sijaitsee strategisesti Keskuspuiston ja Helsinki-puiston risteyksessä ja toimii niitä yhdistävänä viherlinkkinä.

Alue arvo osana Töölönlahtea ja Eläintarhan lahtea ympäröivää puistokokonaisuutta. Alueen sijainti tiivistä rakennettujen Kallion ja Töölön asuinalueiden välissä lisää merkittävästi sen **virikisäarvoa**. Siellä ulkoilee erityisen paljon Kallion asukkaita, koska Kallion alueella viheralueet ovat vähäisiä. Viheralueita on Kalliossa noin 20 m²/asukas kun niitä vertailun vuoksi esimerkiksi Töölössä on noin 60 m²/asukas. Linnunlaulun alue myös muodostaa suhteellisen meluttoman alueen huolimatta pääradan läheisyydestä sekä sijainnistaan raskaasti liikennöityjen katujen välimaastossa – Helsinginkatu, Hämeentie, Mannerheimintie.

Tarkastelualueen koillisosa on Töölönjoen ”suisto”, jolla on korvaamaton **historiallinen luontoarvo**. Joen pääuoma on edelleen selvästi näkyvässä rautatieradan länsipuolella, ja vielä 1960-luvulla se solisi melko voimakkaasti etenkin keväisin.⁹⁰ Uoman eteläisin 1800-luvun alkupuolen kartoilla ja Forsbergin suunnitelmassa esitetty purkupaikka Töölönlahteen on maastossa edelleen alkuperäisellä paikallaan. Uomalla oli 1900-luvun alun kartoilla myös toinen haara, joka laski Töölönlahteen suoraan pohjukan kulmasta.

Töölönlahden itärannan kallioalueet on viimeisten 200 vuoden aikana rajusti täytetyn ja pienennetyn **vesialueen ainoa luonnonrantaosuus**. Sen kaikki muut rannat ovat täyttömaata. Keskuspuisto oli jo alun perin hyvin kapea vyöhyke Töölönlahden ympärillä eikä se kestä jatkossakaan minkäänlaista kaventamista eikä rantaviivan huomattavaa muokkausta.

Huvilan 9 sisäänkäyntiä reunustavat Linnunlauluntien kauniit lehmukset. Näkymä Töölönlahdelle on umpeutunut. ML

Vaalittavat ominaispiirteet

Linnunlaulun puistomainen huvila-alue on poikkeuksellinen miljöö tiiviisti rakentuneen kanta-kaupungin ytimessä. Alue liittyy olennaisesti Töölönlahtea ympäröivään puistokokonaisuuteen sekä keskuspuistoon ja sen säilyttäminen puistomaisena alueena on todettu Helsingin kaupunkikuvan kannalta tärkeänä useissa yhteyksissä 1860-luvulta saakka.

Alue on 1900-luvun alkuun mennessä rakentunut ja säilynyt yksityisten huviloiden ja yleishyödyllisten laitosten muodostama miljöökokonaisuus. Sen vaalittavia ominaispiirteitä on seuraavassa esitetty ryhmiteltynä ensinnä tärkeimmät koko aluetta koskevat ja jäljempänä yksityiskohtiin liittyvät ominaispiirteet.

- ♦ **Alueen säilyminen osana Keskuspuistokokonaisuutta, viheryhteys Eläintarhan alueeseen Töölönlahden pohjukan kautta.**

- ♦ **Alueen liittyminen Töölönlahtea ja Eläintarhan lahtea ympäröivään puistokokonaisuuteen**

- Linnunlaulun maisemakokonaisuus huviloineen, josta huvilat torneineen nousevat maamerkkeinä
- Maiseman historiallisen silhuetin ja Töölönlahden yli avautuvien panoraamaisten näkymien säilyttäminen
- Säilyneet historialliset huvilat ja niiden asema maiseman maamerkkeinä

- › Huviloiden ja vesipinnan / rantaviivan alkuperäinen suhde
- › Linnunlaulutien ja Eläintarhantien alkuperäiset linjaukset
- › Linnunlaulutien katumiljöö (alkuperäinen kadun leveys, puuston tiiviisti rajaama tunnelimainen tila (puukujanne) ja vanha puuaita, rauhallinen liikenne)
- › Huvila-alueen aitaamattomuus
- › Säilynyt alkuperäinen Töölönjoen lasku-uoma Töölönlahden pohjukassa
- › Länsiosan rakentamaton ja puuton kallionharjanne (julkinen näköalapaikka)
- › Julkiset ranta-alueet, ranta-laiturit
- › Luonnontilaiset kalliorannat
- › Huviloiden puutarhojen vähäeleisyys, säilyneet alkuperäiset käytävisommitelmat ja istutukset
- › Säilyneet alkuperäiset pengermuurit
- › Alueen läpi kulkeva Töölönlahden kiertävä, maastollisesti vaihteleva reitti
- › Huviloiden avoimuus yleisölle (Sinisen huvilan kahvila, galleria, Kirjailijatalo yms.)

Huvilan 13 puutarhapolku toimii nykyään puistokäytävänä. Avokalliot ovat alueelle tyypillisiä osana puistomaisemaa. KT

10. Kehittämisperiaatteet

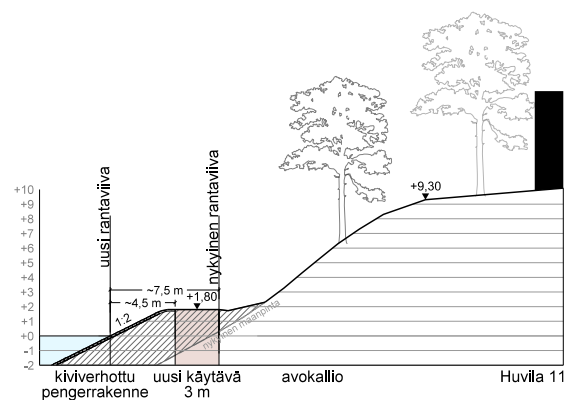
Linnunlaulun huvila-alue on valtakunnallisesti merkittävä rakennettu kulttuuriympäristö (RKY 2009), jota tulee kehittää siten, että sen keskeiset arvot säilyvät. Tulevan asemakaavan kannalta on Helsingin kaupungin strategiaohjelman tavoitteiden mukaisesti olennaista Linnunlaulun muodostaman huvila-aluekokonaisuuden suojelu, alueen ominaispiirteiden säilyttäminen ja alueen muodostaman historiallisen maisemakokonaisuuden eheyden turvaaminen.

Tämän selvityksen mukaan Linnunlaulun alue on rakennustaiteellisesti ja helsinkiläisen huvilapuutarhakulttuurin kannalta huomattavan arvokas kokonaisuus, jolla on keskeinen merkitys osana Töölönlahden - Eläintarhan muodostamaa maisematilaa ja niiden muodostamaa historiallista viheralue- ja maisemakokonaisuutta. Yhdessä Hesperianpuiston, Mäntymäen, Kaupunginpuutarhan ja Töölönlahden puiston kanssa Linnunlaulu muodostaa Töölönlahtea ympäröivän puistomaisen alueen, jonka kautta Helsingille ikoninen panoraamainen kaupunkisiluetti avautuu. Paikka ei kestä lähimaisemassa huvila-alueen silhuettia rikkovia uusia elementtejä eikä uutta sivuraidetta tai radan leventämistä.

Tekeillä olevassa Helsingin yleiskaava 2050:ssa alue on merkitty virkistys- ja viheralueeksi seuraavalla määräyksellä: ”Aluetta kehitetään merkittävänä virkistys-, ulkoilu-, liikunta-, luonto- ja kulttuurialueena, joka kytkeytyy seudulliseen viherverkostoon ja merelliseen virkistysvyöhykkeeseen”. Lisäksi alue on osoitettu yleiskaavan liiteraportissa *Kaupungin muutos ja kulttuuriympäristöt* maisemakulttuurikartalla määritelmän alla: ”(Helsingin) merelliset huvila-alueet maisemakokonaisuuksina ja arvokkaat huvilapuutarhat”. Määräykseen liittyvä kehittämistavoite on: ”---Helsingin omistamia puutarhataiteellisesti arvokkaimpia kohteita tulee kunnostaa ja kehittää niitä yleisessä virkistys-, ravintola- ja kulttuurikäytössä.”

Kaupungin virkistys- ja viheralueiden kehittämisen kannalta Linnunlaulun alueella on tärkeä merkitys osana koko historiallisen keskustan kehittämistä. Alue liittyy keskustaan Töölönlahden kautta ja on yhdessä Eläintarhan ja Keskuspuiston alun kanssa yksi Helsingin merkittävimpiä historiallisia puisto-alueita yhdessä samaa aikakautta edustavien Kaivopuiston ja Kaisaniemen puistojen kanssa. Puisto-alueiden kulttuurihistoria ja historialliset huvilat yhdessä alueella jo olevan kulttuuritoiminnan kanssa (Kaupunginteatteri, vierasateljee jne.) voidaan nähdä vetovoimatekijöinä, joilla aluetta voidaan tulevaisuudessa edelleen kehittää osana kehittyvää matkailua ja elinkeinotoimintaa.

Tässä työssä on arvioitu Linnunlaulun miljöön säilymiseen vaikuttavia alueelle kaavailtuja kehittämistarpeita. Tällaisia tarpeita ovat olleet mm. raittien esteettömyyden parantaminen ja rantaan pääsyn mahdollistaminen. Selvityksen mukaan Linnunlaulun kohdalla oleva luonnonranta on itsessään huomattavan arvokas. Se ei kestä laajoja täyttöjä eikä uuden rantareitin vaatimaa rannan voimakasta muokkausta. Alueella ei ole myöskään mahdollista saavuttaa kaltevuudeltaan täysin esteetöntä reittiä. Kulkijoille nykyisen reitin tärkeä viehätys on maastollisesti mielenkiintoinen Linnunlaulun miljöö ja sieltä avautuvat näkymät.

Tutkielma Töölönlahden 3 m leveän rantaraitin tilavaatimuksista Linnunlaulun huvilan 11 kohdalla. Maisema-arkkitehtitoimisto Näkymä Oy

Viitteet

- 1 Ks. Gyldeénin ja Kajanuksen karttaa „*En del av Helsingfors stads ägor*”, 1838–39.
- 2 Nummi s. 83.
- 3 Hämeentullia siirrettiin sittemmin hiukan pohjoisemmaksi, Hämeentien alkuun, kun Siltasaaren ja Kallion välinen salmi oli täytetty.
- 4 Åström s. 80.
- 5 Myöhemmissä lähteissä paikan nimi kirjoitetaan usein muodossa „Bredvik”.
- 6 Nimi esiintyy usein myös muodossa ”Fågelsång”.
- 7 Topelius ”Anteckningar från det Helsingfors som gått”, Finland nro 147, 30.6.1885, s. 2 f.
- 8 Rein s. 18. ”*Den del av staden, som vi redan sett, är för ingen del grann, ungefär såsom Björneborg, tyst och ödsligt på gatorna... Söndagsaftonen gingo vi för att se de så kallade Röda bergen, vid havsstranden är badhuset beläget, på en annan sida en mängd fiskarekojor, och så ser man det stora havet, endast vatten åt flera håll. Därifrån gingo vi till en nyligen anlagd trädgård, baron Klinckowströms...*”
- 9 Ehrenströmin sukulaisuussuhteista mainittakoon tässä vain, että Helsingin varakkain henkilö, kauppaneuvos Johan Sederholm oli hänen enonsa.
- 10 Esim. valtiopäivämies ja yliopistonrehtori Gabriel Reinin asuintalon pihalla, Annankadun ja Kalevankadun kulmassa, oli 1800-luvun puolivälissä (Rein s. 22): ”... uthusbyggnader med stall för hästar, åkdon, kor samt förvaringsrum för hö. Egna hästar höllos icke af oss, men stundom af hyresgästerna, däremot höllo vi egna kor. Sådant var den tiden ganska vanligt i Helsingfors.” Mainittakoon myös, että Mannerheimin perheellä oli vielä 1870-luvulla lehmä Korkeavuoren kadulla, pääpaloasemaa vastapäätä, sijainneen talonsa tallissa, Sparre s. 46 f.
- 11 Ruotsin julkiset puistot hoidettiin tuolloin tähän samaan tapaan, ks. Nolin s. 111 ja vrt. Müller 1888, s. 105: ”Inkomst af anläggningen genom försäljning af gräs, träd och frukt”.
- 12 Topelius ”Anteckningar...” (kuten yllä): ”*Grevinnan Steven-Steinheil erbjud sig att, utan kostnad för staden, förvandla den sedan så kallade Sparbanksuddan till en engelsk park mot besittningsrätt för 30 år*.” Ilmeisesti Helena Steven-Steinheil teki tämän tarjouksensa siis ennen kuin ”Säästöpankiksi” kutsuttu ravintola siirtyi niemelle, so. 1820-luvulla, jolloin hänen miehensä kenraaliluutnantti Alexander Steven-Steinheil toimi Helsingin komendantina. Helena Steven-Steinheililtä ei varmaan olisi puuttunut kykyä ja asiantuntemusta esimerkillisen puiston perustamiseen, sillä hän antoi sittemmin laatia Viipurin lähellä sijainneen Saarelan kartanon puiston ja hän kävi kirjeenvaihtoa dendrologisista kysymyksistä lankonsa Christian Stevenin (1781–1863) kanssa, joka oli kansainvälisesti tunnettu kasvitieteilijä. H. Steven-Steinheilin isä, Suomen kenraalikuvernöörinä toiminut Fabian Steinheil puolestaan perusti Meilahden kartanon puiston. - Huom. Säästöpankin ranta tarkoitti Siltasaaren etelärantaa. Nykyinen kadunnimi Säästöpankinranta on annettu – erheellisesti – saaren luoteisrannalle, vrt. Koskinen.
- 13 Kaupungin Vanhimpien toimintaa valottavat asiakirjat ovat säilyneet puutteellisesti eikä tätä tietoa näytä voitavan verifioida niiden perusteella.
- 14 Klinckowström luovutti puutarhansa kaartin ampu-maradaksi 1830-luvulla. Tontin alareunasta tuli myöhemmin Tehtaanpuisto.
- 15 Tämän jatkokertomuksen ensimmäinen osa ilmestyi ao. lehden numerossa 135 - 13. 11, 1860 - s. 3. Se on julkaistu suomeksi nimellä „Vinsentti Aallonhalkoja” sekä erillisenä kirjaseinä että Topeliuksen muiden novellien kera kokoelmassa „Talvi-iltain tarinoita”.
- 16 Ravintolan oikea nimi oli ”Emilienburg”. Sitä kutsuttiin kuitenkin yleisesti ”Säästöpankiksi”, sillä helsinkiläisten sanottiin kantaneen sinne viimeiset lanttinsa eli keilanneen ja nauttineen siellä hyviä aterioita, Soini s. x. Topelius itsekin oli kuulunut paikan asiakkaisiin. Toukokuun alussa vuonna 1838 hän oli merkinnyt päiväkirjaansa: ”... kävely Säästöpankille, jossa poltimme sikaareja, joimme olutta, simaa, ja pelasimme keilaa, saavuttaen huonoja numeroita.” Topelius, *Päiväkirjoja*, s. 391 (4.5.1838).
- 17 Topelius, Vincent Vågbrytaren, s. 229: ”*Gröna villan var ett litet envänings trähus på Tölö vikens norra strand, gentemot Kaisaniemi och tätt invid det ställe, där järnvägen nu är sprängd genom bergen, innan den löper ut öfver banken. Huset står kvar än i dag och har haft brokiga öden, men vid tiden för vår berättelse [1835] var det ett af de mest besökta utvårdshusen eller villorna utanför staden...*” . Käsite ”utvårdshus” tarkoitti tuohon aikaan ravintolaa, joka sijaitsi kaupungin tullinpuomien ulkopuolella, ja joiden toimintaa kaupungin viranomaiset valvoivat enemmän tai vähemmän heikosti, ks. Soini s. 387.
- 18 Sompasaari oli tuolloin julkinen puisto ja Topeliuksen mainitsema ”tornihuvimaja” oli ilmeisesti eräänlainen näköalatorni.
- 19 Topelius, Vinsentti Aallonhalkoja, s. 420.
- 20 Topelius tunsu alueen, sillä hän mainitsee opiskeluaikansa päiväkirjassa keräilleensä siellä hyönteisiä ja kerran myös nimenomaan kävelleensä Töölönlahden ympäri.
- 21 Gyldeén, Beskrifning. (Tämän käsikirjoituksen sivuja ei ole numeroitu; tiedot löytyvät tonttinumeroiden kohdilta.) Gyldeénin mukaan tontilla nro 41 (Fogelsång) oli 3 kalliota (*berg*), jokunen kivinen mäki (*stenig backe*), toisen luokan peltoa (*åker*), jonka ympärillä oli erittäin huono eli 7. luokan oja. - Gyldeén laati selvityksen kaupungin omistamien tonttien maaperästä niistä perittävien vuokrien tarkistamiseksi.
- 22 Myös tavallisten kaupunkien kaunistamista puistojen avulla oli jo tuolloin alettu pitää tärkeänä, ks. Müller, luku 20: ”*Om städernas försköning genom offentliga parker och trädplanteringar*”, s. 103 ff. Tekijä huomauttaa myös: ”*Träd planteras dessutom vid sidorna af alla landsvägar, som föra ur staden; och äfven dessa vägar kunna betraktas såsom tillhörande stadens promenader*”, s. 105. - Teoksen vuonna 1888 ilmestyneessä ja tunnetun maisema-arkkitehti Agathon Sundiuksen täydentämässä painoksessa kaupunkien puuistutuksille on omistettu kolme lukua.

- 23 Nämä tontit olivat ”Tallberg”, ”Wiksborg” sekä ”Alpen”, joka rajautui ”Fogelsång”-tonttiin.
- 24 Kirjoittaja, Thiodolf Rein, oli syntynyt Helsingissä vuonna 1838 eli hän oli 10-vuotias, kun Töölön puistoyhdistys perustettiin - ja kaupungin paimen vei edelleen aamuisin lehmät laitumelle ja toi ne illaksi takaisin parteensa.
- 25 TPB, Memorial till Magistraten i Helsingfors 9.8.1853.
- 26 Kaupungin omistamien tonttien tai tontin osien edelleen vuokraaminen oli sallittua eikä mitenkään harvinaista. - TPB pöytäkirja, 20. 6.1853: ”§ 3 Beslöt, att åt Handlanden Langeen äfven för innevarande sommar upplåta den till Villan Fogelsång hörande mark, han äfven sislidne är innefatt mot en arrende afgift af sh/Rb. 12.- “. - Kauppias C. G. Langénin nimi esiintyy usein ja eri tavoilla kirjoitettuna kyseisen ajan Helsinkiä koskevissa lähteissä. Tommilan, s. 69, mukaan hän omisti Viheriän huvilan. Langén oli Henrik Borgströmin tuttavina, ja hän otti Borgströmin jälkeen hoitaakseen tällinnalaisen Haetgen taimitarhan edustuksen, vrt. Nummi s. 83. Langén oli perustanut pienen olutpanimon Siltasaarelle vuonna 1832. Hänen mainitaan joskus valmistaneen myös etikkaa, portviiniä sekä siideriä. Langén piti Siltasaarella myös saunaa ja jonkinlaista kylpylää ja hän joutui sen takia oikeuteen syytettynä puoskaroinnista, ks. EY s. 131. Hän oli rakennuttanut Siltasaarelle myös ”vuokrakasarmeja”, joita kutsuttiin nimellä „Langénska villor“. Vuonna 1867 Helsingin kaupunki vuokrasi Langénille yhden vuoden ajaksi 161 markasta tarkastelualueella sijainneen Bredvik-nimisen tontin (ks. kuva s. 6), Helsingfors Börsföreningens Tidning nro 12, 13.3.1867, s. 3.
- 27 Vuoden 1857 kartalla näkyy vain Fogelsång-tontin länsiosa, jolle on merkitty yksi rakennus. Se oli todennäköisesti peräisin jo varhaisemmalta ajalta, sillä Töölön Puistoyhdistyksen ei tiedetä rakentaneen ao. tontille mitään.
- 28 Helsingfors Tidningar nro 18, 5.3.1853, s. 4: Kungörelser – Genom offentlig auktion... ”5:o arrenderättigheten till villan n:o [ei numeroa] Grönudd för innevarande år, hvarom samt att de skeende anbudene komma att underställas Magistratens pröfning och att för fullgörandet af arrende wilkoren, hwilka wid auktionen närmare bestämmas, antaglig borgen bör ställas, Wederbörande Spekulanter härmedels under-rättas.”
- 29 ”Mindre bron” tarkoitti Siltasaaren ja Hakaniemen välistä siltaa. Sen alla oli tuolloin vielä salmi, joka tuli sittemmin täytetyksi. ”Långa bron” tarkoitti puolestaan Siltasaaren ja Unioninkadun pohjoispään välillä ollutta siltaa, joka oli aikoinaan todella pitkä. Nimitys Töölönlahti tarkoitti kyseiseen aikaan vesialuetta, jota nykyään nimitetään Eläintarhan lahdeksi – tästä tarkemmin alla.
- 30 Nimi ”Töölö” on varhaisissa asiakirjoissa usein kirjoitettu muodossa ”Töhlö”.
- 31 Tätä Forsbergin Töölön puistoa varten laatimaa ensimmäistä suunnitelmaa ei ole toistaiseksi pystytty jäljittämään.
- 32 ”Töölönlahti” tarkoitti sitä ”poikittaista lahtea”, joka ulottui Finlandia-talon pohjoispuolella olevien kallioiden kohdalta itä-länsisuunnassa Siltasaaren asti, ks. kartta s. 6, myös Helsingin kartta vuodelta 1897. Sen eteläpuolella oli – sittemmin täytetty – Kluuvilahti. Töölönlahden pohjoispuolella sijaitsi puolestaan vesialue, lahti sekin, jota kutsuttiin nimellä Thölobotten. Esim. Töölön puistoyhtiön vuokratamat tontit Alpen, Tallberg ja Viksborg sijaitsivat siis Thölobotten-lahden eivätkä Töölönlahden rannalla. ”Töölönlahden pohjoisranta” tarkoittaa mm. TPB:n pöytäkirjoissa ja Helsingin kaupungin asiakirjoissa aluetta, jolle Eläintarhan talot nro 1-3 rakennettiin, vrt. ”Utskottsbetänkande i fråga om ... villa-lägenheter på Tölö-vikens n o r r a sida, emellan Långa bron och Tölö park” nro16, 1877. (Käsitteitä ”Eläintarhanlahti” ja ”Kaisaniemenlahti” alettiin käyttää vasta 1900-luvun alkupuolella.)
- 33 Ajatus näiden kuuden vuokrattaviksi tarkoitettujen talon pystyttämistä lieene osittain pohjautunut Kaivopuistossa tehtyyn ratkaisuun. Varojen puutteen vuoksi Kaivopuiston kylpyläyhtiön oli vähitellen täytynyt vuokrata tontteja alun perin puistoksi suunnitellun alueen itäreunalta kesäkäyttöön tarkoitettuja huviloita varten. Alueen puistomaisen luonteen säilyttämiseksi tontit vuokrattiin kuitenkin sillä ehdolla, että vuokraajat antaisivat tuoda tonteilleen ruokamultaa kallioiden peittämiseksi ja istuttaisivat vain koristekasveja. Hyötykasvien viljely oli kielletty. Osa ”huviloista” oli varsin suuria, koska kylpyläyhtiön ajatuksena oli myös se, että niistä vuokrattaisiin huoneita kylpyvieraille.
- 34 ”Thölobotten” tarkoitti – nykyään – Töölönlahdeksi kutsutun alueen pohjoisosaa, ks. toiseksi edellistä alaviitettä ja vrt. kuva oikea alalaita s. 12.
- 35 Ks. yllä olevaa C. G. Langénia koskevaa viitettä 26.
- 36 Alueen omistussuhteet jäivät epäselviksi pitkäksi aikaa, ks. ”Helsingfors Stad – Utskottsbetänkande” nr. 16, 1877, s. 3 f.
- 37 Laina on pöytäkirjasta, joka on ilmeisesti vesivahingon takia kirjoitettu uudelleen puhtaaksi. Alkuperäinen pöytäkirja on samansisältöinen, mutta jonkun verran pitempi, ja siitä on vedetty yli sanat ”... så för att med Tölö park område förenas.” Puistoyhtiön johtokunta on ilmeisesti tässä vaiheessa siis joutunut luopumaan ajatuksesta liittää tarkastelualue Töölön puistoon, todennäköisesti taloudellisten vaikeuksiensa takia.
- 38 Kaupungin Vanhimmat olivat ilmeisesti kuitenkin tuolloin perehtyneet asiaan, vrt. ”Helsingfors Stad, Utskottsbetänkande” nro 16, 1877, s. 1 f: ”... har Magistraten genom den 18 September 1861 i samråd med Guvernören i länet fattadt beslut tillförsäkrat Tölö parkbolag, att – i öfverensstämmelse med hvad stadens äldste allaredan år 1853 tillstyrkt – ej allenast nödig mark för anläggande af än ny väg längs stranden komme att undantagas..., utan äfven sådan bestämmelse vidtages, att återstående delen af sagda mark ... blefve till villor indelad...”
- 39 Nimeä ”Eläintarha” – Djurgården – oli alettu käyttää eräänlaisena ”Töölönpuisto”-nimen synonyymina, sillä siitä oli ajateltu kehittää Tukholman Djurgårdenin tapainen - tuolloin kansanpuistotyyppinen - viheralue, ks. EY s. 15.
- 40 Suneson, s. 125, on ymmärtänyt asian väärin selostaessaan tähän karttaan liittyvässä kuvatekstissä, että se esittää Töölön puistoa, ja antaessaan ymmärtää, että se oli ”villaförstad till Helsingfors”.

- 41 Wickbergin mukaan, ks. yllä, Forsberg oleskeli vuoden 1864 keväällä Firenzessä, ja oli ilmoittanut tulevansa ensimmäisellä ”avovedellä” Helsinkiin.
- 42 Edwards s. 14, kuva 9.
- 43 Myös Burtonia vanhemmat englantilaiset arkkitehdit olivat esittäneet samantapaisia ajatuksia. Tunnetuin toteutettu alue lienee Bristolin lähellä sijaitseva Blaise Hamlet, jonka John Nash suunnitteli vuoden 1811 paikkeilla.
- 44 Hufvudstadsbladet, nro 196, 25.8.1865, s. 3.
- 45 ”Helsingfors Stad, Utskottsbetänkande” nro 16, 1877, s. 1 f ja 5; ”... hr. Reuters förslag, hvilket icke torde göra anspråk på att vara mer än ett flyktigt utkast, ...”
- 46 *Ibid.* s. 2, samoin uudemman kerran sivulla 4: ”... med traktens förskönande såsom hufvudsyfte – ”
- 47 Töölönlahden rantoja, so. niiden huonolaatuisia, haisevia rantavesiä, pidettiin jo 1880-luvulla etenkin kesäaikaan epäterveellisinä, ks. ”Kansanpuisto Helsinkiin”, Päivän Uutiset, nro 229, 30.9.1888, s. 2, sekä Talvio s. 183 f. : ”...mieheni ja minä, iloitsimme suuresti siitä, että ympärillämme oli puita ja vettä. Lahtemme tosin ei ollut kirkasvetisimpiä ja vasta päätä kohosivat Töölön sokeritehtaan savupiiput.” Toisaalta vuonna 1904 todettiin, että vesi oli Töölönlahdella puhtaampaa kuin Eteläsatamassa, ks. kaupunginvaltuuston pöytäkirjat, nro 18, 1904, s. 10 (Helsingfors Stads Trädgårdsnämnd, 15. Maj 1904, nro 9).
- 48 K.A. Wrede suunnitteli Diakonissalaitoksen kirkon vuonna 1896, ja sen tiilinen sairaalarakennus valmistui Magnus Schjerfbeckin piirustusten mukaan seuraavana vuonna. Ne muodostavat varsinkin lehdettömänä aikana varsin hallitsevan elementin tarkastelualueen kokonaiskuvassa. On myös huomattava, että niillä on helsinkiläisten silmissä tietty ”landmark”- arvo, vaikkakaan asiantuntijat eivät pidä niitä arkkitehtonisesti merkittävinä.
- 49 O. Sundberg 1888. Situationsplan af Djurgårdsvillan Nr. 14, i Tölö invid Helsingfors. Helsingin kaupunginarkisto.
- 50 Ks. F. Pontan ”Karta öfver värkställda gränsregleringen mellan Djurgårdsvillorna och statjärnvägaras område, 27-30 juni 1895”.
- 51 Nimi esiintyy myös muodoissa Riecks, Ricks, yms.
- 52 Kuvaus on julkaistu Alho-Rauanheimon teoksessa, s. 261, mutta siinä mainitaan lähdetietona ainoastaan, että kertoja oli ollut eräs vanha helsinkiläinen. Kansanedustaja Martta Salmela-Järvinen kertoo samasta puistosta ja siellä olleesta huvimajasta lapsuudenmuistelmissaan, 1966, s. 173 f.
- 53 Vrt. Salmela-Järvinen 1968, s. 220: ” *Eteläpuolen asukkaat pelkäsivät sillan pohjoispuolista kaupunginosaa; se oli heille uhkaavan sävyinen, tuntematon alue, jota ei ollut hyvä lähestyä. Öiseen aikaan siellä saattoi saada puukon hartioihinsa.*” Suurlakon aikaan laaja, puustovaltainen alue oli tarjonnut strategisesti erinomaisia mahdollisuuksia yllätysliikkeisiin. Ennen kaikkea sieltä saatettiin tarkkailla molempia viertoteitä ja junaradan liikennettä, ja eristää Helsingin keskusta katkaisemalla nämä yhteydet. Punaisten johtajan, Johan Kockin, sanotaan pitäneen päämajansa talossa nro 14. Suurlakko ei kuitenkaan mitenkään vaikuttanut tarkastelualueen rakennuskantaan.
- 54 Ilmeisesti tästäkin syystä kadunnimi ”Säästöpankin ranta” annettiin sitemmin – erheellisesti – Siltasaaren vastakkaiselle eli luoteisrannalle.
- 55 Ks. esim. Helsingin Sanomat nro 216 A, 17.9.1905, s. 3 f. ”Pääkaupungin yleisten sairaalain asia”.
- 56 Salmela-Järvinen 1966, s. 105 f. (lainattu EY:n sivulla 28.)
- 57 Erheelliset johtopäätökset perustuvat osittain siihen, että ”villa”-sanalla on nytemmin toinen merkitys kuin aiemmin. Latinankielinen ”villa”-sana oli 1800-luvulla vielä toisaalta lähellä alkuperäistä latinankielistä ”maatila”-, ”maapaikka” (*landställe*)-merkitystä, ja toisaalta esim. tehtailijan omassa ”villassa” saattoi tuolloin asua tehtaan työväkeä.
- 58 Åström s. 261: ”*personer ur medelklassen*”, Huom. niinsanottu ”professorihuvila”, nro 8, pystytettiin vuonna 1880, ja sekin oli tarkoitettu usemman perheen asunnoksi. Kirjallisuudentutkija Valfrid Vasenius osti talon vuonna 1890, jolloin hän oli Helsingin yliopiston kirjaston palveluksessa. Sen alakerta oli vuokrattu kirjailija J. H. Erkolle. Vasenius ja hänen perheensä olivat kiistattomasti ”herrasväkeä”, mutta professoriksi hänet nimitettiin vasta vuonna 1902. Vaseniuksen asettumista ”Pitkänsillan pohjoispuolelle” on pidetty jonkinlaisena merkinä siitä, että tarkastelualueella olisi ylipäätään asunut varakasta ja ”hienoa” väkeä yksityisissä huviloissa. V. Vaseniuksen asettuminen alueelle lienee johtunut lähinnä talon sijainnista. Sieltä oli lyhyt kävelymatka hänen työpaikalleen Unioninkadulle eli yliopistonkirjastoon, nykyiseen Kansalliskirjastoon. Hän tunsi myös Kallion alueen hyvin ja tiesi sen turvalliseksi, sillä hänen isänsä, G. O. Wasenius, oli ollut ”Echo”-nimisen tontin (nro 26) vuokraaja. Se sijaitsi jonkun verran koilliseen tästä pojan vuokraamasta tontista. Valfrid Vaseniuksen jälkeiset omistajat, pres Luther, olivat puolestaan kasvitieteilijöitä, joilla myös oli lyhyt kävelymatka Linnunlaulun alueelta Kaisaniemen puolelle eli Kasvitieteenlaitokselle.
- 59 Helsingin kaupunginpuutarhuri Svante Olsson teki ensimmäisenä tämänsuuntaisen ehdotuksen suunnitellessaan Eläintarha-Töölönlahden aluetta 1900-luvun alussa. Hän esitti, että Rautatietorilta linjattaisiin katu asemarakennuksen ja Kansallisteatterin välitse Eläintarhaan saakka. Se olisi leikannut ja muutenkin häirinnyt pahasti Kaisaniemen puistoa. Ilmeisestikin tämän viheralueen menetyksen korvaamiseksi Olsson ehdotti, että Linnunlaulun alue muutettaisiin puistoksi, so. sinne rakennettujen talojen vuokrakauden päätyttyä, ks. Helsingin Sanomat, nro 90, 22.4.1910, s. 4 ”Eläintarhan alueen vastainen järjestely”. Eliel Saarinen ehdotti ”Pro Helsingfors” suunnitelmassaan - 1918 - leveän ajoväylän, ns. Kuninkaanpuistotien (Kungsavenyn), rakentamista raitiovaununlinjan päälle, joka olisi johtanut Helsingin silloisesta keskustasta pohjoista kohti. Yrjö Lindegren ja Erik Kråkström esittivät ajatuksen uudessa muodossa eli pääradan suuntaisena katuna vuonna 1954. Alvar Aallon toimiston vuonna 1964 laatiman ehdotuksen mukaan ao. väylä olisi kulkenut rautatielinjan päällä, ks. Wikipedia, hakusana ”Vapaudenkatu (Helsinki)”.
- 60 Förslag till stadsplan för Stor-Helsingfors. Suur-Helsingin asemakaavan ehdotus, Eliel Saarinen 1918. Kansallisarkisto.
- 61 Teatterin lisärakennus pystytettiin vuonna 1989. Sen piirsivät ”Arkkitehdit OY” (Timo Penttilä, Kari Lind, Sakari Tilantera.)
- 62 Tokoinrannan jalkakäytävälle maaliskuussa 2015 syntyneet ja alueella liikkuneita henkilöitä huolestuttaneet ”syvät montut”, Metro 6.3.2015, johtuivat mahdollisesti käytävän perustamisesta pehmeäpohjaiselle merenrannalle.

- 63 Alkuperäinen rakennus pystytettiin vuonna 1977, ja sen suunnittelivat Irmeli ja Markus Visanti. Se paloi 2009. Uuden Pirittan on suunnitellut arkkitehti Veli-Markku Kukkanen, Arkkitehtitoimisto CJN Oy. [http://fi.wikipedia.org/wiki/Piritta_\(ravintola\)](http://fi.wikipedia.org/wiki/Piritta_(ravintola)). Viitattu 15.4.2015.
- 64 Se sijaitsi ilmeisesti osin yleisellä tiealueella ja osin huvila 10 pihamaalla. Nykyään selkeää kujannetta ei erota, vaan lehmüksien seassa on paljon muuta puustoa. Kadun ylle ulottuvat puut muodostavat joka tapauksessa hienon, paikalle ominaisen säilytettävän katumiljöön. Osa lehmüksistä on yli 100-vuotiaita.
- 65 Pihapiiriin jäi huvilan rakentumisen jälkeen myös vanha Grönuddin talo ja varasto, jotka purettiin vasta 1960-luvulla, radan levennyksen takia. Huvila 14 oli radan itäpuoleisista huviloista ainoa, jolla oli omaa rantaviivaa. Ranta muutettiin julkiseksi pian Tokoinrannan rakentamisen jälkeen, jolloin reittiyhteys rantaa myöten radan varresta tehtiin.
- 66 Vanhoissa valokuviissa kasvillisuus on melko vaatimatonta.
- 67 Penger näkyy hyvin kuvassa sivulla 28. (HKM 53984.)
- 68 Uusi rantaviiva oli päätetty vuoden 1943 asema-kaavassa.
- 69 Eläintarhan ranta-alueen järjestelyehdotus. HKRA PUO 224. Rantamuuri valmistui 1962.
- 70 Kuva 39658 vuodelta 1963, poukama hiekkarantamainen, kaislikkoa. Kuva 42640ab noin 1960-luvulta?, Kuva 62286 1973, kuva 137953 1930-l.
- 71 Rata-aluetta levennettiin useita kertoja, suurin muutos tapahtui kuitenkin 1960-luvun lopulla, jolloin ratakuilun kaksinkertaistui. Alun perin kapeassa kuilussa oli vain yksi rata, vaikka ratapenger tehtiin alunperin kahdelle raiteelle. Toinen rata lisättiin v. 1890 ja 1930-luvulle mennessä ratoja oli jo neljä. Linnunlaulun eteläosasta lohkaistiin vielä 1990-luvulla maata rataa varten, lisäraiteita lisättiin. Valtion rautateiden asetinlaiterakennus rakennettiin vuonna 1973 huvilan 12 alapuolelle, radan varseen.
- 72 Ojaa kaivettiin ilmeisesti 1890-luvun lopulla, koska vuoden 1902 Hugo Simbergin valokuviissa joki virtaa pohjoisesta suorempaa Töölönlahden pohjoisrantaan. On todennäköistä, että uusi lasku-uoma kaivettiin Helsinginkadun rakentamisen tai rata-alueen leventämisen takia lännemmäksi. <https://www.flickr.com/photos/finnishnationalgallery/sets/72157649370205747>.
- 73 Johtokartassa alueelle ei pura yhtään putkea.
- 74 Ajoyhteys vuonna 1973 valmistuneelle VR:n asetinlaiterakennukselle kulki huvilan 11 ja 12 välistä. Ajoreitti erotti huvilan 12 päärakennuksen ja rannassa olleen saunarakennuksen.
- 75 Koirapuisto sijaitsee siis entisten huvilatonttien 14 ja 13 alueella.
- 76 Vuonna 2009 laadittiin KSV:ssä pyörätiejärjestelysuunnitelma koiraitauksen lähistöllä kävelijöiden turvallisuuden parantamiseksi. Sitä ei ole kuitenkaan toteutettu.
- 77 Etenkin huviloiden 9:n ja 10:n ympäristö on kasvanut umpeen.
- 78 Cafe Piritan paikalla oli 1960-luvulla veneiden talvisäilytystä, pitkä laituri on ollut nykyisellä paikallaan 1960-luvun lopusta lähtien. Ensimmäinen kahvila rakennettiin 1977, ja nykyinen kahvilaravintola avasi ovensa 2010. Toinen laituri rakennettiin lähelle 2000-luvun ensikymmenen lopulla.
- 79 Päiväkotitoiminta, sen vaatimat aidatut leikkipihat ja niiden kovaa kulutusta kestävät materiaalit. Puutarhan nurmipinta on vaihtunut kivituhkaan, asvaltiin ja kumialustaan.
- 80 Paikoin sen varrella oli puiset kaiteet.
- 81 Muutettu 1960-luvulla?
- 82 Rakennus oli pitkään hyljätty. Se paloi 2012 ja purettiin 2013.
- 83 Forsbergin suunnittelema käytäväverkosto näkyy samanlaisena myös 1890-luvun asemapiirroksessa ja vuoden 1902 mittauksessa.
- 84 Penger näkyy hyvin kuvassa sivulla 28. (HKM 53984)
- 85 Auli Hietakangas: HKR PUO 746-0, HKR PUO 747-0.
- 86 Auli Hietakangas: HKR PUO 806-65, HKR PUO 808-65, HKR PUO 809-65.
- 87 "Förslaget bär spår av den senaste stadsbyggnadsutvecklingen i England och på kontinenten. Förmodligen är det en av de första villaförstäderna som ritas i Norden. Planen är anpassad till den dramatiska terrängen. Vägarna söker sig fram i svackor och de 14 villorna är placerade så att de alla får en vidsträckt sjöutsikt." Suneson, s. 125
- 88 Kirjailijat J.H. Erkko ja Maila Talvio asuivat Linnunlaulun alueella pitkään. Talvion ja hänen miehensä J.J. Mikkolan koti oli tärkeä kokoontumispaikka 1900-luvun alkupuolen kirjailijoille. Heidän luonaan vierailivat Ilmari Kianto, V. A. Koskeniemi, Eino Leino sekä monet nykyään vähemmän tunnetut kirjailijat. Prof. J.J. Mikkolan tultua valituksi Satakuntalaisen osakunnan inspehtoriksi ao. osakunnan lukupiiri kokoontui säännöllisesti Mikkoloiden kotona.
- 89 Taidemaalari Hugo Simbergin teos "Haavoittunut enkeli" vuodelta 1903 on symbolinen ja maisemakuvan kannalta pelkistetty, mutta tunnistettavissa Töölönlahden pohjukaksi. Se on valittu Suomen suosituimmaksi maalaukseksi. Siitä on olemassa muutama versio, ja tunnetuin niistä on julkaistu myös postimerkkinä vuonna 1999. Simberg on maalannut myös pari muuta taulua, joiden taustana sama puistoalue ja Linnunlaulun maisematila näkyvät naturalistisemmin kuvattuna. Akseli Gallen-Kallala on maalannut alueelta teoksen "Iltamaisema Eläintarhasta" vuodelta 1886, jossa on Töölönlahden vesipintaa ja Linnunlaulun rantaa sekä taustalla häämöttävä lahden pohjukka.
- 90 Lundén Cronström s. 154.

Puutarha-arkkitehti Knut Forsberg Suomessa

- 1 Nolin s. 77. (Nolinin mukaan Forsberg opiskeli Englannissa: ”*Han studerade i England från 1850, först vid Royal Horticultural Society och därefter vid Kew Gardens.*” Todennäköisesti kysymys oli lähinnä puutarhuritason opinnoista tai harjoittelu-paikoista, ks. Nolin s. 338, viite 214.) Strizke, s. 206, välittää Nolinia esittämät näkemykset mainitsematta mitään muita lähteitä.
- 2 Hildebrand s. 299. (Forsbergin on usein mainittu voittaneen Bois de Boulogne -puistoa koskeneen suunnittelukilpailun Pariisissa 1852, esim. Strizke, s. 206. Hildebrandin mukaan tätä tietoa ei kuitenkaan ole voitu verifioida. Wickbergin mukaan, ks. alla, Forsberg olisi saanut Bois de Boulognen suunnittelun tehtäväkseen suoraan Ranskan keisarilta, ja asian tiimoilta on muitakin tietoja, ks. Dahlström, s. 114, viite 2.)
- 3 Nolin s. 153-159, 168-173. (Huom. Dahlström, s. 116, av. 3, pitää todennäköisenä sitä, että Forsberg julkaisi nimimerkillä ”Gamle Knugge” eräitä kaupunkirakentamista käsitteleviä artikkeleja ”Åbo Underrättelser”-lehdessä.)
- 4 Nolin s. 81.
- 5 Nolin s. 153-159, 168-173, 191, 237.
- 6 Nolin s. 133- 136, 156, 251-254.
- 7 Esim. Porin hautausmaan järjestelysuunnitelma, Satakunnan museo, Pori. Ks. myös Nolin s. 142 f, (kuvat symmetrisestä ja maisematyylisestä sommitelmasta ”Berzelii park”-aluetta varten).
- 8 EY s. 17 ja viite 29.
- 9 C. Wickberg, ”För Herrar egendomsägare”, Helsingfors Dagblad nro 88, 18.4.1864, s. 3.
- 10 Björneborgs Tidning nro 24, 17.6.1865, s. 1 f. Forsberg piirsi myös pienen kaupunkipuutarhan Poriin. Suunnitelma on Tukholman kaupunginarkiston ”Gamla ritningssamling”-kokoelmassa. Se on ajoittamaton eikä tontin tarkemmasta sijainnista ole tietoa. Forsbergin laatimaa Porin hautausmaan järjestelysuunnitelmaa säilytetään nykyään Satakunnan museossa Porissa.
- 11 ”Ulrikaborgsbergens bebyggande och förskönande”, Hufvudstadsbladet nro 196, 25.8.1865, s. 3. (Walleen oli tilannut ehdotuksen yksityisesti.)
- 12 Eräiden julkaisujen ja internet-sivujen mukaan Forsberg olisi laatinut puistosuunnitelman Helsingin Tähtitorninmäkeä varten. Tieto on erheellinen. Forsberg laati Walleenin tilaaman ”osayleiskaavan” Etelä-Helsinkiä varten, mutta siihen oli merkitty ainoastaan lehtikäytävä tähtitornirakennuksen ympärille, viite kuten yllä. Forsbergin mukaan tähtitornin ympärille - so. kalliolle - voitiin nimittäin istuttaa pienehköjä puita ja pensaita, koska ruoppaa oli [satama-alueelta] joka vuosi saatavilla: ”...*mindre träd och buskar omkring sjelfva observatoriet, då man årligen har tillgång på mudder.*”, Helsingfors Dagblad, nro 202, 1.9.1865, s. 3.
- 13 Forsbergin toimeksiannon tarkka luonne ei selviä lehtitiedoista: ”*Herr Forsberg reser härifrån – [Åbo] - till Mustiala, där åtskilliga trädgårds- och parkanläggningar skall vara påtänkta.*” Åbo Underrättelser, nro 100, 29.8.1865, s. 2.
- 14 Hämäläinen, nro 25, 23.6.1865, s. 1. (Forsbergin tiedotetaan saapuneen Mustialasta Hämeenlinnaan.)
- 15 ”Bref af en resande”, Hufvudstadsbladet nro 146, 28.6.1865, s. 2 f.
- 16 Tervikin kartanon arkisto, Loviisa. (Alue oli aiemmin Pernajan pitäjää.); Seinäjoen Östermyra s. 23 ff.
- 17 Ks. Helsingfors Tidningar nro 222, 25.9.1865, s. 1 ja nro 259, 7.11.1865, s. 1.
- 18 Åbo Underrättelser nro 103, 5.9.1865, s. 2.
- 19 Dahlström s. 115 ff.
- 20 Ks. Dahlström s. 117 f.
- 21 Åbo Underrättelser nro 67, 10.6.1865, s. 2 ja nro 100, 29.8.1865, s. 2.
- 22 Helsingfors Tidningar nro 134, 13.6.1866, s. 2.
- 23 Ks. Rihtniemi-Rauh s. 10, 19. (”Strömparterren” on kokenut sittemmin useita muutoksia, ja se tunnetaan nykyään nimellä Runeberginpuisto.)
- 24 Ks. Seinäjoen Östermyra s. 23 ff.

Lähteet ja kirjallisuus

Arkistolähteet

Helsingin kaupunginarkisto, HKA

- Rakennuskonttorin arkisto, Kiinteistöviraston kaupunkimittausosasto BB 4: 1-3.
Gylden, C. W.- Beskrifning öfver Helsingfors Stads Ågor affattande åren 1841, 1842, 1843.
Käsikirjoitus.
Gylden, C. W.- Förteckning öfver Helsingfors stad tillhörig på arrende upplätne jordlägenheter och tomter. Käsikirjoitus.
- Katu- ja puisto-osaston arkisto, KPOA
Kertomus Helsingin kaupungin kunnallishallinnosta, HKKK
- Kokoelmatietokanta Sinetti

Helsingin kaupunginmuseo

- Kuva-arkisto HKM
- Linnunlaulun huviloiden ja ympäristökokonaisuuden kulttuurihistoriallinen arvo ja suojelutavoitteet. Helsingin kaupunginmuseon lausunto 9.7.1992.

Kansallisarkisto KA

- Helsingin ratapihakysymystä koskevat asiakirjat
Ratatoimistossa hyväksytyt Helsingin ratapiirin urakkasopimukset -sarjan osia
Rautatiehallituksen radanrakennuskartat ja -piirustukset (kokoelma), ao. sarjan karttoja
Valtionrautatiet, Hallinto-osasto, Lainopillinen toimisto, Pakkolunastus ja lisäpakkolunastuskartat (I a, 55M Nr. 41 1873-1904 Helsinki)
Yleiset rautateitä koskevat kartat -sarjan osia.

Museovirasto

- Historian kuva-arkisto MV
- Linnunlaulun huviloiden ja ympäristökokonaisuuden kulttuurihistoriallinen arvo ja suojelutavoitteet, Helsinki. Museoviraston lausunto 26.6.1992.

Svenska Litteratursällskapet i Finland, nr 501

- TPB = Thölo park[anläggnings]bolags arkiv
– Materiaali säilynyt osittain vaillinaisesti

Painamattomat lähteet

Helsingin keskustan baanahankkeet. 1A Kaisaniemi - Linnanmäki, 1B Pasila - Käpylä, 1C Merikannontie - Mississipinraitti. Esisuunnitelma. Helsingin kaupunkisuunnitteluviraston julkaisuja 2014:xxx

Historiallisia tietoja Helsingin kaupungin puistoista, käiskirjoitus. Helsingin rakennusvirasto. N.N.- *Ante* 1976.

Linnunlaulun kevyen liikenteen reitin linjausvaihtoehtojen selvitys. Moniste. Helsingin kaupunkisuunnitteluvirasto 9.8.1991.

Lounamaa, Maija.- Helsingin kaupunginteatteri ympäristöhistoriallinen selvitys ja suojeluperiaatteet. Helsingin kaupunkisuunnitteluviraston asemakaavaosaston selvityksiä. Luonnos 23.5.2014

Lybeck, Kajsa.- Eläintarhanlahti ja Kaisaniemenlahti. Kulttuurihistoriallinen selvitys rantojen rakentumisesta ja kehityksestä. Helsingin kaupunkisuunnitteluvirasto 18.5.2006.

Rihtniemi-Rauh, Anne.- Porvoon Runebergipuiston restaurointisuunnitelma. Teknillinen korkeakoulu, Arkkitehti-osasto. Maisema-arkkitehtuurin koulutusohjelma. Käsikirjoitus 2010.

Painetut lähteet ja kirjallisuus

Huom. alaviitteissä mainittuja kaupunginhallituksen päätöksiä, sanomalehti- yms. artikkeleja ei ole toistamiseen mainittu seuraavassa luettelossa.

Alho, Asmo ja Uljas Rauanheimo. Helsinki ennen meitä. Helsinki 1947.

Biografisia tietoja Suomen naisista eri työaloilla. Toim. Suomen naisyhdistys. Helsinki 1896.

Dahlström, Svante. Ur Runsalas hävder. Åbo 1942.

Edwards, Arthur M. The design of suburbia – a critical study in environmental history. London 1981.

Eläintarha. Yleissuunnitelman tarkistus. Maisema-arkkitehdit Byman & Ruokonen oy. Helsingin kaupunkisuunnitteluvirasto. Helsinki 2002.

Erkamo, V. Ehdotus Helsingin seudun luonnonsuojelukohteiksi. Helsinki 1949.

EY = ks. Liski, Matti *e.a.*

Helsingin kaupungin historia. Ajanjakso 1875-1918, IV osa, jälkimmäinen nide. Toim. Ragnar Rosén, Eirik Hornborg, Heikki Waris ja Eino Jutikkala. Helsinki 1956.

Hildebrand, Bengt. ”Knut Forsberg”, teoksessa Svenskt Biografiskt Lexikon 16. Red. Erik Grill. Stockholm 1964-1966.

Hildén, Henrik. Strövtag i Helsingforstrakten. Helsingfors 1927.

Hirvikoski, Hannu. Linnunlaulun tarina. Turenki 2005.

Häyrynen, Maunu. Maisemapuistosta reformipuistoon. Helsingin kaupunkipuistot ja puistopolitiikka 1880-luvulta 1930-luvulle. Helsinki 1994.

Ivalo, Mielikki. Vanavedessä. Nuoren diplomaattiparin vaihteita. Helsinki 1973.

Jung, Bertel. Förslag till Centralpark för Helsingfors, omfattande Kaisaniemi, Hagasund, Hesperia, Djurgården samt södra delen av Grejus skogsmarker. Arkitekten 9, 1911.

Koskinen, Juha. Kallion historia. Helsinki 1990.

Laakkonen, Simo ja Sari Laurila. "Vihreä keidas? Töölönlahden pilaantumisen ja suojelun yhteiskuntahistoriaa 1700-luvun lopulta vuoteen 2000", teoksessa Näkökulmia Helsingin ympäristöhistoriaan. Kaupungin ja ympäristön muutos 1800- ja 1900-luvuilla.

Linnunlaulu. Selvitys alueen tulevista käyttömahdollisuuksista. Helsingin kaupungin hankintakeskus 1980.

Linnunlaulun maisemaselvitys. Helsingin kaupunkisuunnitteluviraston kaavoitusosaston selvityksiä 1992: 21. Ympäristötoimisto.

Liski, Matti, Eeva Ruoff, Niina Alapeteri ja Pauliina Korhonen. Eläintarhan alueen ympäristöhistoriallinen selvitys. Helsingin kaupunkisuunnitteluviraston asemakaavaosaston selvityksiä 2013:2.

Liski, Matti ja Pauliina Korhonen. Tehtaanpuisto, puistohistoriallinen selvitys. Helsingin kaupungin liikuntaviraston julkaisusarja B/49. 2014.

Lundén Cronström, Ingegerd. Helsingin opas. Suom. Inkeri Lattu. Helsinki 1963.

Mannerheim Sparre, Eva. Lapsuuden muistoja. Suom. Maijaliisa Auterinen. Helsinki 1952.

Moorhouse, Jonathan, Michael Carapetian ja Leena Ahtola-Moorhouse. Helsingin jugendarkkitehtuuri 1895-1915. Suom. Annikki Suni. Helsinki 2002.

Müller, Daniel. Trädgårdskonst. Anvisning att anlägga och underhålla trädgårdar, 2. upplagan. Stockholm 1858.

Müller, Daniel. Trädgårdsanläggningskonst jemte blomsterodling på kalljord. Tredje upplagan efter de nyaste rön och iakttagelser omarbetad af Agathon Sundius. Stockholm 1888.

Nenonen, Kaija ja Kirsti Toppari. Herrasväen ja työläisten kaupunki. Helsingin vanhoja kortteita 2, toinen painos. Hämeenlinna 1984.

Nolin, Catharina. Till stadsbornas nytta och förlustelse. Den offentliga parken i Sverige under 1800-talet. Stockholm 1999.

Nummi, Aimo. "Puita ja istutuksia autonomian ajalla", teoksessa Puiden jäljillä - 400 vuotta dendrologian historiaa. Toim. Henry Väre, Aune Koponen, Leena Hämet-Ahti, Max Hagman ja Juha Raisio. Suomen Dendrologisen Seuran Julkaisuja 9, 2008.

Rakas Helsinki. Kuvia kaupunginmuseon kokoelmista 1700-luvun lopulta 1900-luvun alkuun. Toim. Marja-Liisa Rönkkö. Helsingin kaupunginmuseo. Helsinki 1986.

Rakennettu kulttuuriympäristö. Valtakunnallisesti merkittävät kulttuurihistorialliset ympäristöt. Museoviraston rakennushistorian osaston julkaisuja 16. Helsinki 1993.

Rancken, A. W. Helsingfors: från småstad till storstad. Helsingfors 1932.

Rein, Thiodolf. Lefnadsminnen. Helsingfors 1918.

Reuter, O. M. Finland i ord och bild – dess natur, folk och kultur. Stockholm 1901.

Salmela-Järvinen, Martta. Kun se parasta on ollut. Lapsuuden muistelmat. Viides painos. Porvoo 1966.

Salmela-Järvinen, Martta. Kaikissa meissä vikaa on. Muistikuvia ja näkymiä vuosilta 1939-1959. Porvoo 1968.

- Seinäjoen Östermyra: Ruukinkartanosta kaupunkipuistoksi. Toim. Tellervo Lahti. [Vaasa 2004].
- Siltasaari ennen ja nyt. Toim. Mauri Virtanen. Rauma 1993.
- Sinnemäki, Anni. Aleksis Kiven katu: runoja. Helsinki 2009.
- Soini, Yrjö. Vieraanvaraisuus ammattina. Kulttuurihistoriallinen katsaus Suomen majoitus- ja ravitsemiselinkeinon kehitykseen I. Helsinki 1963.
- Stenius, Olof. Helsingin asemakaavahistoriallinen kartasto. Helsinki 1969.
- Stritzke, Klaus. Die schwedische Hortikultur und Gartenkunst und ihre Prägung durch Vorbilder aus anderen Ländern seit dem 17. Jahrhundert, teoksessa Preussische Gärten in Europa. 300 Jahre Gartengeschichte. Toim. Heiner Krellig & Michael Rohde. Potsdam 2007.
- Sundman, Mikael. Helsingin rakentumisen vaiheet – Studier i stad. Helsingin kaupunkisuunnitteluviraston julkaisu YB 1/83. Helsinki 1983.
- Suneson, Torbjörn. "Knut Forsberg (1829-95)", teoksessa Svensk Trädgårdskonst under fyrahundra år. Red. Thorbjörn Andersson, Tove Jonstoj, Kjell Lundquist. Stockholm 2000.
- Suolahti, Eino E. Helsingin neljä vuosisataa. Helsinki 1949.
- Talvio, Maila. Rukkaset ja kukkaset – muistinäkyjä. Porvoo 1947.
- TPB, ks. yllä painamattomat lähteet.
- Topelius, Zachris. Päiväkirjoja 1837-1838. Toim. Paul Nyberg. 3. painos. Kootut teokset XIII. Helsinki 1949.
- Topelius, Zachris. Vincent Vågbrytaren, Noveller - Bd 3. Helsingfors 1902.
- Topelius, Zacharias. Vinsentti Aallonhalkoja. Suom. Ilmari Jäämaa. Talvi-iltain tarinoita. Kootut teokset IV, 6. painos, Helsinki 1949.
- Tuulio, Tyyni. Maila Talvion vuosikymmenet I (1871-1911), 2. painos. Helsinki 1964.
- Tuulio, Tyyni. Maila Talvion vuosikymmenet II (1911-1951). Helsinki 1965.
- Wickström, Mika ja Martti Lintunen. Herrasväen huvilasta kirjailijoiden taloksi. Helsinki 2011.
- Wilke, Åsa. Villaträdgårdens historia. Ett 150-årigt perspektiv. Stockholm 2006.
- Åström, Sven-Erik. Samhällsplanering och regionsbildning i kejsartidens Helsingfors. Studier i stadens inre differentiering 1810-1910. Helsingfors stads publikationer 6 1957.

Sarjassa aikaisemmin julkaistu:

2015:1 Vartiosaaren toivottuja tulevaisuuksia 2030

2015:2 Olympiakylän korjaustapaohje

2015:3 Kisakylän korjaustapaohje

2015:4 Vartiosaari - Osayleiskaavaluonnos
- Hulevesien hallintasuunnitelma

ISSN 2243-092X

